

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО”**

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПОЛІТОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПРАВО**

№ 2 (62)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Друкується відповідно до рішення Вченої ради Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», **протокол № 6 від 24 червня 2024 року.**

Наказом МОН «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства» від 24 вересня 2020 р. № 1188 збірник включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей 052 «Політологія», 054 «Соціологія», 081 «Право».

*Вісник Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право
включений до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща).*

www.socio-journal.kpi.kiev.ua

Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».
Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – Київ, 2024. – № 2(62). – 50 с.

Георгій Дерлуг'ян – головний редактор, PhD із соціології, професор соціології та публічної політики філіалу Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі, ОАЕ;

П. В. Федорченко-Кутуєв – заступник головного редактора, д. соціол. н., проф., завідувач кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

А. А. Мельниченко – к. філос. н., проф., проректор з навчальної роботи КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О. А. Акімова – к. філос. н., доц., декан факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

С. І. Бевз – д. ю. н., проф., завідувач кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В. А. Мисливий – д. ю. н., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В. П. Степаненко – д. соціол. н., головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України, Манчестерський університет, Велика Британія;

Г. О. Коржов – к. соціол. н., доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д. І. Голосніченко – д. ю. н., доц., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є. Д. Лук'янчиков – д. ю. н., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є. І. Головаха – д. філос. н., проф., директор Інституту соціології НАН України;

М.Н. Єнін – к. соціол. н., доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О. А. Фісун – д. політ. н., проф., завідувач кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

О. Г. Злобіна – д. соціол. н., проф., завідувач відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України;

О. Д. Куценко – д. соціол. н., професор кафедри соціальних структур і соціальних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

О. О. Кравчук – д. ю. н., доц., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Т. Д. Брік – PhD з економічної історії, ректор Київської школи економіки;

А. В. Чугаєвська – к. ю. н., доц., доцентка кафедри публічного та міжнародного права Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана;

Я. Ю. Цимбаленко – к. н. з держ. упр., доцент кафедри теорії та практики управління факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д. О. Маріц – д. ю. н., доц., завідувач кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О. М. Головка – к. ю. н., ст. дослідник, старший викладач кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Войцех Рафаловський – PhD із соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Польща;

Джесіка Зиховіч – PhD зі слов'янських студій, директорка Представництва Інституту міжнародної освіти в Україні та офісу Програми імені Фулбрайта;

Джеффри Александер – PhD із соціології, професор соціології Єльського університету, США;

Ерік Райнерт – PhD з економіки, професор управління технологіями Талліннського технічного університету, Естонія, Норвегія;

Інес Супуле – докторка з політичної соціології, Інститут соціології та філософії Латвійського університету, Латвія;

Інта Меєріна – PhD із соціології, директор Центру досліджень діаспори та міграції Латвійського університету, Латвія;

Іренеуш Садовський – PhD з політичних наук, науковий співробітник Інституту політичних досліджень ПАН, Польща;

Кеван Харріс – PhD із соціології, асистент-професор соціології університету Каліфорнії в Лос-Анджелесі, США;

М. А. Мінаков – д. філос. н., старший науковий співробітник Інституту Дж. Кеннана, Міжнародний науковий центр Вудро Вільсона, США;

Миколай Павляк – PhD із соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Польща;

Сальваторе Бабонес – PhD із соціології, асоційований професор соціології та соціальної політики Сіднейського університету, Австралія;

Едіт Ханке – д. політ. н., науковий співробітник науково-дослідного відділу Баварської академії наук, Німеччина;

Сара Вітмор – PhD з політичних наук, доцент політології в Університеті Оксфорд-Брукс, Велика Британія;

Моніка Епінгер – PhD з антропології права, доцент Школи права Університету Сент-Луїса, США;

Адріана Міка – PhD із соціології, доцентка і керівниця відділу досліджень дій і наслідків в Інституті соціальної профілактики та ресоціалізації Варшавського університету, Польща.

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЯ

Братусь Я. С., Сидоров М. В.-С.

Довіра та репутація організацій: співвідношення понять, підходи до аналізу.....6

Забродіна Д. О., Тащенко А. Ю.

Пропаганда і соціальні мережі: воля до (не)захищеності напередодні повномасштабного вторгнення...16

ПОЛІТОЛОГІЯ

Бучин М. А., Крохмальна З. С.

Флоркросинг як елемент функціонування парламентаризму та партійної системи в Україні.....26

Бучин М. А., Ремез Р. А.

Приватизація військового сектору як сучасна тенденція міжнародних відносин.....32

Кобильник В. В.

Порівняльний підхід до аналізу регіональних політик.....37

Сич О. М.

Позиція проводу ОУН в Україні до конфлікту в закордонних частинах ОУН
(на основі архівного документа 1950 р.).....43

Татаркін К. О.

Теоретичні засади інституалізації ветеранського руху: особливості міждисциплінарного дискурсу 49

РЕЦЕНЗІЇ

Андрушко А. В.

Причинний зв'язок у кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху
та експлуатації транспорту: теорія і практика.....55

Дорошенко Л. М.

Виклики та правове забезпечення економіки в умовах цифровізації (англійською мовою) 57

CONTENTS

SOCIOLOGY

Bratus Ya., Sydorov M.

Trust and reputation of organizations: the relationship between concepts, approaches to analysis.....6

Zabrodina D., Tashchenko A.

Propaganda and social networks: the will to (in)vulnerability on the full-scale invasion eve.....16

POLITICAL SCIENCE

Buchyn M., Krokmalna Z.

Floor crossing as an element of functioning of parliamentarism and party system in Ukraine.....26

Buchyn M., Remez R.

The military industry privatization as the contemporaneous tendency in international relations.....32

Kobylnyk V. A.

Comprehensive approach to analysing regional policies.....37

Sych O.

Position of OUN leadership in Ukraine towards conflict in overseas sections of OUN
(based on an archive document from 1950).....43

Tatarkin K.

Theoretical basis of veterans` movement institutionalization: features of the interdisciplinary discourse...49

РЕЦЕНЗІЇ

Andrushko A. V.

Причинний зв'язок у кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху
та експлуатації транспорту: теорія і практика 55

Doroshenko L. M.

Виклики та правове забезпечення економіки в умовах цифровізації (англійською мовою) 57

УДК 316.354:005.336.6

DOI

Братусь Я. С.,

*здобувач ступеня доктора філософії ОП «Соціологія» факультету соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-9199-2858*

Сидоров М. В.-С.,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
завідувач кафедри методології та методів соціологічних досліджень
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-5333-8393
myksyd@knu.ua*

ДОВІРА ТА РЕПУТАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ, ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ

Успіх діяльності кожної організації (комерційної чи некомерційної) залежить не лише від якості товарів та послуг, але й від того, наскільки довіряють їй потенційні стейкхолдери, та від того, наскільки високою чи низькою є її репутація. Терміни «довіра» та «репутація» не мають чітких обрисів операціоналізації і часто ці категорії не сприймаються серйозно ні в комерції, ні в академічному світі, адже не завжди є розуміння, що навіть ірраціональні характеристики можна вимірювати та визначати на що та як вони впливають. Водночас, якщо й є вже логіка імплементації або вимірювання довіри, або репутації в процес дослідження чи прийняття рішень, то здебільшого вони присутні поодиночі чи окремо один від одного і не носять системного характеру. Водночас немає чіткого розуміння, як співвідносяться між собою дані категорії. Наразі про важливість орієнтації на категорії довіри та репутації говорять не лише в контексті управління компаніями, які націлені на отримання прибутку, але й у контексті закладів вищої освіти, громадських організацій чи навіть державних установ, адже всі вони перебувають у конкурентному середовищі. Не лише комерційні організації мають орієнтуватись на вимірювання свого нематеріального капіталу. Це має стосуватись всіх, через те, що кожна організація має певну мету й цільову аудиторію, на яку спрямована її діяльність, тому такого роду дослідження – необхідність.

У межах даної роботи, розглянуто основні підходи до визначення таких понять, як «репутація» та «довіра», а також їх співвідношення відповідно до вектору впливу одне на одне. Розуміння того, що впливає на формування репутації чи довіри, надає можливість визначитися із стратегією для подальшого управління організацією по відношенню до внутрішнього та зовнішнього середовищ. Розуміння того, як саме ці категорії впливають одна на одну, дає можливість прогнозувати те, як зміниться рівень довіри, якщо організація працюватиме над покращенням репутації, та навпаки. Та варто розуміти й те, що кожна з цих категорій може інтерпретуватися по-різному різними людьми, теоретичними підходами, тому в ході вибору підходу варто зважати на це.

Ключові слова: довіра, репутація, організація, зовнішні та внутрішні стейкхолдери, моделі вимірювання репутації.

Вступ. Станом на сьогодні кожна організація, комерційна компанія, бренд повинні нести в собі значно більше, ніж просто якість і надійність. Саме визначення того, що робить їх «хорошими», кардинально змінилося. Звичайно, якість надаваних послуг, товарів має значне місце й повинна відповідати тій, яку позиціонують. Але задовольнити дану потребу – це лише частина того, що мають

виконати такі організації загалом. Існують інші фактори, які впливають на вибір і лояльність споживачів, окрім якості продуктів та послуг. Клієнт/інвестор/потенційний споживач все частіше бажає знати, що компанії, у яких він чи вона хочуть отримати послугу чи купити товар, сповідають ті ж цінності та мають ті ж переконання, що і споживач. У 2020 році згідно дослідження 5W Public Relations близько 71% всіх опитаних відмітили, що обирають радше продукти чи послуги в тих, хто відповідає їхнім цінностям. Але у даному випадку поняття цінностей є дещо ширшим і також апелює до репутації та довіри (5W Public Relations, 2020).

Будь-яка організація (комерційна, державна чи недержавна) перебуває в конкурентному середовищі, де основним завданням є не лише створити якісний продукт чи послугу, а і отримання прибутку. На противагу такому підходу, організації часто залежать від ресурсів, які мають вирішальне значення для подальшого їхнього успіху, але все ж таки є власністю інших чи перебувають під їхнім контролем. Уже певний час це припущення почали досліджувати, що призвело до розробки теорії залежності від ресурсів і теорію зацікавлених сторін. Фактично, організації покликані розвивати та мати гарні відносини з власниками ресурсів, якщо вони планують і надалі ефективно функціонувати та процвітати. Під ресурсами, у даному випадку, ми розуміємо не лише матеріальну компоненту, але й зацікавленість, увага, підтримка тощо. Тривалий час існує потреба в привертанні уваги до взаємозв'язків між організацією та ключовими групами зацікавлених сторін. Дана тема залишається актуальною, адже наразі складно отримати єдиний ґрунтовний підхід до досліджень про те, як різні групи стейкхолдерів можуть по-різному оцінювати події та речі, але в той же час у нас залишається відкритим питання про те, як ми можемо уніфікувати сам підхід (Fournier, 1998).

З одного боку є думка про те, що довіра відіграє вирішальну роль у розвитку та забезпеченні підтримки для організаційних відносин, але, з іншого боку, теоретична конструкція довіри все ще є більш абстрактною категорією, коли ми говоримо про її дослідження саме в межах організацій, а не загалом (Möllering, Bachmann & Lee, 2004). Репутація, як і довіра, стають все більш важливими та повторюваними темами, на які звертають увагу організації, які намагаються побудувати якісну репутаційну стратегію для розвитку. Але створення попиту на більшу обізнаність щодо даних концепцій є радше самоціллю для розбудови ефективної стратегії конкретною організацією чи організаціями, ніж загальнонауковою тенденцією. Тобто частина таких досліджень залишаються приватними й не виходять на публічний рівень для створення кращого рівня обізнаності (Fombrun, 2007). Але, попри новизну тематики для дослідження, у даній темі вже є напрацювання щодо досліджень як репутації, так і довіри. Інше й не менш важливе питання – це характер і характеристика співвідношення між цими двома поняттями. Частина авторів вважають поняття репутації наслідком довіри (Walsh, Mitchell, Jackson & Beatty, 2009), а частина – дивляться на репутацію як на передумову довіри (Keh & Xie, 2009). Варто зазначити, що в академічному дискурсі майже відсутні докази того, що ми можемо говорити про зв'язок між довірою та репутацією, який характерний тим, що вони підсилюють один одного (Suh & Houston, 2010).

Зважаючи на це, дана стаття спрямована на огляд можливих концепцій взаємозв'язку між довірою та репутацією організацій. Нам важливо звернути увагу на практики використання та риторику щодо даних понять, адже від цього залежить також те, за якою логікою побудовані дослідження. Окрім цього частина моделей для дослідження репутації організацій включають у свою структуру поняття довіри з позиції того, що вона є складовою репутації.

Подальший розгляд концептуальних підходів до визначення співвідношення довіри та репутації буде ґрунтуватися на основі теорії соціальних систем. Усі організації ми розглядаємо як складні, відкриті й соціально побудовані системи. Організації здатні до цілеспрямованої взаємодії з власними внутрішніми компонентами (взаємодія всередину), і з навколишнім середовищем (взаємодія назовні) таким чином, щоб відбувалася адаптація на основі того зворотного зв'язку, що вони отримують. Для досягнення поставлених цілей для будь-якої організації варто усвідомлювати те, що цей процес залежить не лише від зовнішніх, але й внутрішніх факторів. Тому моніторинг довіри та репутації завжди відбувається на різні групи стейкхолдерів, частина з яких є саме всередині. Довіра та репутація – це наслідок взаємодії організації всередину та назовні (King, 2009).

Теоретичний доробок

Репутація. Згідно зі Оксфордським словником англійської мови, репутація – це «переконання чи думки, які зазвичай стосуються когось або чогось». Але в залежності від галузі, яку ми розглядаємо, чи концепцію, в межах якої відбувається дискусія/дослідження, репутація може мати різне значення (Gaultier-Gaillard et. al., 2006), і, незалежно від цього, завжди становитиме нематеріальний актив. Також, якщо ми говоримо більше про діяльність організацій, то репутація використовується як стратегічний ресурс (Fombrun & van Riel, 2004), щоб повідомити щодо різних аспектів діяльності, зокрема соціальної відповідальності. Також репутація є тим, що організації демонструють для заохочення потенційних зацікавлених груп (клієнтів, співробітників, медіа, інвесторів тощо) (Puenta et. al., 2007).

Корпоративна репутація є важливою для зміцнення організаційної ідентичності, адже нині, через велику кількість компаній, які надають схожі послуги чи продають подібні товари, можливість позитивно вирізнитися з-поміж інших – це важливий аспект для розвитку організації у конкурентному середовищі (Brown & Starkey, 2000). Фактично репутація – це «те, що інші говорять про компанію, а не лише її партнери чи клієнти» (Diermeier, 2011). Корпоративна репутація все частіше розглядається в організаційному менеджменті через її стратегічну роль у конкурентній перевазі (Abratt & Kleyn 2012; Vahabzadeh et al, 2017). Організації все більше вдаються до різноманітних формальних чи неформальних практик для того, щоб побудувати ефективний канал для регулювання репутації серед різних груп стейкхолдерів (Vahabzadeh et al. 2017). Наприклад, є компанії, які, після будь-якого, навіть мінімального скандалу в соціальних мережах, намагаються публічно вибачитися й загладити свою провину, а є ті, хто уникають швидкої публічної реакції, але це скоріше негативно впливає на їхній імідж та репутацію.

Довіра – це віра в те, що хтось/щось є добрим, щирим, чесним тощо і не намагатиметься завдати вам шкоди чи обдурити (Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2024).

Поняття довіри доволі широко використовується у соціології. Завдяки працям Е. Дюркгейма й, у більшій мірі, його ідеям про договірні відносини, соціологічна думка суттєво збагатилася, адже поняття довіри часто не розглядається, як те, що необхідно вимірювати більш комплексно. Він писав про те, що мають бути правила, які б виконували функцію регулювання ринків і управлінням виконання умов договорів. Але варто зазначити, що ці правила не мали бути предметом цих угод, адже будь-який договір, на думку соціолога, повинен базуватись на взаємній довірі та солідарності сторін одна до одної. Довіра опосередковує вільний обмін ресурсами в суспільстві (Durkheim, 1982). А от Ф. Тьоніс вважав, що у поведінці індивідів має бути присутня і довіра, і недовіра. Але ці поняття є взаємооберненими, тобто недовіру можна перетворити в довіру й навпаки. Наприклад, одна організація мала доволі сумнівну пригоду, тому частина клієнтів почали їй не довіряти, але згодом, через певну кількість виправдувальних вчинків та її спрямовану на це політику, довіра знову повернулася. До довіри чи недовіри призводять не лише власний, але й чужий досвід, адже репутація, наприклад, однієї особи може викликати недовіру до всіх, хто є подібним до неї (Kolot & Herasymenko, 2019).

Френсіс Фукуяма більше розповідає про економічний підхід щодо питання довіри, теоретичною основою та фокус-центром якого є збереження соціального капіталу як певної сукупності норм і неформальних цінностей та членів групи, які співпрацюють один з одним, поділяють їх. З точки зору Фукуями, ці значення і норми повинні складатися з цінностей, включаючи істину, виконані зобов'язання у двосторонніх відносинах. Слід зазначити, що є два різновиди довіри: перший різновид – це довіра у ставленні до незнайомих, а інший – довіра до членів сім'ї чи представника близького оточення (посилання). Якщо це перенести на теорію організацій, то більшою довірою користуватиметься та компанія, яка демонструє схожі до ваших цінності, культурні особливості тощо, адже це про сприйняття в межах кола «своїх». Тобто це про інший різновид довіри, ніж якщо ми говоримо про організацію, яка має хорошу якість товарів та послуг, але для індивіда чи соціальної групи вона знаходиться не в полі «свої» (Fukuyama, 2000).

Довіра в системі соціальних відносин відіграє важливу роль для того, щоб будувати довготривалі союзи; вона забезпечує відчуття надійності щоденних відносин (Salnikova, 2014, p. 150–151). Вона впливає на формування та збагачення нематеріального капіталу, може виступати рушієм для того, щоб ці процеси зробити більш сталими та лінійними. Якщо відійти від логіки Фукуями на становище довіри в системі її взаємодії з організаційною репутацією, то ми також можемо спостерігати наступні підходи:

1. Репутація впливає на формування довіри до організації;
2. Довіра є складовою для формування репутації;
3. Довіра та репутація здійснюють взаємовплив, коли мова йде про організації, тобто довіра може впливати на формування репутації, а репутація у свою чергу впливає на ріст чи спад довіри до організації.
4. Довіра та репутація є більш незалежними категоріями й можуть бути, як у одному концепті, так і окремо.
5. Окрім довіри та репутації, також є категорія етики управління, коли з'являються нові елементи, що можуть чинити вплив.

Тому варто зосередитися на більш детальному розгляді цих підходів.

Взаємозалежність репутації та довіри: різні погляди.

Терміни «репутація» та «довіра» пов'язані та взаємозалежні, але природа концептуального зв'язку між ними незрозуміла. Для початку варто визначити ключові характеристики, що впливають на взаємодію між цими двома конструктами, які відрізняються за характером зв'язку та його сприйняття.

Основні характеристики, які впливають на взаємодію між поняттями довіри та репутації, які ми будемо використовувати для обґрунтування вибору методик вимірювання довіри-репутації, можна сформулювати так:

1. Складові, що входять до формування довіри та репутації (чим більше враховано емоційних та раціональних показників, тим більш всеохопною та гнучкою є модель).

2. Етапи формування (формування відносно сталого показника оцінки зацікавленими групами організації, тому важливо й бачити поетапність формування як довіри, так і репутації).

3. Рівень суб'єктивності.

4. Кількість та вектор зв'язків (чим більше враховано векторів та типів зв'язків між різними показниками, тим більш продуманою є модель).

Повернемось до підходів. **Перший із них** викладено у багатовимірній моделі RepTrak, яка вимірює репутацію організацій та інших інституційних утворень, присутні й показники довіри, і репутації (Bratus&Sydorov, 2021). Але в структурі індексу репутації (RepTrak Pulse) довіра є одним із чотирьох показників (довіра, самопочуття, повага/захоплення, загальна репутація), а в межах блоку підтримуючої поведінки (Supportive behavior) – це окрема категорія, що символізує поведінку стейкхолдерів по відношенню до організації. (Fombrun, 2018). Тобто в даній моделі одразу витримано тристоронній зв'язок, де довіра є одним із показників, що входить у поняття репутації та впливає на її формування, але в той же час, коли нам потрібно визначити, наскільки стейкхолдер довіряє організації під час кризових моментів, то тут уже йде мова про вплив ключових факторів та атрибутів репутації. Таке поєднання є вичерпним, з огляду на те, що довіра це суб'єктивна категорія.

Окрім даної моделі для вимірювання репутації, можна також привести у приклад інші інструменти, що включають поняття довіри навіть у власних назвах. Наприклад, Барометр довіри Едельмана, який використовується в США, та інший барометр довіри, автором якого є південноафриканська компанія Ask Afrika (Ask Afrika, 2009; Edelman, 2010). Лише з огляду на назви індексів, можемо говорити про вужче концептуальне бачення зв'язку між двома конструктами, ніж ми спостерігали в модулі RepTrak, а саме те, що репутація й формує довіру. Однак, незважаючи на назви, обидва барометри також розглядають довіру, як єдине ціле факторів, що можуть впливати на репутацію організацій. Репутація в даному випадку розглядається, як більш загальна конструкція, яку потрібно скеровувати, вимірювати і відстоювати.

У березні 2009 року за даними квартального опитування компанії McKinsey, серед керівників вищої ланки світових компаній, 85 відсотків вказали, що суспільна довіра до бізнесу та відданість вільним ринкам погіршилися (Bonini, Court & Marchi 2009). Причинами цього глобального погіршення довіри та впевненості в корпораціях стали поточна фінансова криза, надзвичайна нестабільність цін на паливо, погіршення стану навколишнього середовища та приховані занепокоєння щодо глобалізації. Фактичний колапс значних сегментів глобальної фінансової системи, через погане або відсутнє управління ризиками, може ще більше поглибити недовіру до бізнесу. Довіра залежить від дуже багатьох факторів і, як показує дане дослідження, дестабілізація та занепокоєння через певні локальні чи глобальні процеси може вплинути не лише на довіру, але й погіршити репутацію окремих компаній.

Другий концептуальний підхід для позначення співвідношення понять «репутація» та «довіра» стосується того, що довіра – це те, що є результатом, а не лежить у основі. Дослідники із Південної Африки (ван дер Мерв та Пут) створили модель, яка складається з наступних компонентів: надійність, антецеденти довіри, репутація, довіра загалом (написано згідно хронологічного порядку). Якщо більш детально, то надійність певної організації призводить до зацікавлення нею серед представників певних груп стейкхолдерів, але для подальшого визначення напрямків, які є важливими в першу чергі, ми маємо наступні антецеденти («передвісники») формування довіри:

- Здібність (наскільки організація може ефективно виконувати свої функції).
- Доброзичливість (емоційні маркери позитивно впливають на довіру, тому важливо тримати діалог у більш доброзичливому ключі).
- Чесність (найважливішою у формуванні довіри є побудова відносин між організаціями та зацікавленими сторонами за принципами абсолютної чесності, коли кожна подія супроводжується комунікацією з-боку організації, а не намагається замовчуватися з надією «зберегти обличчя»).
- Етична поведінка (етичне ставлення до всього, що входить у зону відповідальності організації: до навколишнього середовища, до прав і свобод громадян, до культурної та історичної сфери тощо);
- Ідентифікація (визначеність організації повинна бути, бо для того, щоб довіряти, потрібно впізнавати організацію й вирізняти її з-поміж інших).
- Прозорість (це суміжна до чесності категорія, але також вона більше про саму діяльність, коли на всі питання можна знати відповідь).
- Симпатія (емоційні маркери вкрай важливі для формування довіри, тому більшість організацій часто вдаються до неформальних заходів чи займаються створенням хороших ініціатив, які підвищують рівень симпатії серед груп стейкхолдерів).

Усі антецеденти є унікальними, та ми можемо їх розділяти, адже для досягнення високого рівня довіри не є обов'язковим дотримання абсолютно всіх з них, але все ж тут працює принцип,

що чим більше, тим краще. Важливо зазначити, що в основі цієї моделі лежить розуміння про те, що довіра – це комплексний показник. Для її формування потрібно мати ряд характеристик, а репутація організації чи особи тут більше фігурує з позиції інструменту для досягнення мети, а не як кінцева ціль. Тому й маємо наступне співвідношення: репутація особи чи організації виникає, коли присутні такі показники як здібність, доброзичливість, чесність, етична поведінка, впізнаваність, прозорість та симпатія, а вже потім вона стає підґрунтям для такої вагомої категорії як довіра. Це вже й впливає у подальшому на те, наскільки буде ефективною та тривалою життєдіяльність організації (van der Merwe & Puth, 2014).

У межах другої концепції, де репутація передує довірі, варто відзначити й те, що важливо також враховувати, що це не єдиний фактор, що впливає на формування довіри. Репутація та довіра здебільшого є суб'єктивними характеристиками й на їх формування впливають як емоційні, так і раціональні фактори. Тому в побудові менеджменту організації варто враховувати, що гарна репутація не дорівнює високому рівню довіри. Так, вона підвищує шанси, але не є єдиною й беззаперечною умовою.

На більш ранніх етапах дослідження репутації, сформувався **третій підхід** до визначення характеру зв'язку між концептами довіри та репутації, який відмінний до двох попередніх. У ньому поняття «довіра» та «репутація» розглядаються, як суміжні категорії, які можуть перетинатися в межах одного дослідження, але й можуть існувати відокремлено один від одного. Таке бачення викликане, в першу чергу, тим, що зі становленням теоретичної та емпіричної бази й зацікавленості репутацією серед науковців не було чіткого розуміння щодо того, що саме лежить в основі репутації. У межах даного підходу не потрібно залучати до створення репутаційної моделі поняття довіри й навпаки. Наприклад, у моніторингових опитуваннях дуже часто є блок запитань, який стосується довіри до окремих організацій, державних органів, політичних партій та окремих осіб, але в той же час у опитувальнику відсутні будь-які запитання чи індекси, які стосуються репутації, тому що в даному випадку ці категорії розглядаються окремо й є взаємозалежними.

Окремо також варто додати про **четвертий підхід**, який набув популярності у Бразилії, де, окрім репутації та довіри, у моделі також присутня етика управління. У сьогодишньому складному середовищі ринок демонструє збільшення кількості зацікавлених сторін та очікування щодо певної галузі чи окремої організації. Не лише споживачі, державні служби, місцеві громади, але й інтернет-користувачі, представники окремих соціальних верств населення тощо, потребують якісних продуктів і послуг. І саме вони є джерелом хорошої корпоративної репутації, але вони також очікують етики управління організацією чи організаціями, щоб мати можливість «свідомо» вирішувати, з ким вони хочуть працювати або продукти чи послуги, які вони бажають придбати (Zamohano, 2013). У цьому контексті репутація – це особливий тип відгуків, отриманих організацією від її зацікавлених сторін, щодо достовірності претензій щодо ідентичності організації (Whetten & Mackey, 2002). Вона продовжує залишатися серйозним викликом (Deerhouse & Carter, 2005). Організація тоді має гарну репутацію, коли вона відповідає або перевершує очікування у зацікавленої сторони. Погана ж репутація пов'язана з тим, що очікування часто не дорівнюють реальності (Järvinen & Suomi, 2011). Таким чином, хороша корпоративна репутація є результатом узгодження між сказаним, прийнятою поведінкою та узагальненим сприйняттям зацікавленими сторонами (Lange et. al., 2012). У межах даної концепції, чим краща якість продукту, тим вище сприймається етична цінність бренду. Таким чином, чим вище значення етичної цінності організації, бренду, компанії, тим більша ймовірність “заробити” кращу репутацію. Неузгодженість між етичною цінністю та репутацією негативно впливає на організацію, залишаючи їх більш вразливими до криз та ризиків. Одним із факторів, який пов'язує етичну цінність з репутацією, є довіра – впевненість у партнері, його надійності. У межах теорій, що стосуються організацій, майже одноставно існують твердження про те, що довіра впливає на корпоративну репутацію (Cretu & Brodie, 2007), а організації з хорошою репутацією завойовують довіру клієнтів. У той же час, у нас існує достатньо мало досліджень, які б підтверджували чи спростовували взаємозв'язки між цими трьома компонентами.

Обмеженням більшості з цих підходів до визначення впливу довіри та репутації на формування один одного є те, що здебільшого мова йде про односторонній вплив. Довіра та репутація – це категорії, які тривалий час визнавалися ірраціональними й тими, які неможливо виміряти коректно. Важливо розуміти, що довіра та репутація – це суб'єктивні категорії, які інтерпретуються кожним індивідом по-різному, тому в роботі з їх дослідженням варто завжди зважати на те, що не може бути односторонньої взаємодії одного з іншим, а здебільшого можна говорити про взаємозалежність на різних рівнях (Fombrun, 2018).

Вище нами було сформовано чотири критерії для розгляду логіки взаємодії та впливу понять довіри та репутації між собою. Згідно ним, саме модель RepTrak є найбільш вичерпною та відповідною до них.

1. Модель RepTrak є багатокомпонентною. Кількість компонентів на кожному рівні різна та має відмінні рівні узагальнення, але в той же час більшість компонентів є необхідними, адже вони намагаються покрити абсолютно всі сфери та точки взаємодії організації з цільовими групами. Результат взаємодії – це в подальшому сформований рівень довіри та репутації.

2. Формування моделі має декілька рівнів: від конкретних атрибутів до більш загального індексу. Але в той же час взаємодія репутації та довіри тут відбувається на різних етапах: на етапі формування індексу репутації довіра є одним із компонентів; на етапі впливу репутації чи на неї підтримуючої поведінки довіра вже є незалежним критерієм, а не одним із компонентів.

5. Рівень суб'єктивності моделі RepTrak достатній для того, щоб виміряти не лише раціональні показники, але й емоційні, які є більш складними для обстеження та інтерпретації. Адже і довіра, і репутація мають емоційний бекграунд для формування.

6. Модель RepTrak враховує всі дотичні до організації сфери, права та обов'язки. Але й той же час є зрозумілою та надає можливості отримати відомості про всі аспекти, які можуть відтворювати у предметній площині довіру чи репутацію організації.

Модель RepTrak важлива своєю продуманістю, адже вона дає можливість врахувати вплив довіри на формування репутації, а також визначити, як репутація впливає на довіру й підтримуючу поведінку загалом. Окрім цього, щоб уникнути цілковитої суб'єктивності у визначенні даних категорій, у даній моделі співвідносяться емоційні та раціональні показники для вимірювання, що дає можливість виміряти те, що раніше вважалось ірраціональним. Зрозуміло, що відкритим залишається питання про те, що є на початку: довіра чи репутація, але також важливим є й те, що в розгляді будь-якої моделі варто врахувати, що вагомими є не лише довіра та репутація, і не лише вони є складовими один одного. Мається на увазі також такі категорії, як: соціальна відповідальність, капітал бренду, цінності й культурні аспекти, які також відіграють роль при формуванні як довіри, так і репутації (Stravinskienė, Matulevičienė & Nopenienė, 2021).

Висновок. Співвідношення довіри та репутації є важливою темою для дослідження, адже воно стосується формування конкретних емпіричних моделей, які будуть в подальшому використовуватися для вимірювання даних характеристик у межах як корпоративної, так і особистісної сфери. Для України, за рахунок новизни у становленні та дослідженні інституту репутації, більшість з них маловивчені й здебільшого не використовуються, окрім деяких комерційних організацій, які замовляють подібні репутаційні обстеження у консалтингових агентствах. Але для науковців такі випадки не несуть ніякої гносеологічної цінності, адже всі дані знаходяться у захищеному вигляді й їх складно знайти у відкритому інформаційному просторі. Окремо варто зазначити й те, що у воєнний час, коли наразі відбувається перебудова різних соціальних процесів і трансформація цінностей суспільства (Головаха), репутація та довіра можуть бути остаточними й вирішальними для прийняття певного рішення, адже вони засновані на більш емоційних, ніж раціональних, показниках.

У теоретичному та емпіричному просторах існує значна кількість різних співвідношень довіри та репутації, а також дотичних категорій. Вони базуються на різних теоріях та парадигмах. Але для кожного з них простежується більш гіпотетичне пояснення зв'язку, ніж обгрунтоване на основі емпіричних результатів. Окрім співвідношення, коли і репутація, і довіра взаємно впливають одна на одну. **Дана концепція знаходиться у основі моделі для вимірювання RepTrak** і надає більш комплексне розуміння того, що на репутацію впливає не лише довіра, а й інші вагомні фактори, але в той же час репутація впливає на довіру й цей вплив ми можемо виміряти та простежити.

Bratus Ya., Sydorov M. Trust and reputation of organizations: the relationship between concepts, approaches to analysis

The success of any organization (commercial or non-commercial) depends not only on the quality of goods and services, but also on how much trust potential stakeholders have in it, and how high or low its reputation is. The concepts of "trust" and "reputation" do not have clear contours of operationalization, and often these categories are not taken seriously either in commerce or in the academic world, because there is not always an understanding that even irrational characteristics can be measured and determined for what and how they influence. At the same time, if there is already a logic of implementation or measurement of trust or reputation in the process of research or decision-making, then mostly they are present separately or separately from each other and do not have a systemic character. But at the same time, there is no clear understanding of how these categories relate to each other. To make a decision, every organization needs to understand which strategy to choose, which vector of movement: to take care of trust or reputation. Currently, the importance of focusing on the categories of trust and reputation is discussed not only in the context of managing companies that aim to make a profit, but also in the context of institutions of higher education, public organizations or even government institutions, because they are all in a competitive environment. It's not just businesses that need to focus on measuring their intangible capital. This should

apply to everyone, because every organization has a specific purpose and target audience to which its activities are directed, so this kind of research is a necessity.

Within the framework of this work, the main approaches to defining the following concepts: reputation and trust, as well as their relationship according to the vector of influence on each other, are considered. Understanding what affects the formation of reputation or trust provides an opportunity to decide on a strategy for further management of the organization in relation to internal and external environments. Understanding exactly how these categories affect each other allows us to predict how trust levels will change if an organization works to improve its reputation, and vice versa. But it is also worth understanding that each of these categories can be interpreted differently by different people and by different theoretical approaches, so it is worth considering this when choosing an approach.

Key words: trust, reputation, organization, external and internal stakeholders, reputation measurement models.

Література:

1. 5WPR 2020 Consumer Culture Report. New York : 5W Public Relations, 2020. 14 p. URL: https://www.5wpr.com/new/wp-content/uploads/pdf/5W_consumer_culture_report_2020final.pdf (дата звернення: 28.08.2024).
2. Abratt R., Kleyn N. Corporate identity, corporate branding and corporate reputations: Reconciliation and integration. *European Journal of Marketing*. 2012. Vol. 46, No. 7-8. P. 1048–1063. DOI: 10.1108/03090561211230197.
3. Annual global opinion leaders study (Edelman Trust Barometer). Edelman, 2010. URL: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2018-10/2010-Edelman-Trust-Barometer_Global_Deck_FINAL.pdf (дата звернення: 28.08.2024).
4. ASK AFRIKA: Where reputation and trust get rated. News24. URL: <https://www.news24.com/news24/ask-afrika-where-reputation-and-trust-get-rated-20150430> (дата звернення: 28.08.2024).
5. Blanco-Mazagatos V., de Quevedo-Puente E., Castrillo L. A. The Trade-Off Between Financial Resources and Agency Costs in the Family Business: An Exploratory Study. *Family Business Review*. 2007. Vol. 20, No. 3. P. 199–213. DOI: 10.1111/j.1741-6248.2007.00095.x.
6. Bonini S., Court D., Marchi A. Rebuilding corporate reputations. McKinsey & Company, 2009. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/leadership/rebuilding-corporate-reputations> (дата звернення: 28.08.2024).
7. Bratus Y., Sydorov M. Adaptation of the RepTrak model to measure the reputation of higher education institutions. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2021. Vol. 617. P. 32–38. DOI: 10.2991/assehr.k.211218.006.
8. Brown A. D., Starkey K. Organizational identity and learning: A psychodynamic perspective. *The Academy of Management Review*. 2000. Vol. 25, No. 1. P. 102–120. DOI: 10.2307/259265.
9. Cretu A. E., Brodie R. J. The influence of brand image and company reputation where manufacturers market to small firms: A customer value perspective. *Industrial Marketing Management*. 2007. Vol. 36, No. 2. P. 230–240. DOI: 10.1016/j.indmarman.2005.08.013.
10. Deephouse D. L., Carter S. M. An Examination of Differences Between Organizational Legitimacy and Organizational Reputation. *Journal of Management Studies*. 2005. Vol. 42, No. 2. P. 329–360. DOI: 10.1111/j.1467-6486.2005.00499.x.
11. Diermeier D. Reputation rules: Strategies for building your company's most valuable asset. New York : McGraw-Hill, 2011. 256 p.
12. Durkheim E. *The Rules of Sociological Method* / ed. S. Lukes. London : Macmillan Education UK, 1982. 264 p. DOI: 10.1007/978-1-349-16939-9.
13. Fombrun C. *Essentials of Corporate Communication*. London : Routledge Taylor & Francis Group, 2007. 306 p.
14. Fombrun C. *Reputation. Realizing value from the corporate image*. London : LID Published Ltd, 2018. 596 p.
15. Fournier S. Consumers and their brands: Developing relationship theory in consumer research. *Journal of Consumer Research*. 1998. Vol. 24, No. 4. P. 343–373. DOI: 10.1086/209515.
16. Fukuyama F. *Trust: The Social Virtues & the Creation of Prosperity*. New York : Diane Pub Co, 2000. 480 p.
17. Gaultier-Gaillard S., Louisot J. Risks to Reputation: A Global Approach. *Geneva Papers on Risk & Insurance*. 2006. Vol. 31. P. 425–445. DOI: 10.1057/palgrave.gpp.2510090.
18. Järvinen R., Suomi K. Reputation attributes in retailing services: managerial perspective. *Managing Service Quality: An International Journal*. 2011. Vol. 21, No. 4. P. 410–423.

19. Keh H. T., Xie Y. Corporate Reputation and Customer Behavioral Intentions: The Roles of Trust, Identification and Commitment. *Industrial Marketing Management*. 2009. Vol. 38. P. 732–742. DOI: 10.1016/j.indmarman.2008.02.005.
20. Knowledge Management and Organizational Learning / ed. W. R. King. Boston : Springer US, 2009. 396 p. DOI: 10.1007/978-1-4419-0011-1.
21. Kolot A., Herasymenko O. Trust as an institute in the mirror of new challenges, imperatives and possibilities of socio-economic development. Social and labour relations: theory and practice. 2019. Vol. 8, No. 2. P. 8–26. DOI: 10.21511/slrtp.8(2).2018.02.
22. Lange D., Lee P. M., Dai Y. Organizational Reputation: A Review. *Journal of Management*. 2010. Vol. 37, No. 1. P. 153–184. DOI: 10.1177/0149206310390963.
23. Facets of Corporate Identity, Communication and Reputation / ed. T. Melewar. London : Routledge, 2008. 320 p. DOI: 10.4324/9780203931943.
24. Möllering G., Bachmann R., Hee Lee S. Introduction: Understanding organizational trust – foundations, constellations, and issues of operationalisation. *Journal of Managerial Psychology*. 2004. Vol. 19, No. 6. P. 556–570. DOI: 10.1108/02683940410551480.
25. Orozco-Toro J. A., Ferré-Pavía C. The Effects of Branding Intangibles on Corporate Reputation. *Revista de Comunicación*. 2019. Vol. 18, No. 1. P. 111–134. DOI: 10.26441/rc18.1-2019-a6.
26. Ponzi L. J., Fombrun C. J., Gardberg N. A. RepTrak™ Pulse: Conceptualizing and Validating a Short-Form Measure of Corporate Reputation. *Corporate Reputation Review*. 2011. Vol. 14, No. 1. P. 15–35. DOI: 10.1057/crr.2011.5.
27. Salnikova S. Peculiarities of the normative regulation in Ukrainian and Belarusian societies. The dynamics of value and norm system and life chances: the experience of post-Soviet transformation in the Borderlands / ed. Ye. Muradyan. Vilnius : YeGU, 2014. P. 90-193, 329-352.
28. Stravinskienė J., Matulevičienė M., Hopenienė R. Impact of Corporate Reputation Dimensions on Consumer Trust. *Engineering Economics*. 2021. Vol. 32, No. 2. P. 177–192. DOI: 10.5755/j01.ee.32.2.27548.
29. Suh T., Houston M. B. Distinguishing supplier reputation from trust in buyer–supplier relationships. *Industrial Marketing Management*. 2010. Vol. 39, No. 5. P. 744–751. DOI: 10.1016/j.indmarman.2010.02.013.
30. Vahabzadeh A., Vatanpour H., Dinarvand R., Rajabzadeh Ghatari A. Impact of Corporate Reputation on Brand Differentiation: An Empirical Study from Iranian Pharmaceutical Companies. *Iranian Journal of Pharmaceutical Research*. 2017. Vol. 16, No. 4. P. 1658–1670.
31. van der Merwe A. W. A. J., Puth G. Towards a Conceptual Model of the Relationship between Corporate Trust and Corporate Reputation. *Corporate Reputation Review*. 2014. Vol. 17, No. 2. P. 138–156. DOI: 10.1057/crr.2014.4.
32. Walsh G., Mitchell V.-W., Jackson P. R., Beatty S. E. Examining the Antecedents and Consequences of Corporate Reputation: A Customer Perspective. *British Journal of Management*. 2009. Vol. 20, No. 2. P. 187–203. DOI: 10.1111/j.1467-8551.2007.00557.x.
33. Whetten D. A., Mackey A. A Social Actor Conception of Organizational Identity and Its Implications for the Study of Organizational Reputation. *Business & Society*. 2002. Vol. 41, No. 4. P. 393–414. DOI: 10.1177/0007650302238775.
34. Zamohano A. M. Managing Corporate Reputation by Values: A Value-Based Tool to Generate, Maintain and Ameliorate Corporate Reputation. *Ramon Llull Journal of Applied Ethics*. 2013. No. 4. P. 31–50.

References:

1. 5WPR 2020 Consumer Culture Report. New York : 5W Public Relations. 14 p. URL: https://www.5wpr.com/new/wp-content/uploads/pdf/5W_consumer_culture_report_2020final.pdf.
2. Abratt, R., & Kleyn, N. (2012). Corporate identity, corporate branding and corporate reputations: Reconciliation and integration. *European Journal of Marketing*, 46(7-8), 1048–1063. <https://doi.org/10.1108/03090561211230197>
3. Annual global opinion leaders study (Edelman Trust Barometer). (2010). Edelman. https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2018-10/2010-Edelman-Trust-Barometer_Global_Deck_FINAL.pdf
4. ASK AFRIKA: Where reputation and trust get rated | News24. (б. д.). News24. <https://www.news24.com/news24/ask-afrika-where-reputation-and-trust-get-rated-20150430>
5. Blanco-Mazagatos, V., de Quevedo-Puente, E., & Castrillo, L. A. (2007). The Trade-Off Between Financial Resources and Agency Costs in the Family Business: An Exploratory Study. *Family Business Review*, 20(3), 199–213. <https://doi.org/10.1111/j.1741-6248.2007.00095.x>
7. Bonini S., Court D., Marchi A. (2009). Rebuilding corporate reputations. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/leadership/rebuilding-corporate-reputations>

8. Bratus, Y., & Sydorov, M. (2021). Adaptation of the RepTrak model to measure the reputation of higher education institutions. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, (617), 32–38. DOI:10.2991/assehr.k.211218.006
9. Brown, A. D., & Starkey, K. (2000). Organizational identity and learning: A psychodynamic perspective. *The Academy of Management Review*, 25(1), 102–120. <https://doi.org/10.2307/259265>
10. Cretu, A. E., & Brodie, R. J. (2007). The influence of brand image and company reputation where manufacturers market to small firms: A customer value perspective. *Industrial Marketing Management*, 36(2), 230–240. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2005.08.013>
11. Deephouse, D. L., & Carter, S. M. (2005). An Examination of Differences Between Organizational Legitimacy and Organizational Reputation*. *Journal of Management Studies*, 42(2), 329–360. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2005.00499.x>
12. Diermeier, D. (2011). *Reputation rules: Strategies for building your company's most valuable asset*. McGraw-Hill.
13. Durkheim, E. (1982). *The Rules of Sociological Method* (S. Lukes, Ред.). Macmillan Education UK. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-16939-9>
14. Fombrun, C. (2007). *Essentials of Corporate Communication*, London: Routledge Taylor & Francis Group, 306.
15. Fombrun, C. (2018). *Reputation. Realizing value from the corporate image*, London: LID Published Ltd, 596.
16. Fournier, S. (1998). Consumers and their brands: Developing relationship theory in consumer research. *Journal of Consumer Research*, 24(4), 343–373. <https://doi.org/10.1086/209515>
17. Fukuyama, F. (2000). *Trust: The Social Virtues & the Creation of Prosperity*. Diane Pub Co.
18. Gaultier-Gaillard, S. and Louisot, J. (2006) Risks to Reputation: A Global Approach. *Geneva Papers on Risk & Insurance*, 31, 425-445. <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.gpp.2510090>
19. Järvinen, R., & Suomi, K. (2011). Reputation attributes in retailing services: managerial perspective. *Managing Service Quality: An International Journal*, 21(4), 410–423.
20. Keh, H. T., & Xie, Y. (2009). Corporate Reputation and Customer Behavioral Intentions: The Roles of Trust, Identification and Commitment. *Industrial Marketing Management*, 38, 732-742, <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2008.02.005>
21. King, W. R. (Ред.). (2009). *Knowledge Management and Organizational Learning*. Springer US. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0011-1>
22. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2019). Trust as an institute in the mirror of new challenges, imperatives and possibilities of socio-economic development. *Social and labour relations: theory and practice*, 8(2), 8–26. [https://doi.org/10.21511/slntp.8\(2\).2018.02](https://doi.org/10.21511/slntp.8(2).2018.02)
23. Lange, D., Lee, P. M., & Dai, Y. (2010). Organizational Reputation: A Review. *Journal of Management*, 37(1), 153–184. <https://doi.org/10.1177/0149206310390963>
24. Melewar, T. (Ред.). (2008). *Facets of Corporate Identity, Communication and Reputation*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203931943>
25. Möllering, G., Bachmann, R., & Hee Lee, S. (2004). Introduction: Understanding organizational trust – foundations, constellations, and issues of operationalisation. *Journal of Managerial Psychology*, 19(6), 556–570. <https://doi.org/10.1108/02683940410551480>
26. Orozco -Toro, J. A., & Ferré-Pavia, C. (2019). The Effects of Branding Intangibles on Corporate Reputation. *Revista de Comunicación*, 18(1), 111–134. <https://doi.org/10.26441/rc18.1-2019-a6>
27. Ponzi, L. J., Fombrun, C. J., & Gardberg, N. A. (2011). RepTrak™ Pulse: Conceptualizing and Validating a Short-Form Measure of Corporate Reputation. *Corporate Reputation Review*, 14(1), 15–35. <https://doi.org/10.1057/crr.2011.5>
28. Salnikova, S. (2014). Peculiarities of the normative regulation in Ukrainian and Belarusian societies. In: Muradyan, Ye. (eds) *The dynamics of value and norm system and life chances: the experience of post-Soviet transformation in the Borderlands*, Vilnius: YeGU, 90-193, 329-352.
29. Stravinskienė J., Matulevičienė M., Hopenienė R. Impact of Corporate Reputation Dimensions on Consumer Trust. *Engineering Economics*. 2021. Vol. 32, no. 2. P. 177–192. URL: <https://doi.org/10.5755/j01.ee.32.2.27548>
30. Suh, T., & Houston, M. B. (2010). Distinguishing supplier reputation from trust in buyer–supplier relationships. *Industrial Marketing Management*, 39(5), 744–751. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2010.02.013>
31. Vahabzadeh, A., Vatanpour, H., Dinarvand, R., & Rajabzadeh Ghatari, A. (б. д.). Impact of Corporate Reputation on Brand Differentiation: An Empirical Study from Iranian Pharmaceutical Companies. *Iranian Journal of Pharmaceutical Research*, 16(4), 1658–1670.
32. van der Merwe, A. W. A. J., & Puth, G. (2014). Towards a Conceptual Model of the Relationship between Corporate Trust and Corporate Reputation. *Corporate Reputation Review*, 17(2), 138–156. <https://doi.org/10.1057/crr.2014.4>

33. Walsh, G., Mitchell, V.-W., Jackson, P. R., & Beatty, S. E. (2009). Examining the Antecedents and Consequences of Corporate Reputation: A Customer Perspective. *British Journal of Management*, 20(2), 187–203. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2007.00557.x>
34. Whetten, D. A., & Mackey, A. (2002). A Social Actor Conception of Organizational Identity and Its Implications for the Study of Organizational Reputation. *Business & Society*, 41(4), 393–414. <https://doi.org/10.1177/0007650302238775>
35. Zamohano, A. M. (2013) 'Managing Corporate Reputation by Values: A Value-Based Tool to Generate, Maintain and Ameliorate Corporate Reputation', *Ramon Llull Journal of Applied Ethics*, (4), pp. 31–50. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=111392016&lang=pt-br&site=eds-live&scope=site> (Accessed: 13 May 2020).

Стаття надійшла до редакції 08.08.2024

Стаття рекомендована до друку 28.08.2024

ПРОПАГАНДА І СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ: ВОЛЯ ДО (НЕ)ЗАХИЩЕНОСТІ НАПЕРЕДОДНІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Забродіна Д. О.,

*студентка кафедри соціальних структур та соціальних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-9929-777X
zabrodinadiana012@gmail.com*

Ташченко А. Ю.,

*кандидат соціологічних наук,
доцентка кафедри соціальних структур та соціальних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-6038-7337
anna.tashchenko@knu.ua*

Стаття присвячена дослідженню залученості жителів України напередодні повномасштабного російського вторгнення до осередків російської пропаганди в контексті використання жителями України забороненими з 2014 року соціальних мереж. Автори аналізують типи користування соціальними мережами в Україні на початку 2020 року, виявляють три кластери користувачів, які майже повністю відмовилися від використання двох популярних російських соціальних мереж, та три кластери користувачів, які продовжували досить активно використовувати обидві з них незважаючи на офіційну заборону. Здійснений аналіз, що включав двовимірну та тривимірну конкретизацію соціально-демографічних профілів різних типів користувачів соціальними мережами, свідчить, на думку авторів, про обумовленість вибору на користь або проти використання заборонених соцмереж факторами переконання у власній невразливості до пропаганди, прагнення до отримання задоволення через соціальні контакти та унікальні новини, а також втоми від російського контенту тощо. Дані дослідження також показують, що користування соціальними мережами в Україні з огляду на різні типи суб'єктивної медіаграмотності було складним процесом, що вимагає подальшого розгляду, бо візити до визначених ворожими соцмереж могли бути відносно безпечними, але убезпеченість залежала від типових практик суб'єктивного розрізнення правди від брехні. Найбільш захищеними виглядали користувачі зі змішаним індивідуалістично-колективістичним типом суб'єктивної медіаграмотності та колективісти із вузьким близьким колом довіри, а от візуально орієнтовані індивідуалісти та колективісти, які були орієнтовані насамперед на визначення авторитетності чи серйозності джерел інформації, мали більшу схильність до ризику з огляду на частіше самонараження на потенційну небезпеку російської пропаганди.

Ключові слова: пропаганда, війна, соціальні мережі, суспільно-політичні новини, медіаграмотність.

Постановка проблеми. У сучасному світі з'являється значно більше інструментів впливу пропаганди на суспільство, і пропаганда набуває особливої актуальності в період будь-якої війни. Важливу роль у впливі пропаганди на соціально-політичну повістку днів відіграє глобалізований характер управління; також цьому служить стрімкий розвиток інформаційних технологій, які нині охоплюють життєдіяльність суспільства надзвичайно широко. Кожна успішно проведена пропаганда має торкнутися масової свідомості, тож саме великі соціальні угруповання створюють потрібну для неї соціальну активність. Масова свідомість визначають як сукупність уявлень, створених різними соціальними групами щодо певного спектру соціальних, політичних, економічних, культурних явищ

тощо. Характеризуючи масову свідомість, можна навести такі приклади дотичних до неї соціальних об'єднань: класові, національні, регіональні, професійні, конфесійні тощо (Ісакова, 2018, с. 58). Тим не менш, їхні представники потребують розробки і застосування індивідуалізованих пропагандистських підходів. Це означає, що політичні актори мають знайти, проаналізувати та, у підсумку, розбудувати комунікаційний зв'язок ґрунтуючись на слабких місцях вищезгаданих об'єднань. І одним із таких слабких місць може бути прагнення користуватися будь-якими соціальними мережами. Зокрема, війна між Російською Федерацією та Україною триває з 2014 року, повномасштабного характеру вона набуває у 2022 році, й українське суспільство стикається із складнощами щодо тлумачення різних видів та характеристик пропаганди. Її значно легше втілювати з розвитком новітніх та вдосконалених механізмів впливу, тож для втілення намірів пропагандистів використовувалися і використовуються такі людські риси, які спонукали користувачів соціальних мереж добровільно залишатися у соціальних мережах із російською афіліацією попри навіть законодавчу заборону, що потребує детальнішого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пропаганда є давнім явищем, однак у полі зору науки вона з'являється у ХХ ст., і приводом для поширення уваги до даного явища виступило ніщо інше, як війна – І Світова війна. Це пов'язано з тим, що у період І Світової війни з'являється такий добре відомий сучасникам інструмент, як мас-медіа. Досвід ІІ Світової війни лише додав підґрунтя для дискусій на тлі здобуття досвіду дії пропаганди як шкідливого інструментарію, використовованого засобами масової інформації проти інтересів суспільства, у той час як сприйняття пропаганди суспільством мало варіативний характер – у залежності від країни й історичного періоду.

Згідно зі своєю соціально-політичною природою, пропаганда передбачає систематичність спроб формування і розвитку сприйняття подій, а також спрямовування поведінки людей з метою досягнення необхідної реакції аудиторії, яка виступає об'єктом впливу. Реакція аудиторії пропорційна результативності проведення будь-якої пропагандистської діяльності; від когнітивного засвоєння інформації, що подають через певний пропагандистський канал, залежить сила, слабкість чи повна відсутність ефекту проведеної кампанії. Оскільки останні десятиріччя відзначилися стрімким розвитком можливостей, які здатні надати суспільству інтернет ресурси, то і чорна, і біла, і сіра пропаганда як уже сформовані і добре відомі соціально-політичні явища (Панич, 2018; Шевців & Гончарук, 2019; Aleksanyan, 2021) не залишаються поза межами інформаційного розвитку та його впливу на соціальні процеси. Вищезазначене утворює низку викликів для політичних структур, бо інформаційна революція значно знижує рівень ефективності засобів впливу, які сьогодні прийнято вважати традиційними. Розглядаючи практичну площину цього, влучно буде застосувати порівняння сучасного розповсюдження інформації із вірусом, і актуальність даного порівняння забезпечує динаміка розвитку соціальних мереж. Представникам різних політичних культур і публічної дипломатії особливо не залишається часу на детальний аналіз комунікацій, що розбудовуються із суспільством (Misyuk, 2013, p. 77).

Будь-яке сучасне суспільство здійснює свою життєдіяльність завдяки засобам масової інформації. Вони відіграють роль основного комунікативного засобу для встановлення та підтримування зв'язку між двома просторами – політичним та соціальним; отже, вони є і ключовою платформою для розповсюдження пропаганди. Зокрема, засоби масової інформації так чи інакше підпорядковуються домінуючим класам суспільства – згідно із Н. Чомські, пануючий клас має привілеї відносно до динаміки новин, що потрапляють до представників інших соціальних класів, тож засоби масової інформації за своїм впливом перетворюються на рушійну силу реалізації пропагандистських ідей та цілей (Єнін & Северинчик, 2021, с. 42). Слід звернути увагу також на важливість форми комунікації. На думку Г. Лассвелла, умовою успішності проведення пропагандистської кампанії виступає ототожнення пропагандиста із тим, кому він доносить своє повідомлення. Згадано ним і урізноманітнення форм навіювання, за допомогою яких виконавець пропагандистської кампанії здатен різнобічно охоплювати свідомість об'єкта, на якого пропаганда власне і спрямована. Подібні думки можна знайти й у Г. Маклуена, який вважав, що засіб передачі повідомлення відіграє роль самого повідомлення (Павлов, 2015, с. 42).

Соціальні мережі є топовим предметом сучасних досліджень у галузі соціальних комунікацій; і глобально, і щодо України щорічно відстежують динаміку популярності та зміни пріоритетів користування конкретними соціальними мережами за останні роки (Юдін, 2020; Куренкова, 2021; Іванина, 2023; Снопко, 2023). І хоча загальна тенденція серед українців полягає у відході від практики користування російськими соціальними мережами, цей відхід відбувався нерівномірно і, найголовніше, у роки гібридної російської агресії мав суттєвий повсякденний спротив – масове порушення державного законодавства про заборону користування «Вконтакте» та «Однокласнікі» за допомогою технології VPN, яке мало ще більш масову повсякденну легітимізацію і вважалося скоріше предметом жартів, ніж небезпекою. Отже, наші громадяни за власною волею потенційно відкривали проросійській

пропаганді двері у свою свідомість, це факт; у рамках тренду «особистої деколонізації» (Суспільне Культура, 2024) корисно буде з'ясувати, який же був соціальний профіль у порушників заборони і чи могли вони розраховувати на самоубезпечення від пропаганди у російських соціальних мережах з огляду на свої провідні суб'єктивні критерії медіаграмотності щодо суспільно-політичних новин.

Мета статті – на основі даних всеукраїнського опитування громадської думки, здійсненого Research & Branding Group на початку 2020 року (RB_Group, 2020), описати кластери користувацької поведінки жителів України відносно до соціальних мереж, встановити деталі профілів цих кластерів за доступними соціально-демографічними ознаками і виявити специфіку найбільш ризикових кластерів в аспекті співвідношення ризикового користування соціальними мережами із уже встановленими нами раніше кластерами у розрізненні правди і брехні в суспільно-політичній інформації у соціальних мережах (Tashchenko, 2022; Tashchenko & Zabrodina, 2022, p. 319), дані з приводу чого були отримані у тому самому опитуванні громадської думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати кластерного аналізу користування соціальними мережами в Україні на початку 2020 року представлено із зазначенням актуальних тоді соціальних мереж у Таблиці 1 (зеленим кольором позначено найбільші частки, сірим – суттєві другорядні; статистичну значущість відмінностей користування всіма соцмережами, крім LinkedIn, маємо на рівні 0,001; методом побудови кластерів було використання опцій «внутрішньогрупові зв'язки + Жаккард»; до того, як визнати наведене кластерне рішення оптимальним, також були перевірені можливі кластери згідно з опціями «міжгрупові зв'язки + лямбда», «міжгрупові зв'язки + Жаккард», «міжгрупові зв'язки + різниця розмірів», «внутрішньогрупові зв'язки + лямбда» та «внутрішньогрупові зв'язки + різниця розмірів», у діапазоні від 2 до 7 кластерів відповідно до статистично обґрунтованої доречності виділення певної їх кількості у кожному випадку). Спочатку ці дані використовувалися лише в найбільш загальному вигляді і переважно заради ілюстрації для не-соціологів можливостей соціологічного мислення, яке уникає тверджень на кшталт «всі», «ніхто», «хтось» тощо з приводу соціальних явищ і процесів, прикладом яких були явища і процеси, ініційовані офіційною відмовою від російських соціальних мереж. Але потім ми зрозуміли, що ці дані варті окремого ґрунтовнішого дослідження і введення до простору фахової дискусії.

Логіка вибору назв для кластерів полягала в наступному: перший кластер очевидно більше за інших прагнув бути майже абсолютно всюди і бути в курсі того, що відбувається майже абсолютно всюди – можливо, розраховуючи побачити істину зібравши її з уривків різних правд; другий і п'ятий кластери мали вищі частки користування у тих соцмережах, де був широко представлений медійний контент, тільки одних привабив аудіовізуальний осередок, схожий на традиційні медіа, а інших – інноваційніший візуально-текстовий, і ми вирішили розмежувати їх за аналогією до цікавого нового терміну «неолюди» (Kurian, 2024); четвертий і третій кластери мали симпатії до вже досить передбачуваних і добре масово освоєних соцмереж на обраний рік аналізу; шостий кластер був одним із всього лише двох кластерів, що задекларували майже відсутнє користування російськими соцмережами, при цьому він вирізнявся різноманітністю вподобань і найвищою користувацькою активністю у цьому різноманітті. Що можна сказати з приводу забезпеченості від російського впливу? Ми ретроспективно спостерігаємо три кластери – причому всі найбільші, – представники яких продовжували

Таблиця 1

Кластери користування соціальними мережами, 2020 р., % тих, хто відповів

Соцмережі Кластери	Facebook	Twitter	Telegram	LinkedIn	Instagram	YouTube	Vkontakte	Odnoklassniki
Універсалісти (264 осіб)	92	16,7	13,6	2,3	100	98,1	19,3	8,3
Медійники (72 особи)	0	1,4	2,8	0	0	100	5,6	0
Помірні консерватори (291 особа)	91,4	4,5	8,2	1	0	95,9	12,7	12
Консерватори (311 осіб)	94,2	4,2	1,9	0	2,6	0	7,4	12,9
Неомедійники (133 особи)	82,7	6	17,3	3	100	0	3,8	0,8
Прозахідні універсалісти (154 особи)	88,3	4,5	100	1,9	59,7	79,9	3,2	3,2

[Джерело: (Ташченко та ін., 2024а, с. 29), доповнено]

користуватися обома з двох популярних в Україні російських соцмереж, і відсоток їхніх користувачів як в універсалістів, так і в консерваторів та помірних консерваторів був вищим, ніж по Україні загалом. Як можна побачити з Таблиць 2 і 3, де вищезгадані ризикові кластери тепер позначено додатковим – світло-червоним – кольором, частіше схильними до ризику і стійкими до антиросійських змін бували жінки, люди середнього віку, селяни, жителі Заходу України, люди з середньою спеціальною освітою та люди із задекларованим матеріальним достатком на межі абсолютної бідності.

Відповідно, логічним буде припущення, що вибір на користь заборонених соцмереж обумовлювався, по-перше, переконаністю у автономності та невразливості свого мислення проти викривлено поданої інформації (у середньому віці людина може видаватися собі водночас найбільш і досвідченою, і адекватною порівняно з іншими віковими категоріями; жителі Заходу можуть вважати, що вони легко розпізнають російські фейки з огляду на свою географічно-ментальну віддаленість від РФ; середня спеціальна освіта й опанована завдяки їй «реальна професія», про необхідність чого наше суспільство наразі палко дискутує, може призводити до явища, яке у радянській традиції називали «дрібнобуржуазною психологією», маючи на увазі впевненість у своїй спроможності правильно пізнати закономірності всього ґрунтуючись лише на досвіді виконання своєї справи). По-друге, доречно врахувати і прагнення до отримання задоволення через соціальні контакти, позитивні емоції та унікальні новини, що могло більше приваблювати жінок (які в Україні часто стають соціальним центром близького кола, спільною

Таблиця 2

Профілі кластерів користувачів соціальних мереж за ознаками, використаними для визначення репрезентативності вибірки опитування, 2020 р., % тих, хто відповів

Соц.-дем. ознаки Кластери	Стать (знач. н. р. 0,01)		Вік (знач. н. р. 0,001)			Тип насел. пункту (знач. н. р. 0,001)			Регіон (знач. н. р. 0,01)			
	Чол.	Жін.	18-30	31-55	56+	Обл. ц.	Місто	Село	Захід	Центр	Півд.	Схід
Універсалісти	42,4	57,6	44,7	48,1	7,2	33	34,5	32,6	25,4	38,6	20,5	15,5
Медійники	62,5	37,5	11,1	50	38,9	33,3	47,2	19,4	25	44,4	11,1	19,4
Помірні консерватори	48,5	51,5	23	54,6	22,3	32,3	36,1	31,6	30,6	35,4	13,1	21
Консерватори	49,2	50,8	19	59,8	21,2	27,7	39,9	32,5	33,4	31,2	16,7	18,6
Неомедійники	38,3	61,7	47,4	39,8	12,8	34,6	33,8	31,6	30,1	31,6	16,5	21,8
Прозахідні універсалісти	42,9	57,1	46,8	48,1	5,2	53,2	32,5	14,3	19,5	30,5	18,8	31,2

[Джерело: (Ташченко та ін., 2024а, с. 29), доповнено]

Таблиця 3

Профілі користувачів соцмереж – додаткові соціально значущі ознаки: освіта, матеріальний стан і частота користування інтернетом, 2020 р., % тих, хто відповів

Соц.-дем. ознаки Кластери	Освіта (знач. н. р. 0,001)			Матеріальний стан ¹ (знач. н. р. 0,001 ²)				Частота користування інтернетом (знач. н. р. 0,001 ³)			
	До повної середньої загальної включно	Середня спеціальна	Вища, декілька вищих	Не вистачає навіть на продукти	Вистачає на продукти харчування	Вистачає на продукти та одяг	Можуть легко купляти речі довгострокового користування	5–6 і більше разів на тиждень	1–4 рази на тиждень	Менше, ніж 1–2 рази на тиждень	Немає відповіді
Універсалісти	17,4	35,6	47	2,3	26,2	53,1	18,4	95,1	4,9	0	0
Медійники	15,3	47,2	37,5	9,9	28,2	47,9	14,1	65,3	25	5,6	4,2
Помірні консерватори	15,1	45,7	39,2	3,9	30,7	55,8	9,5	85,6	11	2,1	1,4
Консерватори	15,1	45,7	39,2	7,8	33,7	50	8,5	85,9	11,3	1,3	1,6
Неомедійники	17,3	41,4	41,4	7,9	22,8	52,8	16,5	90,2	8,3	0	1,5
Прозахідні універсалісти	11,7	26	62,3	6,1	21,1	56,5	16,3	98,7	0,6	0	0,6

[Джерело: побудовано авторами]

¹ До категорії найвищої матеріальної забезпеченості – можливість дозволяти собі придбання достатньо дорогих речей – увійшла лише одна людина, тому ми відфільтрували її відповіді, вважаючи недоцільним об'єднання з відповідями представників попередньої категорії.

² Дійсно, якщо застосувати м'яке правило інтерпретації тесту χ^2 ; у 4,2% комірок очікувана частота <5.

³ Дані наведені суто гіпотетично-ілюстративно – у 50% комірок очікувана частота <5 навіть після укрупнення категорій.

ланкою для всіх родичів і знайомих, і перераховане вище для них також стає підставою збереження високого неформального статусу), селян та незабезпечених (у яких і так не дуже багато розваг і які, відповідно, не воліли би обмежень хоч би у широко доступних завдяки соцмережам умовних «лаунах позаповсякденного», хай це навіть не завжди буде законним). По-третє, не виключатимемо фактор втоми від російського: наприклад, за регіональною ознакою точніше було би зауважити, що ми скоріше маємо чітку антиризикову зону користування у вигляді Сходу України, а за ознакою типу населеного пункту – антиризикову зону у вигляді обласних центрів, де жителі могли бути більш свідомими як громадяни з огляду або на вже завдану росіянами фізичну і моральну шкоду, або на обґрунтовану віру у потенціал українського інформаційно-культурного продукту. Звісно, у нас є ще дві нібито антиризикові зони – це старший вік і абсолютна бідність, однак серед них більші частки входять до кластеру медійників, які могли навпаки зберегти прихильність до російського і можливість споживати російський інформаційно-культурний продукт завдяки нереалістичності прискіпливого врегулювання контенту на YouTube. Дані з Таблиці 4 свідчать, що всі чотири наші гіпотези можуть знайти додаткові аргументи і з розподілу користувацьких практик у різних секторах зайнятості – зокрема, представники малого і середнього бізнесу могли би бути трохи занадто впевненими у своїй невразливості щодо російської пропаганди, а держслужбовці і робітники у сільському господарстві – не хотіли відмовлятися від звичних соцмереж як елементу дозвілля і неформального статусно-емоційного допінгу.

Таблиця 4

Профілі користувачів соцмереж, сектор зайнятості, 2020 р., % тих, хто відповів

Кластери Зайнятість (знач. 0,001 ⁴)	Універсалисти	Медійники	Помірні консерватори	Консерватори	Неомедійники	Прозахідні універсалисти
Державна служба	4,5	4,5	20,5	38,6	18,2	13,6
Велике держ. підприємство	13,1	6,6	14,8	31,1	18	16,4
Велике приватне підприємство	20,8	6,3	30,8	23,3	8,2	10,7
Малий та середній бізнес (+ ІП)	25,7	6,3	23,4	21,9	10,2	12,6
Бюджетна організація	21,9	3,8	22,4	29,5	7,7	14,8
С / г (+ фермерство)	12	8	28	36	8	8
Учень, студент	35,5	1,6	8,1	11,3	14,5	29
Безробітний	14,6	6,3	29,2	29,2	9,4	11,5
Пенсіонер, інвалід тощо	9,6	13,9	29,6	33,9	9,6	3,5
Декретна відпустка	34,4	1,1	20,4	14	18,3	11,8
Домогосподарка, опікун	33,3	5,6	33,3	11,1	11,1	5,6
Відмова від відповіді	20	2,9	17,1	37,1	8,6	14,3

[Джерело: (Тащенко та ін., 2024b, с. 29), доповнено]

Таблиця 5

Тривимірні профілі користувачів соцмереж, 2020 р., % тих, хто відповів

Кластер Категорія	Універсалисти	Медійники	Помірні консерватори	Консерватори	Неомедійники	Прозахідні універсалисти
Чоловіки, Центр (знач. н. р. 0,05)	22,1	11,1	24,2	26,3	7,4	8,9
Жінки, Центр (знач. н. р. 0,05)	25,8	4,7	24,5	20,2	12	12,9
Чоловіки, вік 31-55 (знач. н. р. 0,001)	15,9	8,4	27	32,8	5,4	10,5
Жінки, вік 31-55 (знач. н. р. 0,001)	23,6	3,2	23,3	26,3	10,9	12,7
Чоловіки, вистачає на продукти й одяг (знач. н. р. 0,001)	17	7,5	29,2	26,6	7,2	12,5
Жінки, вистачає на продукти й одяг (знач. н. р. 0,001)	25,8	3,4	21,2	22,1	13,8	13,8

[Джерело: побудовано авторами]

⁴ Дані наведені суто гіпотетично-ілюстративно – у 22,2% комірок очікувана частота <5.

Заради гендерної справедливості не оминемо деталі, які показують, що чоловікам також інколи було властиво частіше спокушатися користуванням російськими соцмережами. Так, представлені у Таблиці 5 тривимірні розподіли підтверджують, що жінки були більш схильними до відвідин «Вконтакте» та «Однокласнікі» в контексті залученості в принципі до всіх більш-менш відомих соцмереж, цю тенденцію попередньо показали двовимірні розподіли, і у випадку проживання в центральному регіоні України, знаходження на середньовіковому етапі життя та у не найгірших на загальному тлі умовах бідності, які можна навіть назвати умовною забезпеченістю, вона лише конкретизувалася і довела, що про жінок в Україні теж краще говорити не взагалі, а з урахуванням лідерства окремих категорій. У той самий час завдяки тривимірності ми бачимо, що серед чоловіків, у яких раніше більшого ухили до будь-якої версії консерватизму у користуванні соцмережами не було зафіксовано, тепер також видно окремі категорії, де ризик підпасти під вплив російської пропаганди вищий, проте цей ризик був пов'язаний із вибірковістю – поки жінки прагнули охопити все, чоловіки зосередилися на вже добре вивченому і добре відомому віртуальному середовищі, куди входили й обидві популярні російські соцмережі, – тож міркування цих категорій чоловіків на користь відвідин «Вконтакте» та «Однокласнікі», найімовірніше, ґрунтувалися на переконаності у тверезості власного розуміння спожитої інформації та прогнозування можливих упереджених інформаційних поворотів у колі своїх соціальних контактів.

Чи мали шанс візити до соцмереж бути безпечними? Для відповіді на це питання нам потрібно з'ясувати, як перетинаються кластери по розрізненню правди від брехні із кластерами по користуванню соціальними мережами. У Таблиці 6 коротко занотовано сутність провідних суб'єктивних критеріїв медіаграмотності, що самі по собі є або індивідуалістичними, або колективістичними, і знаходяться – що можна встановити згідно із назвою кластерів – у низці таких самих за своєю сутністю, виключенням є лише один кластер, де індивідуалізм у розпізнаванні правди та брехні у суспільно-політичній новинній інформації був суттєво підважений колективізмом. Тож давайте проаналізуємо кожен тип суб'єктивної медіаграмотності. Індивідуалісти, для яких важливим є насамперед візуальне підкріплення новин, частіше були представниками універсалістських практик користування соцмережами, і, звісно, мова візуальних образів також є майже універсальною, проте розраховувати тільки на неї є небезпечним – згадаймо лише, як одні й ті ж самі візуальні матеріали здобували в українських та в російських медіа протилежні інтерпретації після початку повномасштабного вторгнення. Тому індивідуалістів-візуалів можна було гіпотетично назвати більш невразливими щодо російської пропаганди хіба що з поправкою на трохи більшу серед них частку прозахідних користувачів. Колективісти, орієнтовані на визначення авторитетності джерел, частіше за інших знаходилися у зоні ризику латентного

Таблиця 6

Перехресний аналіз двох сукупностей кластерів, 2020 р., % тих, хто відповідає

Кластери, користування соціальними мережами (знач. н. р. 0,01 ⁵)							
Кластери, розрізнення правди і брехні (знач. н. р. 0,01)		Універсалісти	Медійники	Помірні консерватори	Консерватори	Неомедійники	Прозахідні універсалісти
	Індивідуалізм-1 – наявність фото і відео	29,7	3,4	26,2	20	4,8	15,9
	Колективізм-1 – авторитетність джерела	22	8	25	24	7	14
	Змішаний-1 – те ж саме в інших джерелах	23,9	4,8	23,4	20,7	13,8	13,3
	Колективізм-2 – думка близьких і знайомих	14,8	9,2	16,9	31	15,5	12,7
	Індивідуалізм-2 – власна інтуїція	21,9	0,7	26,5	31,1	9,9	9,9
	Колективізм-3 – вихід на серйозні джерела	23,2	5,1	32,3	25,3	6,1	8,1

[Джерело: побудовано авторами]

⁵ Дійсно, якщо застосувати м'яке правило інтерпретації тесту χ^2 : у 5,6% комірок очікувана частота <5.

споживання російської пропаганди, бо YouTube не був захищеним і зачищеним від російських відео. Змішаний тип, як і колективісти з вузьким близьким колом довіри, виглядають найубезпеченішими, бо частіше знаходилися в далеких від домінування російського контенту кластерах користування соцмережами. А от індивідуалісти-інтуїтивісти та колективісти-поціновувачі серйозних джерел мали частішу локалізацію виключно в якомусь із кластерів, де частиною повсякденної дійсності залишалися і «Вконтакте», і «Однокласнікі»; однак очевидно, що налаштованість на перевірку серйозності джерел суспільно-політичних новин у соцмережах має надавати сильніший імунітет до пропаганди, ніж інтуїтивне уявлення про те, що може бути, а чого бути не може – знову ж таки, можна згадати, скільки українців думали, що повномасштабне російське вторгнення – це абсурд, якого не може статися. Тому два останні кластери з розрізнення правди та брехні у новинах ми виділяємо світло-червоним як найризиковіші, і ми плануємо дослідити їх у майбутньому ще детальніше.

Висновки з дослідження і перспективи. У сучасному світі пропаганда набуває особливої актуальності через глобалізований характер управління та стрімкий розвиток інформаційних технологій. Для успіху вона має торкнутися масової свідомості – сукупності уявлень різних соціальних груп, – однак для пропагандистам потрібно розробляти і застосовувати індивідуалізовані пропагандистські підходи, зокрема, враховуючи прагнення людей користуватися соціальними мережами. Пропаганда є давнім явищем, але вона стає предметом наукових досліджень лише під час I Світової війни і завдяки мас-медіа. Сучасне суспільство багате в чому функціонує завдяки засобам масової інформації, які відіграють ключову роль і у пропаганді, а з розвитком інтернет простору пропаганда набуває нових форм і кидає нові виклики. Зокрема, українське суспільство стикається з проблемами розуміння та визначення впливу пропаганди в контексті війни з РФ. Важливим є аналізувати різні аспекти пропаганди, включаючи її вплив через соціальні мережі, у перспективі слід звернути увагу також на специфіку обрання аудиторії пропагандистами задля ефективного проведення пропагандистських акцій, що пов'язано із притаманністю сучасній аудиторії підвищеної змінюваності (Савчук, 2022, с. 201). Результати кластерного аналізу користувацьких практик – було виявлено декілька типів користувачів, які майже повністю відмовилися від використання російських соціальних мереж, але ми побачили й декілька типів користувачів, які продовжували досить активно використовувати російські соціальні мережі незважаючи на офіційну заборону цього. Їхню мотивацію порушувати закон можна було гіпотетично встановити за значущими відмінностями по соціально-демографічних ознаках статі, віку, населеного пункту проживання, освіти і матеріального стану – вибір на користь або проти використання заборонених соцмереж, найімовірніше, був обумовлений переконанням у власній невразливості до пропаганди, прагненням до отримання задоволення через соціальні контакти та унікальні новини, втомую від російського контенту тощо. Візити до визначених ворожими соцмереж могли бути відносно безпечними, але це залежало від того, як користування соціальними мережами перетиналося із практиками розрізнення правди від брехні – найбільш захищеними виявилися користувачі зі змішаним індивідуалістично-колективістичним типом суб'єктивної медіаграмотності та колективісти із вузьким близьким колом довіри, а от індивідуалісти-візуали та колективісти, орієнтовані на визначення авторитетності чи серйозності джерел інформації, мали більшу схильність до ризику різної інтенсивності, тож їхні профілі варто буде вивчити і охарактеризувати детальніше у майбутньому.

Zabrodina D., Tashchenko A. Propaganda and social networks: the will to (in)vulnerability on the full-scale invasion eve

The article is dedicated to the research of the Ukrainian residents' involvement in the centers of Russian propaganda on the eve of a full-scale Russian invasion. This is considered in the context of the use of social networks, which have been banned since 2014, by Ukrainian citizens. The authors analyze the types of use of social networks in Ukraine at the beginning of 2020, identify three clusters of users who have almost completely refused to use two popular Russian social networks, and three clusters of users who continued to use both quite actively despite the official ban. The analysis, which included two-dimensional and three-dimensional concretization of socio-demographic profiles of different types of users of social networks, indicates, in the authors' opinion, the conditionality of the choice for or against the use of banned social networks by several factors. These are the belief in one's own invulnerability to propaganda, the desire to receive pleasure through social contacts and unique news, as well as fatigue from Russian content, etc. The research data also show that the use of social networks in Ukraine, given the different types of subjective media literacy, was a complex process that requires further consideration, because visits to certain hostile social networks could be relatively safe, but security depended on typical practices of subjective differentiation of truth from lies. The most protected were users with a mixed individualistic-collectivist type of subjective media literacy, and collectivists with a narrow

close circle of trust as well, while visually oriented individualists and collectivists, who were primarily oriented towards determining the authority or seriousness of information sources, were more prone to risk due to more frequent self-exposure to the potential danger of Russian propaganda.

Key words: propaganda, war, social networks, socio-political news, media literacy.

Література:

1. Єнін М. Н., Северинчик О. П. Соціологія громадської думки та мас-медіа: комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни : навч. посіб. для бакалаврів за спеціальністю 054 «Соціологія». Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 81 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/556f5814-00cb-4b72-8456-7c23c4fd8848/content> (дата звернення: 26.05.2024).
2. Іванина Р. We are social 2023: соціальні мережі, інтернет та тенденції електронної комерції. *Elit-Web*. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/we-are-social-2023> (дата звернення: 26.05.2024).
3. Ісакова О. І. Масова свідомість як владна технологія: сутність і механізми реалізації. *Регіональні студії*. 2018. № 12. С. 57–61. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/5303/1/МАСОВА%20СВІДОМІСТЬ%20ЯК%20ВЛАДНА%20ТЕХНОЛОГІЯ.pdf> (дата звернення: 26.05.2024).
4. Куренкова О. Соцмережі-2021: ТікТок старшає, Facebook – переважно жіночий, а стрічку ми гортаємо 400 мільйонів років. 2021. 16 берез. URL: <https://hromadske.ua/posts/socmerezhi-2021-tiktok-starshaye-facebook-perevazhno-zhinochij-a-strichku-mi-gortayemo-400-miljoniv-rokiv> (дата звернення: 26.05.2024).
5. Павлов Д. М. Теорія політичної пропаганди Г. Лассвелла. *Панорама політологічних студій*. 2015. № 13. С. 40–46. URL: <https://www.politologia-rdgu.rv.ua/images/pan13/40.pdf> (дата звернення: 26.05.2024).
6. Панич О. Журналістика і пропаганда. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/community/article/136078/2018-03-28-zhurnalistyka-i-propaganda/> (дата звернення: 26.05.2024).
7. Савчук Н. М. Техніка пропаганди засобів масової інформації в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72), № 6 (II). С. 199–203. URL: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.6.2/33> (дата звернення: 26.05.2024).
8. Снопко О. Нокаут телебаченню: як соціальні мережі утримують першість в постачанні новин українцям. 2023. 16 серп. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/16/7415807/> (дата звернення: 26.05.2024).
9. Суспільне Культура. Як ми шукали себе: що таке ідентичність і особиста деколонізація?, 2024. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qOAIfeodZOM> (дата звернення: 26.05.2024).
10. Україна у європейському просторі: навчально-методичний комплекс для студентів освітньої програми «Економіка та економічна політика» спеціальності 051 «Економіка» освітнього ступеня бакалавр / А. Тащенко та ін. Київ : Вид-во Ліра-К, 2024. 60 с. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/uyp_051_ekonomika_2024.pdf (дата звернення: 26.05.2024).
11. Україна у європейському просторі: навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля» освітнього ступеня бакалавр освітньої програми «Торгівля, логістика та екологічне підприємництво» / А. Тащенко та ін. Київ : Вид-во Ліра-К, 2024. 60 с. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/uyp_076_pidpryemnyctvo_ta_torgivlya_2024.pdf (дата звернення: 26.05.2024).
12. Шевців М. Б., Гончарук К. А. Пропаганда як соціально-політичне явище: проблеми розуміння. *South Ukrainian law journal*. 2019. Т. 1. С. 119–122. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.1-29> (дата звернення: 26.05.2024).
13. Юдін А. Соціальні мережі, топ найпопулярніших в Україні і країнах світу 2020. *Marketer*. URL: <https://marketer.ua/ua/the-most-popular-social-networks-in-the-world/> (дата звернення: 26.05.2024).
14. Aleksanyan H. Propaganda as a “language” of communication. *Utblick*. URL: <https://www.utblick.org/2021/10/28/propaganda-as-a-language-of-communication/> (дата звернення: 26.05.2024).
15. Kurian A. A. “Neo people” and the coming of AI. *LSE Business Review*. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2024/04/29/neo-people-and-the-coming-of-ai/> (дата звернення: 27.05.2024).
16. Misyuk I. Propaganda and public diplomacy: the problem of differentiation. *Humanities and social sciences 2013 (HSS-2013): the 4th International academic conference of young scientists*. 21–23 Nov. 2013. Lviv, 2013. P. 76–77. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/7665b8fe-5c8e-44f6-b7d0-1f74dcad86e3/content> (дата звернення: 26.05.2024).
17. RB_Group. Соцмережі як джерело інформації. *SlideShare*. URL: https://www.slideshare.net/RB_Group/sotsseti-1-01-2020ua-229221518 (дата звернення: 26.05.2024).

18. Tashchenko A. I. Reflection on possible «media literacy wars» on social media. *European Academic Science and Research. No. XXVII (2022). Proceedings of the scientific abstracts*, 12 April 2022. P. 63. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6465752> (дата звернення: 26.05.2024).
19. Tashchenko A., Zabrodina D. To see a free man and die? Specifics of shared adherence to values in Ukrainian society. *Scientific journal of Polonia University*. 2022. Vol. 51, no. 2. P. 315–323. URL: <https://doi.org/10.23856/5137> (дата звернення: 26.05.2024).

References:

1. Ienin, M. N., & Severynchuk, O. P. (2021). *Sotsiologhii hromadskoi dumky ta mas-media: Kompleks navchalno-metodychnoho zabezpechennia dystsypliny : Navch. posib. dlia bakalavriv za spetsialnistiu 054 «Sotsiologhii»*. [Sociology of Public Opinion and Mass Media: A Comprehensive Educational and Methodical Support for the Discipline: A Study Guide for Bachelors in Specialty 054 'Sociology'] KPI im. Ihoria Sikorskoho. <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/556f5814-00cb-4b72-8456-7c23c4fd8848/content> [in Ukrainian].
2. Ivanyna, O. I. (2023, February 20). *We are social 2023: Sotsialni merezhi, internet ta tendentsii elektronnoi komertsii* [We are social 2023: Social Networks, Internet, and E-commerce Trends]. *Elit-Web*. <https://elit-web.ua/ua/blog/we-are-social-2023> [in Ukrainian].
3. Isakova, O. I. (2018). Masova svidomist yak vladna tekhnologhii: Sutnist i mekhanizmy realizatsii [Mass Consciousness as the Power of Technology: The Essence and Mechanisms of Realization]. *Rehionalni studii*, (12), 57–61. <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/5303/1/MASOVA%20SVIDOMIST%20laK%20VLADNA%20TEKHNOLOHIIa.pdf> [in Ukrainian].
4. Kurenkova, O. (2021, March 16). *Sotsmerezhi-2021: TikTok starshaie, Facebook – perevazhno zhinochyi, a strichku my hortaiemo 400 milioniv rokiv* [Social Networks-2021: TikTok Is Getting Older, Facebook Is Predominantly Female, and We Scroll the Tape for 400 Million Years]. *hromadske*. <https://hromadske.ua/posts/socmerezhi-2021-tiktok-starshaye-facebook-perevazhno-zhinochij-a-strichku-mi-gortayemo-400-miljoniv-rokiv> [in Ukrainian].
5. Pavlov, D. M. (2015). Teoriia politychnoi propahandy H. Lassvella [The Theory of Political Propaganda of H. Lasswell]. *Panorama politolohichnykh studii*, (13), 40–46. <https://www.politologia-rdgu.rv.ua/images/pan13/40.pdf> [in Ukrainian].
6. Panych, O. (2018, March 28). *Zhurnalistyka i propahanda* [Journalism and Propaganda]. *Detektor media*. <https://detector.media/community/article/136078/2018-03-28-zhurnalistyka-i-propaganda/> [in Ukrainian].
7. Savchuk, N. M. (2022). Tekhnika propahandy zasobiv masovoi informatsii v umovakh voiennoho stanu [Mass Media Propaganda Techniques Under the Conditions of Marital State]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohii. Zhurnalistyka*, 33 (72)(6 (II)), 199–203. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.6.2/33> [in Ukrainian].
8. Snopok, O. (2023, August 16). *Nokaut telebachenniu: Yak sotsialni merezhi utrymuiut pershist v postachanni novyn ukraintsiam* [Knockout to Television: How Social Networks Maintain Primacy in Delivering News to Ukrainians]. *Ukrainska pravda*. <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/16/7415807/> [in Ukrainian].
9. Suspilne Kultura. (2024, May 23). *Yak my shukaly sebe: Shcho take identychnist i osobysta dekolonizatsiia?* [How We Searched for Ourselves: What is Identity and Personal Decolonization?] [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=qOAIfeodZOM> [in Ukrainian].
10. Tashchenko, A., Shelukhin, V., Fedorenko, O., & Kutsenko, O. (2024a). *Ukraina u yevropeiskomu prostori: Navchalno-metodychnyi kompleks dlia studentiv osvitnoi prohramy «Ekonomika ta ekonomichna polityka» spetsialnosti 051 «Ekonomika» osvitnoho stupenia bakalavr* [Ukraine in the European Space: Educational and Methodical Complex for Students of the Educational Program «Economics and Economic Policy» of Specialty 051 «Economics» of Bachelor's Degree Level.]. *Vyda vnytstvo Lira – K*. https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/uyep_051_ekonomika_2024.pdf [in Ukrainian].
11. Tashchenko, A., Shelukhin, V., Fedorenko, O., & Kutsenko, O. (2024b). *Ukraina u yevropeiskomu prostori: Navchalno-metodychnyi kompleks dlia studentiv spetsialnosti 076 «Pidpriumnytstvo ta torhivlia» osvitnoho stupenia bakalavr osvitnoi prohramy «Torhivlia, lohistyka ta ekolohichne pidpriumnytstvo»* [Ukraine in the European Space: Educational and Methodical Complex for Students of Specialty 076 «Entrepreneurship and Trade» of Bachelor's Degree Level of the Educational Program «Trade, Logistics and Environmental Entrepreneurship»]. *Vydavnytstvo Lira-K*. https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/uyep_076_pidpriumnytstvo_ta_torgivlya_2024.pdf [in Ukrainian].
12. Shevtsiv, M. B., & Honcharuk, K. A. (2019). Propahanda yak sotsialno-politychne yavyshe: Problemy rozuminnia [Propaganda as a Socio-Political Phenomenon: Problems of Understanding]. *South Ukrainian Law Journal*, 1, 119–122. <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.1-29> [in Ukrainian].

13. Iudin, A. (2020, June 16). *Sotsialni merezhi, top naipopuliarnishykh v Ukraini i krainakh svitu 2020* [Social Networks, Top Most Popular in Ukraine and Countries of the World 2020]. Marketer. <https://marketer.ua/ua/the-most-popular-social-networks-in-the-world/> [in Ukrainian].
14. Aleksanyan, H. (2021, October 28). *Propaganda as a "language" of communication*. Utblick. <https://www.utblick.org/2021/10/28/propaganda-as-a-languageof-communication/>
15. Kurian, A. A. (2024, April 29). *"Neo people" and the coming of AI*. LSE Business Review. <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2024/04/29/neo-people-and-the-coming-of-ai/>
16. Misyuk, I. (2013). Propaganda and public diplomacy: The problem of differentiation. *Humanities and Social Sciences 2013 (HSS-2013): The 4th International Academic Conference of Young Scientists. 21–23 Nov. 2013* (p. 76–77). Lviv Polytechnic Publishing House. <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/7665b8fe-5c8e-44f6-b7d0-1f74dcad86e3/content>
17. RB_Group. (2020, February 26). *Sotsmerezhi yak dzherelo informatsii* [Social Networks as a Source of Information]. SlideShare. https://www.slideshare.net/RB_Group/sotsseti-1-01-2020ua-229221518 [in Ukrainian].
18. Tashchenko, A. (2022). Reflection on possible «media literacy wars» on social media. *European Academic Science and Research. No. XXVII (2022). Proceedings of the scientific abstracts, 12 April 2022* (p. 63). <https://doi.org/10.5281/zenodo.6465752>
19. Tashchenko, A., & Zabrodina, D. (2022). To see a free man and die? Specifics of shared adherence to values in Ukrainian society. *Scientific Journal of Polonia University, 51(2)*, 315–323. <https://doi.org/10.23856/5137>

Стаття надійшла до редакції 30.05.2024

Стаття рекомендована до друку 10.06.2024

(Footnotes):

- 1 До категорії найвищої матеріальної забезпеченості – можливість дозволяти собі придбання достатньо дорогих речей – увійшла лише одна людина, тому ми відфільтрували її відповіді, вважаючи недоцільним об'єднання з відповідями представників попередньої категорії.
- 2 Дійсно, якщо застосувати м'яке правило інтерпретації тесту χ^2 ; у 4,2% комірок очікувана частота <5.
- 3 Дані наведені суто гіпотетично-ілюстративно – у 50% комірок очікувана частота <5 навіть після укрупнення категорій.
- 4 Дані наведені суто гіпотетично-ілюстративно – у 22,2% комірок очікувана частота <5.
- 5 Дійсно, якщо застосувати м'яке правило інтерпретації тесту χ^2 ; у 5,6% комірок очікувана частота <5.

УДК 328:329(477)

DOI

ФЛОРКРОСИНГ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ТА ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Бучин М. А.,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-9087-5123

buchyn@ukr.net

Крохмальна З. С.,

студентка кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0009-0001-8337-6585

zoriana.krokhmalna.mv.2021@lpnu.ua

У науковій статті розглядається проблема флоркросингу як елементу сучасного парламентаризму та партійної системи. Автори розкривають суть та основні причини флоркросингу на сучасному етапі, а саме: слабкість і нестабільність партійної системи; короткотривалість політичних партій; відсутність правового регулювання явища флоркросингу; недемократичність політичного режиму в країні; недемократичний стиль державного управління; порушення прав опозиції; низький рівень політичної культури членів парламенту; відсутність суспільного контролю громадян за владою тощо.

Досліджено рівень флоркросингу в Україні на прикладі функціонування Верховної Ради України третього-восьмого скликань. З'ясовано, що флоркросинг є невід'ємним елементом сучасного українського парламентаризму. Його рівень є доволі високим та визначається низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. Йдеться, зокрема, про такі чинники, як: наявність владного тиску на опозиційних депутатів; зміна політичної кон'юнктури, яка пов'язана із появою нових центрів політичного впливу; резонансні політичні події (Помаранчева революція, Революція гідності тощо); слабкість політичних партій та нестабільність партійної системи України; низький рівень політичної культури народних депутатів України та їхнє бажання бути у складі фракцій, які вбачаються найбільш перспективними з огляду на особисті вигоди тощо. Доведено, що в Україні рівень флоркросингу значною мірою корелюється із характером депутатського мандату: наявність імперативного депутатського мандату зменшує кількість флоркросерів, а наявність вільного депутатського мандату – сприяє збільшенню рівня фракційних переходів.

Ключові слова: флоркросинг, партійна система, політичні партії, парламентаризм, парламентські фракції, представницька демократія, Верховна Рада України, народний депутат України, Україна.

Актуальність теми зумовлена тим, що в сучасному світі спостерігаються тенденції до розвитку парламентаризму та представницької демократії, в умовах функціонування яких зростає роль політичних партій в політичній системі та житті суспільства. Водночас згадані тенденції спричиняють появу такого явища, як флоркросинг (зміна партійної чи фракційної приналежності політика). Це явище є амбівалентним за своїм впливом на розвиток парламентаризму та партійної системи, адже може оцінюватися з різних позицій та спричиняти різні за характером суспільно-політичні наслідки.

Проблематика флоркросингу є актуальною і для України, яка задекларувала намір побудувати розвинений парламентаризм та представницьку демократію. Флоркросинг є доволі поширеним елементом політичних процесів у нашій державі. Водночас, зважаючи на перехідний характер політичного режиму в Україні та відсутність усталеної партійної системи, флоркросинг має більш вагомий та водночас більш негативний вплив на політичну систему нашої держави.

Проблематика флоркросингу як елементу функціонування парламентаризму та партійної системи в Україні стала об'єктом дослідження таких вітчизняних і зарубіжних експертів та аналітиків, як Р. Кравець, О. Крименюк, К. Мершен, В. Романенко, А. Савчук, Є. Солонина, В. Хеллер та ін. Проте відсутність комплексного дослідження флоркросингу в Україні саме на науковому рівні вимагає більш ґрунтовної уваги до цієї проблематики.

Мета публікації – здійснити дослідження флоркросингу як елементу функціонування парламентаризму та партійної системи в Україні.

Вперше термін «флоркросинг» було використано для опису процесу в британському парламенті, коли член Палати громад змінював політичну партію, від якої був обраний, на іншу, переходячи з однієї частини зали в протилежну. У цьому контексті варто зазначити, що в парламенті Великої Британії правляча партія знаходиться з правого боку, а опозиція – з лівого, тому зміна партійної приналежності передбачає фізичний перехід на іншу сторону парламентської зали (Crossing, 2014).

Зарубіжні науковці В. Гелер і К. Мершон визначають флоркросинг як будь-яку зафіксовану зміну партійної приналежності політиком, який обіймає або ж змагається за виборну посаду (Heller and Mershon, 2009).

У контексті досліджуваної проблематики важливо з'ясувати причини флоркросингу. Аналізуючи цей феномен, цілком зрозуміло, що до його причин можна віднести такі: слабкість партійної системи; відсутність чітких законів і регламентації дій у випадку флор кросингу; низький рівень політичної культури членів парламенту; недовговічність політичних партій; відсутність контролю над діяльністю політичних партій з боку виборців; незацікавленість громадян у політичному житті держави тощо (Солонина, 2012).

На основі наведених вище причин флоркросингу, вбачаємо доцільність у виділенні таких типів політиків-перебіжчиків:

1. Політики, які перефарбувалися.
2. Політики, які зазнали тиску.
3. Політики, які змінили свої погляди.
4. Політики, які зневірилися у партії.
5. Політики, які шукають вигоди.
6. Політики, які були виключені з партії (фракції).
7. Політики, які голосують всупереч позиції партії (фракції), залишаючись у її складі.

Якісна оцінка явища флоркросингу є неоднозначною, але має здебільшого негативний характер. Тому важливо з'ясувати негативні наслідки флоркросингу, а саме:

1. Порушення демократичного функціонування парламенту.
2. Порушення фракційної дисципліни та єдності.
3. Недовіра суспільства до парламенту.
4. Криза партійної системи тощо (The Impact, 2007).

Важливе місце в становленні України як правової та демократичної держави відіграє Верховна Рада. Це єдиний законодавчий орган країни, важливою функцією якого є репрезентація волевиявлення громадян. Серед чинників, що спричиняють нестабільність у Верховній Раді України, є проблема флоркросингу.

На нашу думку, в Україні цей процес, як правило, має негативний характер, адже пов'язаний з використанням депутатського мандату всупереч моральним нормам і загальнонаціональним інтересам. Зазначимо, що в статті 8 Закону України «Про статус народного депутата України» вказується, що народному депутатові не слід використовувати депутатський мандат в особистих, зокрема корисливих, цілях. Слід також звернути увагу, що до 2004 р. стаття 13 Закону України «Про статус народного депутата України» надавала можливість нардепам вільно виходити зі складу чи не входити до складу депутатської фракції чи групи (Про статус, 1992).

Після 2004 р. ці положення було скасовано, що було пов'язано, зокрема, із зміною виборчої системи зі змішаної на пропорційну. Відтак до народних депутатів України почав застосовуватися імперативний мандат. Це виявився достатньо ефективний механізм, що у більшості випадків змушував народних обранців залишатися у своїх фракціях. Водночас для депутатів-мажоритарників (які знову появились у парламенті після повернення у 2012 р. змішаної виборчої системи) імперативний мандат не поширюється. Відтак вони можуть змінювати партію без загрози позбавлення мандату.

У контексті нашої проблематики зупинимось детальніше на даних про міжфракційні переходи протягом скликань Верховної Ради України. Інформація про партійні перебігання в період першого та

другого скликань парламенту відсутня, тому зосередимо увагу на наступних періодах роботи цього державного органу. На наш погляд, вагомий вплив на явище флоркросингу здійснює політична ситуація в країні, яка визначає домінування тієї чи іншої сили в парламенті.

Аналіз, проведений аналітичною платформою «Вокс Україна», показує, що протягом третього-восьмого скликань у Верховній Раді відбулися 1822 міжфракційні переходи. Не враховуючи позафракційних депутатів, за цей час в парламенті було 79 депутатських фракцій та груп, і пропрацювали 1718 народних депутатів (така цифра зумовлена тим фактом, що низка народних депутатів переобиралися до парламенту кілька разів). Причому, під час виконання своїх повноважень 735 з них ставали перебіжчиками, що становить близько 43 % від загальної кількості. Відповідно, 57% членів парламенту не змінювали своїх політичних позицій. Окрім того, депутати, які пройшли в парламент за мажоритарною виборчою системою, здійснювали партійні перебігання 2,2 рази. У свою чергу, депутати-пропорційники переходили 1,8 разів (Кривенюк, 2019).

Якщо говорити про парламент третього скликання (1998-2002), то вперше в історії України його членів було обрано за змішаною системою. Найбільше переходів відбулося, коли Леонід Кучма вже вдруге став президентом України, тобто на другий рік каденції Верховної Ради. Загальна кількість міграцій між фракціями налічувала 540 (Кривенюк, 2019).

На четверте скликання (2002–2006) припадає перша за часів незалежності масова міжфракційна міграція. Основну роль у парламенті відігравали мажоритарники, що більш вільно змінювали свої фракції залежно від обставин. Попри програш на парламентських виборах 2002 р. і перевагу опозиції (партії В. Ющенко «Наша Україна»), за допомогою депутатів-перебіжчиків, влада все ж змогла сформувати більшість та коаліційний уряд на чолі з В. Януковичем. На посаду спікера Верховної Ради було призначено представника влади В. Литвина, обраного від блоку «За єдину Україну!». Протягом 4-го скликання було здійснено 846 переходів, 30% з яких – у 2005 році. Також на 4-е скликання припадає існування 31 фракції, що становить їх найбільшу чисельність, порівнюючи з іншими скликаннями ВРУ. Велика кількість флоркросерів, зокрема, зумовлена розпадом 7 фракцій, які становили п'яту частину від усіх фракцій четвертого скликання. У п'ятому скликанні Верховної Ради (2006–2007) флоркросинг продовжувалося, хоч і незначною мірою. У парламенті діяло 5 груп і фракцій, та відбулося лише 16 переходів (Кривенюк, 2019).

За результатами дострокових виборів 2007 р. фракції БЮТ і НУНС утворили парламентську більшість чисельністю 227 депутатів, а Ю. Тимошенко була затверджена на посаду Прем'єр-міністра України. Але вже в 2008 р. 25 членів Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» стали позафракційними, 15 перейшли до Партії регіонів, 17 – до депутатської групи «Реформи заради майбутнього», очолюваної депутатом-перебіжчиком із БЮТ Ігорем Рибаківим Блок «Наша Україна – Народна самооборона» також зазнав втрат, зокрема, його покинув Юрій Бут, що приєднався до фракції Партії регіонів (Парламентські, 2016).

Таким чином, втративши своїх народних депутатів, «Коаліція демократичних сил» розпалася. Важливим в історії Верховної Ради 6-го скликання став 2010 р., коли на посаду Президента України було обрано В. Януковича. Партія регіонів прагнула сформувати парламентську більшість, тому, використавши підтримку депутатів, було прийнято Закон України «Про Регламент Верховної Ради», згідно з яким стало дозволено формувати коаліцію, використовуючи депутатів-перебіжчиків. На основі Регламенту із фракцій Партії регіонів, Комуністичної партії, Блоку Литвина, флоркросерів із БЮТ і НУНС створено коаліцію «Стабільність та реформи». У жовтні 2010 р. зміни до Регламенту були скасовані внаслідок повернення до Конституції 1996 р., де не передбачалася потреба в створенні парламентської коаліції. Слід зазначити, що до кінця скликання позиції Партії регіонів під час голосувань підтримували 54 депутати з інших політичних партій. У загальному, протягом цієї каденції Верховної Ради відбулося 133 переходи (Кривенюк, 2019).

Парламент сьомого скликання (2012–2014) відомий своєю недієздатністю та суперечливістю. Згідно з результатами виборів, найбільше місць у Верховній Раді виборола Партія регіонів. Це дало В. Януковичу можливість значного впливу на парламент. Більшість партійних перебігань були спричинені Революцією гідності і зміною влади. Саме в 2014 р. відбулося 186 міжфракційних міграцій, що становить 93 % від 199 – кількості усіх переходів у цьому парламенті (Кривенюк, 2019). Партія регіонів зазнала дезінтеграції, 52 народні депутати набули статусу позафракційних, 40 перейшли до депутатської групи «Економічний розвиток», 25 обрали «За мир та стабільність», ще 24 депутати увійшли до групи «Суверенна європейська Україна». Також було розформовано фракцію Комуністичної партії України. Флоркросинг відбувався й у ВО «Батьківщина». Прикладом може слугувати скандальна відмова О. Табалова та А. Табалова приєднатися до фракції, хоч вони були обрані до парламенту за списком цієї політичної партії (Парламентські, 2016).

Протягом роботи Верховної Ради восьмого скликання (2014–2019) процес флоркросингу значно зменшився. За цей період відбулося 88 партійних перестрибувань (Кривенюк, 2019). Зокрема,

найбільше депутатів-перебіжчиків було в «Блоці Петра Порошенка». Серед інших фракцій і груп, що зазнали втрат, можна виділити такі: «Самопоміч», «Народний фронт», «Воля народу» (Парламентські, 2016). Найбільше мігрували між фракціями в цей період С. Березкін, В. Боднар і Є. Рибчинський. Значного резонансу набув випадок позбавлення Є. Фірсова і М. Томенка мандатів внаслідок їх виходу з фракції «Блоку Петра Порошенка» (Савчук, 2022).

На сучасному етапі триває дев'яте скликання законодавчого органу України. У 2019 р. пройшли позачергові вибори, за якими найбільшу кількість мандатів (254) отримала партія «Слуга народу», що дало їй змогу сформувати монобільшість. Парламент цієї каденції зазнав масштабного оновлення, адже понад 80% депутатів здобули місце у Верховній Раді вперше. Оскільки 9-те скликання органу триває, остаточні дані про депутатів-перебіжчиків відсутні. Але протягом цього скликання в парламенті теж присутні політики, що змінюють свої політичні погляди. Наприклад, Л. Білозір, Г. Вацак, М. Кучер перейшли із депутатської групи «За майбутнє» до групи «Довіра», А. Поляков і А. Скороход – із фракції «Слуги народу» до групи «За майбутнє», А. Яценко здійснив перехід у ВО «Батьківщина». Суперечки в парламенті виникли внаслідок звільнення Дмитра Разумкова з посади голови Верховної Ради і виключення з фракції «Слуга народу» через розходження його поглядів із поглядами партії, ігнорування ним законопроектів пропрезидентської влади, а також автономність у прийнятті рішень. Більше того, партія намагалася позбавити Д. Разумкова мандату, але ці спроби зазнали невдач (Савчук, 2022).

Негативним є те, що в період початку повномасштабного вторгнення в українському парламенті все ще залишалися партії з проросійськими поглядами. Тому 3 травня 2022 р. Верховна Рада заборонила діяльність проросійських партій. Було прийнято рішення про розпуск фракції «Опозиційна платформа – За життя». Після припинення діяльності партії частина її членів створила депутатську групу «Платформа за життя та мир», головою якої став депутат-перебіжчик з ОПЗЖ Юрій Бойко (Кравець і Романенко, 2022).

Відзначимо, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» забороняє проведення виборів до Верховної Ради під час воєнного стану. Отже, парламент 9-го скликання, очевидно, виконуватиме свої повноваження найдовше в історії України. У разі значних політичних змін це може призвести до більшої кількості флоркросерів.

Дуже показовим є вплив характеру мандату на партійні перебігання у Верховній Раді України. Імперативний мандат діяв протягом п'ятого-шостого, а також починаючи з восьмого скликань. Цей механізм має важливе значення у запобіганні флоркросингу. В Україні імперативний мандат поширюється тільки на депутатів, обраних за пропорційною виборчою системою. Під час його дії переходило від 3% до 17% депутатів, обраних за пропорційною виборчою системою, без нього перехід здійснило від 33% до 44% таких парламентарів. Також привертає увагу той факт, що коли діяв імперативний мандат, флоркросерами ставали 27% депутатів-мажоритарників, а за його відсутності – від 42 до 80% (Кривенюк, 2019). Враховуючи цю інформацію, вважаємо за доцільне стверджувати, що дія імперативного мандату стримує прагнення депутатів змінити свою політичну силу, чим забезпечує стабільність у парламенті. Також можна припускати його непряму дію й на членів парламенту, обраних мажоритарним способом.

Підсумовуючи, варто зазначити, що флоркросинг є атрибутом сучасного парламентаризму та партійної системи. Це явище зумовлене цілим комплексом причин та призводить до помітних наслідків для політичної та партійної системи. Флоркросинг є доволі поширеним явищем в політичній практиці України. Він пов'язаний із владним тиском на опозиційних депутатів; зміною політичної кон'юнктури; резонансними політичними подіями (до прикладу, з Помаранчевою революцією чи Революцією гідності); слабкістю та нестабільністю партійної системи. Також в Україні наявна кореляція між флоркросингом та характером депутатського мандату: імперативний мандат зменшує кількість флоркросерів, а вільний мандат – сприяє їх збільшенню.

В умовах російсько-української війни політика відійшла на задній план. Водночас науковий інтерес викликає з'ясування питання щодо того, чи зміниться ситуація з флоркросингом у повоєнній політичній системі України. Це і вбачається перспективним напрямком наших подальших наукових досліджень.

Buchyn M., Krokhmalna Z. Floor crossing as an element of functioning of parliamentarism and party system in Ukraine

The scientific article examines the problem of floor crossing as an element of modern parliamentarism and the party system. The authors reveal the essence and main causes of floor crossing at the current stage, namely: the weakness and instability of the party system; the short-term nature of political parties;

lack of legal regulation of the phenomenon of floor crossing; undemocratic political regime in the country; non-democratic style of state administration; violation of opposition rights; low level of political culture of parliament members; lack of public control of citizens over the government, etc.

The level of floor crossing in Ukraine has been studied using the example of functioning of the Verkhovna Rada of Ukraine of the third-eighth convocations. It has been found that floor crossing is an integral element of modern Ukrainian parliamentarism. Its level is quite high and is determined by a number of objective and subjective factors. In particular, it refers to such factors as: the presence of power pressure on opposition deputies; a change in the political situation connected with the emergence of new centers of political influence; high-profile political events (the Orange Revolution, the Revolution of Dignity, etc); the weakness of political parties and the instability of the party system of Ukraine; low level of political culture of Ukrainian MPs and their desire to be members of factions that are considered the most promising in terms of personal benefits, etc. It has been proved that in Ukraine the level of floor crossing is largely correlated with the nature of the parliamentary mandate: the presence of an imperative parliamentary mandate reduces the number of party switchers, while the presence of a free parliamentary mandate contributes to an increase in the level of party defections.

Key words: floor crossing, party system, political parties, parliamentarism, parliamentary factions, representative democracy, Verkhovna Rada of Ukraine, Member of Parliament of Ukraine, Ukraine.

Література:

1. Кравець Р., Романенко В. ОПЗЖ у Верховній Раді перестала існувати. *Українська правда*. 12 травня 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/12/7345720/>
2. Крименюк О. Як депутати між фракціями ходили: аналіз переходів між фракціями з третього по восьме скликання. *Вокс Україна*. 4 листопада 2019. URL: <https://voxukraine.org/yak-deputati-mizh-fraktsiyami-hodili-analiz-perehodiv-mizh-fraktsiyami-z-tretogo-po-vosme-sklikannya>
3. Парламентські «тушки»: як депутати «мігрували» між фракціями в 2007-2016 роках. *Слово і Діло*. 4 листопада 2016. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2016/11/04/infografika/polityka/parlamentski-tushky-yak-deputaty-mihruvaly-mizh-fraktsiyamy-v-2007-2016-rokax>
4. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#top>
5. Савчук А. Як депутати фракції змінюють, або Головне не забудь, у якій ти партії зараз. *Громадянська мережа ОПОРА*. 1 лютого 2022. URL: <https://www.oporaua.org/parliament/iak-deputati-fraktsiyi-zminiuiut-abo-golovne-ne-zabud-u-iakii-ti-partiyi-zaraz-23908>
6. Солонина Є. Чому українські депутати «тушкуються»? *Радіо Свобода*. 20 грудня 2012 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24803703.html>
7. Crossing the floor. *UK Parliament*. 23 квітня 2014 р. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/crossing-the-floor/>
8. Heller W., Mershon C. Political parties and legislative party switching. London: Palgrave Macmillan, 2009.
9. The Impact of Floor Crossing on Party Systems and Representative Democracy. Cape Town: Conrad-Adenauer Stiftung, 2007.

References:

1. Kravets, R., Romanenko V. (2022). OPZZh u Verkhovnii Radi perestala isnuvaty [OPFL ceased to exist in the Verkhovna Rada]. *Ukrainska pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/12/7345720/>
2. Krymeniuk, O. (2019). Yak deputaty mizh fraktsiiamy khodyly: analiz perekhodiv mizh fraktsiiamy z tretogo po vosme sklykannia [How deputies moved between factions: analysis of transitions between factions from the third to the eighth convocation]. *Voks Ukraina*. Retrieved from: <https://voxukraine.org/yak-deputati-mizh-fraktsiyami-hodili-analiz-perehodiv-mizh-fraktsiyami-z-tretogo-po-vosme-sklikannya>
3. Parlamentski «tushky»: yak deputaty «mihruvaly» mizh fraktsiiamy v 2007-2016 rokakh [Parliamentary "carcasses": how MPs "migrated" between factions in 2007-2016]. (2016). *Slovo i Dilo*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2016/11/04/infografika/polityka/parlamentski-tushky-yak-deputaty-mihruvaly-mizh-fraktsiyamy-v-2007-2016-rokax>
4. Pro status narodnoho deputata Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the status of People's Deputy of Ukraine: Law of Ukraine] (1992). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#top>
5. Savchuk, A. (2022). Yak deputaty fraktsii zminiuiut, abo Holovne ne zabud, u yakii ty partii zaraz [How deputies change factions, or Don't forget which party you are in now]. *Hromadianska merezha OPORA*.

Retrieved from: <https://www.oporaua.org/parliament/iak-deputati-fraktsiyi-zminiuiut-abo-golovne-ne-zabud-u-iakii-ti-partiyi-zaraz-23908>

6. Solonyna, Ye. (2012). Chomu ukrainski deputaty «tushkuiutsia»? [Why are Ukrainian deputies "stew"]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/24803703.html>
7. Crossing the floor (2014). UK Parliament. Retrieved from: <https://commonslibrary.parliament.uk/crossing-the-floor/>
8. Heller, W., Mershon, C. (2009). Political parties and legislative party switching. London: Palgrave Macmillan.
9. The Impact of Floor Crossing on Party Systems and Representative Democracy (2007). Cape Town: Conrad-Adenauer Stiftung.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2024

Стаття рекомендована до друку 10.06.2024

ПРИВАТИЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО СЕКТОРУ ЯК СУЧАСНА ТЕНДЕНЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Бучин М. А.,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-9087-5123

buchyn@ukr.net

Ремез Р. А.,

студент кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0009-0003-3539-2630

roman.remez.mvmtv.2020@lpnu.ua

У науковій статті розглядається проблема приватизації військового сектору як сучасна тенденція розвитку міжнародних відносин. Автори розкривають історичні аспекти становлення та основні підходи до розуміння приватних військових компаній. Виокремлено три групи функцій приватних військових компаній (бойова підтримка; логістика, закупівля, навчання; охоронні сервіси), кожна з яких включає низку конкретних функцій (напрямків діяльності).

Проаналізовано найбільш відомі класифікації приватних військових компаній, на основі чого запропоновано власну багатоаспектну класифікацію ПВК. Вона базується на таких критеріях: вид діяльності приватної військової компанії (виокремлено приватні військові консультативні компанії; приватні військові охоронні компанії; приватні воєнні компанії; універсальні приватні військові компанії); сфера підписання контрактів (виділено приватні військові компанії національного, регіонального та міжконтинентального (універсального) підпорядкування); масштаби діяльності приватних військових компаній (виокремлено місцеві, субрегіональні, регіональні та глобальні приватні військові компанії).

Здійснено порівняльний аналіз приватних військових компаній та компаній найманців. Наголошено на історичному корінні найманства та їхній правовій регламентації міжнародними нормативно-правовими актами, такими, зокрема, як Женевська конвенція та спеціальна Конвенція ООН щодо найманства. Показано основні відмінності між найманцями та приватними військовими компаніями на сучасному етапі: різні історичні періоди виникнення; різні роботодавці; різні підстави для виникнення; різні мотиви діяльності; різний ступінь правової регламентації; різні рівні формалізації відносин; різні особливості діяльності тощо.

Ключові слова: приватизація військового сектору, приватна військова компанія, найманство, міжнародні відносини, військова сфера, міжнародна безпека.

Приватні військові компанії (далі ПВК) набувають дедалі більшого поширення та все частіше фігурують у повідомленнях світових ЗМІ – часто у негативному контексті. Пересічній людині не до кінця зрозуміла природа даних формувань та що вони можуть принести у сучасний світовий вимір – поступ чи регрес. З одного боку ПВК використовуються сучасним бізнесом та світовими державами для захисту своїх бізнесових, економічних та безпекових інтересів, з іншого – ПВК часто використовуються недобросовісно: нерідко вони пов'язані зі скандалами, що стосуються порушень прав людини та правил ведення війни. Про актуальність даної проблеми для світового співтовариства говорить те, що досі немає достатньо міжнародно-правових документів щодо ПВК та відповідних міжнародних органів, які безпосередньо спеціалізуються та мають вплив на такі бізнес-утворення.

З початком російсько-українського конфлікту проблема ПВК стала особливо актуальною для України, адже починаючи з 2014 року російські ПВК активно використовувались як інструмент

позаконвенційної стратегії РФ. Україна як незалежна держава, що до цього ніколи не брала участі у війнах, явно була не готова до такого розвитку подій, адже протистояти на момент 2014 року новітній гібридній війні їй було складно як у воєнному, так і в інформаційному, дипломатичному, політичному та правовому аспектах. Дослідження кола питань, які пов'язані з приватизацією військового сектору та гібридними конфліктами за участю ПВК, дадуть змогу уникнути повторення подібних ситуацій в майбутньому та будуть актуальними протягом усього періоду існування загроз національній безпеці кожної держави.

Проблематика приватизації військового сектору стала предметом уваги таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як О. Возний, В. Калетнік, М. Капаріні, С. Кириченко, І. Костюк, Ш. МакФейт, П. Міхнєєв, С. Персі, Ю. Пунда, П. Сінгер, Д. Тіплінг, О. Шепіцен, Ф. Шреєр та ін. Водночас відсутність єдиного погляду на суть, призначення та роль приватних військових компаній на сучасному етапі зумовлює необхідність більш ґрунтовного дослідження цієї проблематики.

Мета публікації – здійснити дослідження приватизації військового сектору як сучасної тенденції міжнародних відносин.

Через майже 60 років після утворення у 1967 р. першої ПВК не було запропоновано загальноприйнятого визначення таких структур, враховуючи їх аморфність та не до кінця визначений статус у міжнародному та конституційному праві різних держав. Існують різні визначення, концепції та уявлення щодо місця, ролі, функцій даних формувань у світових процесах. Причому часом думки західних, вітчизняних та російських науковців щодо ПВК можуть як суттєво відрізнятись так і гармонічно взаємодоповнюватися.

В офіційних документах ООН можемо знайти узагальнене тлумачення поняття «приватні воєнні та охоронні компанії». За даним тлумаченням – це комерційні суб'єкти, які надають охоронні та воєнні послуги. Функціональна характеристика в даному тлумаченні є ключовою. Те, як себе позиціонують такі організації, в даному тлумаченні опускається (The Montreux, 2008).

Більш конкретно визначення ПВК надають спеціалісти Женевського центру управління сектором безпеки. Тут акцент робиться на комерційному характері діяльності та на характерній спеціалізації ПВК у наданні воєнних послуг, що включає: нагляд за ув'язненими, організацію та забезпечення військового постачання, навчання військового персоналу тощо (Private, 2006).

Професор Ш. МакФейт – американський експерт та стратег у міжнародних відносинах – зазначає, що ПВК – наступний щабель еволюції приватних охоронних компаній. Також цей науковцем підкреслюється, що ПВК – це «підприємства конфліктних експедицій» та ті, хто «убиває та навчає інших убивати» (McFate, 2017, 1). Схожу думку надає американський політолог та дослідник міжнародних відносин П. Сінгер, який називає ПВК надавачами військових послуг, що беруть участь у сучасних військових конфліктах та/або контролюють бойові одиниці (Singer, 2010).

Думку своїх західних колег доповнює доктор права Д. Тіплінг – офіцер ВПС США та радник зі зв'язку з законодавчими органами ВПС. В своєму визначенні науковець охоплює ПВК значно ширше, називаючи їх корпораціями цивільних службовців. Д. Тіплінг, як і деякі інші спеціалісти у галузі права, наголошує на договірній основі функціонування даних організацій, де військові послуги надаються виключно за договором з державою. Тут важливим моментом є те, що ПВК можуть надавати свої послуги не тільки в третіх країнах, але й на території держави-бенефіціара (Tipling, 2006, 11).

На нашу думку, ПВК – мілітаризовані утворення у формі бізнесу, які діють в інтересах держав як аутсорсингові філіали для оборонних та безпекових відомств, а також як безпекові, консультативні, логістичні агентства для юридичних та фізичних осіб.

Ми вважаємо, що для повного розуміння явища ПВК та їхнього місця у світі, важливо розуміти, яким родом діяльності вони займаються, їх функціональну характеристику та за якими ознаками їх вирізняють.

На думку П. Сінгера, сучасним ПВК притаманні такі ознаки: організованість у формі бізнесу; спрямованість на отримання прибутку для організації загалом; конкуренція на глобальному ринку; легальність; вузьконаправленість та публічність набору персоналу; надання широкого спектру послуг різноманітним клієнтам; пов'язаність з фінансовими холдингами та ринками (Singer, 2010, 44-47).

Для розуміння особливостей ПВК важливо з'ясувати їхні функції (напрямки діяльності). На нашу думку, найбільш повний та систематизований перелік функцій, притаманних ПВК, ми можемо дізнатися з досліджень Форин-офісу, який функції ПВК поділяє на три основні групи:

1. **Бойова підтримка.** Ця група включає такі функції, як контр-наступальні операції; застосування та обслуговування високотехнологічної зброї; військова розвідка та аналіз; артилерійська підтримка; військова інженерія; авіаційні сервіси; військове планування та консультування; бойові завдання та лідерство.

2. **Логістика, закупівля, навчання.** До цієї групи функцій ПВК належать такі: закупівля військових матеріалів і військового обладнання; тренування та розвиток бойових сил; стратегічне

планування; дослідження та аналіз загроз; логістична підтримка та планове обслуговування; розмінування; збір податків; навчання охоронного персоналу; аналіз ризиків.

3. Охоронні сервіси. Ця група включає такі функції: персональний захист та супровід важливих осіб; забезпечення безпеки для персоналу та обладнання; сервіси спостереження; забезпечення безпеки для доставки гуманітарної допомоги; надання консультацій кризисного менеджменту; хакерство; захищені зв'язки; перехоплення сигналів; перевірка безпеки тощо (Private, 2002).

П. Сінгер пропонує класифікацію ПВК, яка ґрунтується на їхніх функціональних спроможностях, виділяючи такі їх типи:

1. Військові компанії-постачальники. Зосереджуються на тактичному середовищі. Надають свої послуги безпосередньо на фронті (до прикладу, залучення бойових пілотів чи пряма координація підрозділів на фронті).

2. Військові консультативні компанії. Надають поради, здійснюють навчання персоналу під час бойових дій та добір персоналу для збройних сил замовника. Пропонують організаційний, операційний та стратегічний аналіз.

3. Компанії військової підтримки. Надають другорядні військові послуги, зокрема нелетальну допомогу (розвідка, технічна підтримка, логістика, транспортування, постачання тощо) (Singer, 2010, 89–100).

Зарубіжні вчені Ф. Шраєр та М. Капаріні, дослідники Женевського центру демократичного контролю за збройними силами, виокремлюють узагальнений перелік послуг, який, на їхню думку, пропонують ПВК: консультування, навчання, логістична підтримка, обслуговування озброєнь, розвідка, спостереження, моніторинг, розмінування (Schreier and Caparini, 2005, 23-25).

Ми вважаємо за доцільне запропонувати власну класифікацію ПВК на основі різних критеріїв. В основі першої класифікації – рід діяльності ПВК:

1. Приватні військові консультативні компанії. Такі компанії беруть участь у формуванні стратегії та тактики бойових дій, організації логістики поставок військових вантажів, збиранні розвідувальної інформації, консультацій по сучасних військових технологіях та озброєнню тощо.

2. Приватні військові охоронні компанії. Такі компанії першочергово займаються охороною об'єктів критичної інфраструктури, важливих державних об'єктів, важливих політичних та приватних осіб тощо.

3. Приватні воєнні компанії. Основним видом їхньої діяльності є безпосередня участь у бойових діях (наступальних та оборонних), виконання будь-яких інших завдань на полі бою за побажанням замовника.

4. Універсальні військові компанії. До їх числа входять найбільші світові ПВК, такі як Academi, G4S, DynCorp International та ін. Вони здатні надавати на високому рівні весь спектр послуг, притаманних ПВК.

Зважаючи на явище глобалізації, діяльність ПВК не може бути обмежена лише виконанням державних замовлень чи замовленнями усередині країни. Тому залежно від того, з ким ПВК можуть укласти контракти, доцільно виділити такі різновиди приватних військових компаній:

1. ПВК національного підпорядкування. Виконують замовлення виключно для державних установ, а також для юридичних та фізичних осіб, які знаходяться під юрисдикцією держави, де ПВК є зареєстрованими.

2. ПВК регіонального підпорядкування. Виконують завдання для певних регіональних міжнародних компаній та транснаціональних корпорацій.

3. ПВК міжконтинентального (універсального) підпорядкування. Діють згідно мандату ООН, зокрема, беруть участь у миротворчих місіях.

У залежності від того, на якій території, згідно завдань своїх замовників, діють приватні військові компанії, доцільно виділити такі різновиди ПВК:

1. Місцеві. Виконують завдання виключно на невеликій за площею території. До таких завдань можна віднести охорону родовищ, державних установ, об'єктів критичної інфраструктури.

2. Субрегіональні. Виконують завдання в країні або групі сусідніх країн регіону. Яскравим прикладом є російська ПВК «Слов'янський корпус».

3. Регіональні. Виконують завдання в більшості країн одного регіону або в декількох регіонах земної кулі. Однією з таких можна вважати ПВК Вагнера.

4. Глобальні. Виконують завдання на всіх континентах (Academi, G4S).

Незважаючи на наявність характерних ознак та функцій, притаманних ПВК, у сучасних реаліях досить поширене ототожнення ПВК та найманства. Проте між ПВК та найманством існують досить суттєві відмінності. В той час, коли ПВК є відносно новим явищем, що бере свій початок у 60-х роках минулого століття, найманство виникло набагато раніше. Здовго до існування ПВК, капери – приватні особи, що використовували бойові кораблі для абордажу торгових суден – використовувалися

в торговельній війні проти держав-противників. Їхня діяльність відрізнялася тим, що була санкціонована дозвоільною грамотою певної держави (Пунда, Мінеєв і Шепіцен, 2020, 5).

Західна наука проводить чіткі розмежування між цими поняттями. П. Сінгер стверджує, що найманці першочергово захищають інтереси своїх роботодавців, а не власної країни, і для них пріоритетним є отримання власної вигоди (Singer, 2010, 41). На думку С. Персі, не можна називати найманцями тих, хто виконує бойові та інші завдання через патріотизм та ідеологію, а не через корисливі мотиви (Персу, 2007). Ш. Макфейт вирізняє найманців, як ненадійні угруповання окремих солдатів, які можуть бути найняті будь-ким, в той час як ПВК переймаються через свою репутацію, а отже працюють над розширенням бази клієнтів, і намагаються уникнути вчинення аморальних дій. На противагу, характерною особливістю ПВК є те, що вони в основному укладають контракти з колишніми військовими, які, як правило, мають бойовий досвід та служили у військах спеціального призначення (McFate, 2017, 30).

Також П. Сінгер наводить характерні ознаки, які вирізняють найманців від інших комбатантів та військових організацій: найманці не є громадянами або резидентами держави, в якій вони ведуть бойові дії; угруповання найманців є тимчасовими, найманці пов'язані лише рамками укладеного контракту як тимчасові співробітники; найманці працевлаштовуються неофіційно, на основі неформального зобов'язання; найманці концентруються на бойових послугах для окремих клієнтів; найманці зацікавлені у короткостроковій економічній вигоді, не переслідують політичні чи релігійні цілі (Singer, 2010, 43).

Для розуміння відмінностей ПВК та найманства, не менш важливо звернутися за тлумаченнями цього явища до міжнародно-правових актів та доктрин міжнародного права. На відмінну від ПВК, найманство згадується декількома міжнародно-правовими актами. Вперше статус найманців був закріплений Додатковим протоколом (1977) до Женевських конвенцій від 1949 року. Стаття 47 Додаткового протоколу визначає найманців як осіб, які: завербовані для участі у збройному конфлікті; безпосередньо беруть участь у ньому; залучені до збройного конфлікту через бажання отримання власної вигоди; не є громадянами жодної держави-учасниці конфлікту; не є відправлені державою для виконання офіційних обов'язків; не входять до складу збройних сил держави, на території якої відбуваються бойові дії (Protocols, 1949).

Підсумовуючи, варто зазначити, що ПВК є відносно новим явищем, яке досі не має єдиного визначення. Функції, які виконують ПВК, відображаються на спектрі послуг, які вони надають: навчання, консультування, спостереження, моніторинг, логістична підтримка, обслуговування озброєнь тощо. ПВК притаманний ряд ознак, що відрізняють їх від інших утворень, зокрема організованість у формі бізнесу, легальність, конкуренція на глобальному ринку. Існує суттєва відмінність між ПВК та найманцями. Враховуючи той факт, що ПВК починають відігравати дедалі більшу роль у міжнародних відносинах, можна стверджувати, що приватизація військової сфери є однією з важливих сучасних тенденцій міжнародних відносин.

Враховуючи той факт, що приватні військові компанії активно залучені до російсько-української війни на боці Російської Федерації, цей аспект діяльності ПВК вбачається перспективним для наших майбутніх наукових досліджень.

Buchyn M., Remez R. The military industry privatization as the contemporaneous tendency in international relations

In the scientific article, the issue of the military industry privatization is discussed. The authors analyze the genesis of private military companies (PMCs) and popular approaches to their understanding. Classification of PMCs is proposed (combat support PMCs; logistics, provision and training PMCs; security services PMCs). Each kind of PMC obtains its immanent functions (spheres of activity).

Having the analysis of prominent PMC classifications, the authors propose their comprehensive classification, considering three distinct criteria: PMC's kind of activity (private military consulting companies, private military security companies, private military combat companies, and universal private military companies were distinguished); PMC's sort of clients (PMCs under national, and regional and intercontinental command); territories in which PMCs operate (local, subregional, regional and global PMCs were differentiated).

A comparative study was conducted, particularly on PMCs and mercenaries. Historical roots of mercenary phenomena were tracked, as well as the feasible regulation of mercenaries by International agreements, such as the UN Convention on Mercenaries and The Geneva Conventions. Key differences between mercenaries and PMCs in the modern era were demonstrated: diverging establishment periods, employers, motivation, legal regulation, formality levels, activity peculiarities, etc.

Key words: military industry privatization, private military company, mercenary, international relations, military sphere, international security.

Література:

1. Калетник В., Костюк І., Возний О. Приватні військові компанії як асиметричний потенціал стримування противника. *Системи озброєння і військова техніка*. 2021. № 2(66). С. 144–153.
2. Кириченко С. Роль приватних військових компаній у воєнних конфліктах. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського*. 2021. № 1. С. 19–40.
3. Пунда Ю., Мінеєв П., Шепіцен О. Деякі особливості підготовки держави до відсічі збройній агресії з урахуванням змін у характері збройних конфліктів. *Наука і оборона*. 2020. Т. 12, № 3. С. 3–7.
4. McFate S. *Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean for World Order*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 272 p.
5. Percy S. *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 272 p.
6. Private military companies: options for regulation. *GOV.UK*. 12 лютого 2002 р. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/private-military-companies-options-for-regulation>
7. Private Military Companies. *Geneva Centre for Security Sector Governance*. 2006. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/17438/background_09_private-military-companies.pdf
8. Protocols additional to the Geneva conventions of 12 august 1949. *International Committee of the Red Cross*. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf
9. Schreier F., Caparini M. *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. *DCAF*. 2005. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/op06_privatising-security.pdf
10. Singer P. W. *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca: Cornell University Press, 2010.
11. The Montreux Document On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. 17 вересня 2008 р. URL: <https://www.icrc.org/en/publication/0996-montreux-document-private-military-and-security-companies>
12. Tipling D. *The Military Extraterritorial Jurisdiction Act and Its Implications for Private Military Companies*. 2006. URL: <https://law.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=6371&context=expresso>

References:

1. Kaletnik V., Kostyuk I., Voznyi O. Pryvatni viiskovi kompanii yak asymetrychnyi potentsial strymuvannya protyvyuka [Private military companies as an asymmetric potential for deterring the enemy]. *Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika*. 2021. № 2(66). S. 144–153.
2. Kyrychenko S. Rol pryvatnykh viiskovykh kompanii u voiennykh konfliktakh [The role of private military companies in military conflicts]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy im. I. Cherniakhovskoho*. 2021. № 1. S. 19–40.
3. Punda, Yu., Minieiev, P., Shepitsen, O. (2020). Deiaki osoblyvosti pidhotovky derzhavy do vidsichi zbroinii ahresii z urakhuvanniam zmin u kharakteri zbroinykh konfliktiv [Peculiarities of State defence policy developing during warfare trends changes.]. *Defence and science*, 12 (3), 3–7.
4. McFate, S. (2017). *Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean for World Order*. Oxford: Oxford University Press.
5. Percy, S. (2007). *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
6. Private military companies: options for regulation. (2002). *GOV.UK*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/publications/private-military-companies-options-for-regulation>
7. Private Military Companies. (2006). *Geneva Centre for Security Sector Governance*. Retrieved from: https://www.files.ethz.ch/isn/17438/background_09_private-military-companies.pdf
8. Protocols additional to the Geneva conventions. (1949). *International Committee of the Red Cross*. Retrieved from: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf
9. Schreier, F., Caparini, M. (2005). *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. *DCAF*. Retrieved from: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/op06_privatising-security.pdf
10. Singer, P. W. (2010). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca: Cornell University Press.
11. The Montreux Document On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. (2008). Retrieved from: <https://www.icrc.org/en/publication/0996-montreux-document-private-military-and-security-companies>
12. Tipling, D. (2006). *The Military Extraterritorial Jurisdiction Act and Its Implications for Private Military Companies*. Retrieved from: <https://law.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=6371&context=expresso>

Стаття надійшла до редакції 30.05.2024

Стаття рекомендована до друку 14.06.2024

ПОРІВНЯЛЬНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИК

Кобильник В. В.,
кандидат політичних наук, доцент
ORCID ID: 0000-0001-6927-4219
030509stasya@gmail.com

У сучасному світі регіональна політика знаходиться у центрі уваги для стимулювання економічного зростання, соціальної стабільності та сприяння сталому розвитку. Уряди на різних рівнях влади по всьому світу активно розробляють та впроваджують різноманітні регіональні стратегії та програми, спрямовані на вирішення конкретних проблем та потреб їхніх регіонів. Це може бути розвиток інфраструктури, стимулювання інвестицій, підтримка малого та середнього бізнесу, а також забезпечення доступу до освіти та охорони здоров'я. Зростаюча різноманітність таких політик підкреслює важливість порівняльного аналізу для оцінки їхньої ефективності та впливу. Виявлено, що незважаючи на значну кількість праць, присвячених регіональному розвитку, вітчизняні науковці ще не дійшли єдиної думки щодо визначення таких понять, як «регіональна політика» та «державна регіональна політика». Ефективність державної регіональної політики визначається продуманістю та обґрунтованістю прийнятих рішень на двох етапах: формування державної політики регіонального розвитку та її поетапної реалізації. Важливо, щоб дослідники враховували специфічні регіональні умови, такі як економічна структура, соціально-культурні особливості, географічні та демографічні фактори, що можуть впливати на результати політики. Для цього необхідно використовувати комплексні та багатовимірні показники, які охоплюють економічні, соціальні, екологічні та інфраструктурні аспекти розвитку. Порівняльний метод відіграє ключову роль у формуванні та вдосконаленні регіональної політики, допомагаючи виявити ефективні стратегії, аналізувати фактори успішності, ідентифікувати спільні проблеми, підвищувати прозорість та підзвітність, підтримувати процес ухвалення рішень та сприяти міжнародній співпраці. Оцінка результатів порівняльного аналізу має включати не лише ідентифікацію сильних та слабких сторін регіональної політики, але й формування конкретних рекомендацій щодо її вдосконалення, що сприяє підвищенню її ефективності та результативності.

Ключові слова: регіональна політика, порівняльний аналіз, метод дослідження, державна політика, вибіркові інструменти регіональної політики, загальнодержавна політика.

Постановка проблеми. В сучасному світі регіональна політика відіграє дедалі важливішу роль у стимулюванні економічного розвитку, соціальної згуртованості та сталості. Уряди на всіх рівнях впроваджують різноманітні регіональні політики, спрямовані на вирішення проблем, з якими стикаються їхні регіони. Зростаюча різноманітність регіональних політик робить порівняльний аналіз важливим інструментом для розуміння їхньої ефективності та впливу. Порівнюючи регіональні політики в різних країнах або регіонах, дослідники можуть визначити, які політики є найбільш ефективними у досягненні поставлених цілей, врахувати політичні, економічні та соціальні фактори, які впливають на успіх регіональних політик, розробляти більш ефективні регіональні політики. Крім того, порівняльний аналіз регіональних політик може допомогти нам краще зрозуміти складні процеси регіонального розвитку. Досліджуючи, як різні політики впливають на економічні показники, соціальні результати та екологічну стійкість, ми можемо розробити більш ефективні стратегії сприяння сталому та інклюзивному розвитку у всіх регіонах.

Аналіз останніх досліджень. Комплексні або часткові дослідження компаративного методу в політології здійснювали О. Боднар, Г. Зеленько, М. Кармазіна, М. Кириченко, О. Ткач, В. Шаповал та інші. Проблема ефективної державної регіональної політики стала центральною темою робіт вітчизняних науковців: З. С. Варналій, М. І. Долішній, Т. В. Голікова, В. Ю. Керецман, С. А. Мельник, Д. М. Стеченко, О. Г. Топчієв та ін.

Метою даною статті стало визначення ролі порівняльного методу в дослідженні та аналізі регіональних політик для виявлення ефективних практик, ключових викликів та особливостей реалізації

політичних стратегій у різних регіонах. Для цього необхідно було проаналізувати основні теоретичні підходи до порівняльного аналізу політик та виявити особливості порівняльного аналізу регіональних політик в різних сферах. Таким чином, дане дослідження допоможе визначити специфіку застосування компаративного методу для найбільш ефективного аналізу регіональних політик.

Виклад основного матеріалу. Існує потреба чітко окреслити, що саме ми вкладаємо в поняття «порівняльний метод». Цей метод дослідження ґрунтується на зіставленні двох або більше об'єктів, аби виявити їхні спільні та відмінні риси. На основі такого порівняння здійснюється подальша класифікація та типологізація (Кобильник В., 2023b). У сфері політології порівняльний метод використовується для визначення подібностей або розбіжностей між політичними інститутами, процесами та явищами. Цей метод застосовується для класифікації та типологізації цих явищ, що, в свою чергу, допомагає дослідникам краще їх зрозуміти та пояснити.

Під час порівняльних досліджень аналізуються як кількісні, так і якісні характеристики політичних явищ. Рідко використовується лише один тип порівняння, натомість частіше застосовується їх синтез. Це дозволяє отримати більш ґрунтовне та всебічне розуміння досліджуваних тем. М. Доган та Д. Пеласі стверджують, що політологія має ґрунтуватися на порівняльному аналізі. На їхню думку, немає сенсу аналізувати окремі політичні явища без урахування контексту, в якому вони відбуваються. Також важливо проводити історичні аналогії та вивчати досвід інших країн, щоб отримати глибше розуміння політичних процесів. (Bergman E., & Feser E., 2020). Порівняльний метод дозволяє описати та проаналізувати, систематизувати та пояснити різноманітні політичні явища, які відбуваються в різних країнах (Almond G., 1984).

Суть порівняльного методу в політологічних дослідженнях полягає у виявленні схожостей або розбіжностей між політичними інститутами, процесами та явищами. Це робиться з метою їх кількісної та якісної характеристики, класифікації, впорядкування та використання в іншому соціополітичному середовищі (Кобильник В., 2023a). У компаративістиці порівняльні дослідження виходять за межі простого опису причинно-наслідкових зв'язків у політичному світі. Вони охоплюють величезну кількість випадків, де чітко простежується вплив суб'єктивного фактора. Окрім того, порівняльне дослідження неодмінно має поєднувати загальні характеристики з конкретними деталями. Результатом порівняння стає ідентифікація та зіставлення певного політичного явища з визначеним класом явищ. Це дозволяє визначити спільні або відмінні риси щодо того явища, яке аналізується (Кобильник В., 2023b). По завершенню процесу аналізу, його результати можуть стати надійною теоретичною основою для прийняття тих чи інших політичних рішень, допомогти відкинути завідомо негативні варіанти, обрати кращу з двох альтернатив чи просто підтвердити правильність обраного політичного курсу.

Проте, незважаючи на свою результативність, метод порівняння має низку проблемних моментів та слабких сторін, які слід враховувати при прийнятті політичних рішень. До головних з них належать:

- обмеженість порівняння лише до наявних знань та оцінок щодо предмета аналізу;
- неможливість порівняння дати абсолютно точні результати;
- ризик неправильного ототожнення теоретичної моделі з дійсністю;
- обмеженість пізнавальних можливостей дослідника (Кобильник В., 2023a).

Тепер варто перейти до визначення теоретичних підходів до розуміння терміну «регіональна політика». Регіональна автономія є втіленням державної політики, спрямованої на заохочення покращення державних послуг та добробуту в різних сферах життя, зміну на краще рівня економічного життя людей, який все ще залишається низьким. Розширення повноважень у сфері управління місцевим самоврядуванням неодмінно має супроводжуватися активними діями з боку органів місцевого самоврядування щодо нарощення місцевих доходів з метою фінансування програм, що ними реалізуються. Існує обґрунтована вірогідність досягнення вищезазначених цілей шляхом імплементації регіональної автономії, що, в свою чергу, сприятиме динамічному розвитку регіонів (Bustani B., Khaddafi M., & Nur Ilham R., 2022). Велика кількість робіт вітчизняних та зарубіжних науковців присвячена регіональному розвитку. Проте, все ще відсутнє єдине визначення та розмежування понять «регіональна політика» та «державна регіональна політика».

Зачасту ці поняття ототожнюють, бо ще кілька років тому розвиток регіонів мав здійснюватися лише за чітко встановленими та визначеними державою напрямками. Проте, сьогодні регіони мають більшу свободу і здатні розробляти та самостійно реалізовувати власні стратегії регіонального розвитку, а держава ці програми лише затверджує.

Основне місце у системі регіонального управління належить регіональній владі і саме вона працює над забезпеченням всебічного сталого розвитку власних територій. Центральна влада створює нормативно-правову основу в цьому питанні, забезпечує матеріально-фінансову базу та визначає загальнодержавні пріоритети регіонального розвитку (Бабінова, О., 2009). При цьому, структури регіонального розвитку, реагуючи на загальнодержавні політичні інновації, повинні усвідомлювати

їх можливий вплив на власні кластери. Водночас, регіон стикається з низкою пов'язаних політичних аспектів, які можуть варіюватися залежно від рівня технологічного розвитку його ключових кластерів, наприклад, у сфері освітніх програм, державних послуг або інфраструктури. Тому розробка політики потребує хоча б базового розуміння власної ситуації та ситуації в інших регіонах (Bergman, E.M., & Feser, E.J., 2020).

О. Топчієв пропонує визначення регіональної політики як діяльності держави, спрямованої на забезпечення ефективного та комплексного соціально-економічного розвитку окремих територій країни – її регіонів (Лендъел М., & Керецман В., 2001). Державну регіональну політику автор розуміє як сукупність організаційно-правових та економічних заходів, що здійснюються державою у сфері регіонального розвитку відповідно до її стратегічних і поточних цілей та завдань (Лендъел М., & Керецман В., 2001).

Ми орієнтуємось на визначення, що регіональна політика – сфера діяльності, що керує економічним, соціальним, екологічним та політичним розвитком країни в регіональному аспекті відповідно до заздалегідь розробленої програми, а її метою виступає створення умов для динамічного та збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, поглиблення процесів ринкової трансформації, підвищення рівня життя населення, забезпечення гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина (Варналії З. & Воротін, В. & Куйбіда В. та ін., 2007).

Л.Хомич визначає основні принципи та концептуальні засади планування територій як один з проявів державної регіональної політики, яке на всіх рівнях управління має відігравати роль ефективного засобу державного регулювання та регламентування використання території та сприяти досягненню цілей збалансованого просторового розвитку (Хомич Л., 2007).

Ефективність державної регіональної політики визначається продуманістю та обґрунтованістю прийнятих рішень на двох етапах: формування державної політики регіонального розвитку та її поетапної реалізації. І саме на першому етапі важливо активно застосовувати порівняльний метод. Саме порівняльний метод відіграє ключову роль у формуванні та вдосконаленні регіональної політики. Він дозволяє виявити ефективні стратегії, аналізувати фактори успішності, ідентифікувати спільні проблеми, підвищувати прозорість та підзвітність, підтримувати процес ухвалення рішень та сприяти міжнародній співпраці. Таким чином, порівняльний метод є незамінним інструментом для розвитку та оптимізації регіональної політики, що сприяє підвищенню її ефективності та результативності.

До ключових переваг застосування порівняльного методу в процесі розробки державної регіональної політики можна віднести те, що він дозволяє:

- аналізувати різні регіональні політики у різних країнах чи регіонах, виявляючи найбільш успішні підходи та практики;
- визначити ключові фактори, що впливають на успішність або невдачу регіональних політик;
- виявити спільні проблеми та виклики, з якими стикаються різні регіони;
- оцінити ефективність політичних рішень та дій влади, а також виявити можливі корупційні ризики чи неефективне використання ресурсів;
- отримати дані про різні підходи до вирішення схожих проблем, що дозволяє обирати найбільш оптимальні рішення для конкретного регіону;
- не лише переймати успішні практики, але й адаптувати їх до місцевих умов.

Проте, кожне порівняльне дослідження регіональної політики, в залежності від мети, буде мати свої особливості. Наприклад, варто розмежовувати специфіку дослідження загальнообов'язкової державної регіональної політики та вибіркової регіональної політики.

Заходи загальнодержавної регіональної політики не мають вибіркового призначення та спрямовані на створення спільних передумов регіонального розвитку. Вона концентрується на визначенні сфери самостійних і спільних дій, формує матрицю повноважень органів влади у сфері розвитку регіонів; розробляє загальні правила, процедури і норми розподілу ресурсів (Жук І., 2012).

Проведення такого порівняльного аналізу вимагає збирання та аналізу значного обсягу даних, що стосуються економічних, соціальних, екологічних аспектів розвитку регіонів, а також їх взаємодії на різних рівнях. Так, як загальнодержавна регіональна політика реалізується через центральні органи влади, міністерства та державні агенції, то основний акцент в її компаративному дослідженні буде на вивченні релевантного іноземного досвіду та формуванні відповідної політики в інших країнах. Завданням такого порівняння буде виявити унікальні особливості регіональної політики України та інших країн, а також загальні тенденції та підходи, надати рекомендації щодо вдосконалення регіональної політики України на основі успішного досвіду інших країн та оцінити можливі наслідки впровадження запропонованих змін. Подібне дослідження в основі своїй міститиме більш широкі критерії порівняння: основні цілі регіональної політики, використовувані державою інструменти, інституційна структура, джерела та обсяги фінансування, ефективність, демографічні та географічні особливості країн, тощо.

З іншого боку, існують вибіркові інструменти регіональної політики, які створені та використовуються для протидії поглибленню асиметрії в розвитку різних регіонів. Основний акцент застосування цих інструментів зазвичай на соціальній та економічній сферах.

Виділяють два ключові типи вибіркової регіональної політики:

- компенсаційну – згладжування міжрегіональних асиметрій шляхом вибіркового впливу на проблемні регіони;
- конкурентну – стимулювання регіонів з найвищим соціально-економічним потенціалом.

Вибір відповідного типу регіональної політики залежить від пріоритетних цілей міжрегіонального розвитку: зниження асиметрії розвитку регіонів або зростання ефективності національної економіки в цілому (Жук І., 2012).

В цьому випадку, компаративне дослідження буде зосереджено на визначенні специфіки використання вибірових інструментів регіональної політики на рівні різних регіонів однієї країни. Порівняльний аналіз регіональної політики різних регіонів України дозволяє виявити як сильні сторони, так і проблемні області в регіональному розвитку. Це сприяє формуванню більш ефективної політики, спрямованої на збалансований розвиток регіонів, підвищення рівня життя населення та економічного зростання. Тут до основних критеріїв можна включити: валовий регіональний продукт (ВРП), рівень безробіття, обсяг інвестицій, розвиток малого та середнього бізнесу, рівень життя населення, доступність і якість освіти та медичних послуг, рівень соціальної захищеності, розвиток транспортної та комунальної інфраструктури, доступ до Інтернету, стан житлового фонду, якість навколишнього середовища, рівень забруднення, заходи з охорони природи тощо. Крім того, сьогодні окремої уваги заслуговує порівняння рівня цифрової трансформації регіонів. Адже цифрова трансформація є викликом для регіональної інноваційної системи і вимагає багатогранного набору стратегічних дій. Серед компонентів, які полягають порівнянню, можна виділити: цифрову освіту, цифрову культуру, рівень взаємодії та штучного інтелекту, рівень інвестування в цифровий розвиток (Brunetti, Federico, 2020).

В результаті, врахування успішного досвіду інших регіонів, розробка рекомендацій для покращення регіональної політики в проблемних областях.

Висновки. Порівняльний аналіз відіграє суттєву роль у формуванні регіональної політики, як загальнодержавної так і вибірових її інструментів. Застосування порівняльного методу для дослідження та формування регіональної політики має суттєвий потенціал для вдосконалення управлінських рішень та досягнення більш збалансованого розвитку регіонів. Порівняльний метод дозволяє систематично оцінювати ефективність різних підходів і практик у різних регіонах, виявляючи як успішні стратегії, так і проблемні аспекти. Важливо, щоб дослідники враховували специфічні регіональні умови, такі як економічна структура, соціально-культурні особливості, географічні та демографічні фактори, що можуть впливати на результати політики. Для цього необхідно використовувати комплексні та багатовимірні показники, які охоплюють економічні, соціальні, екологічні та інфраструктурні аспекти розвитку. Одним з ключових етапів є збір та аналіз даних з різних джерел, включаючи офіційну статистику, місцеві програми та стратегії розвитку, результати соціологічних досліджень та експертні оцінки. Важливо також використовувати різні методи порівняльного аналізу, такі як індикативний аналіз, кластерний аналіз, SWOT-аналіз та бенчмаркінг, які дозволяють глибше зрозуміти специфіку кожного регіону та порівняти їх між собою. Ефективне застосування цих методів допоможе виявити регіони з найкращими практиками та найбільш успішними результатами, а також ті, що стикаються з найбільшими викликами. Оцінка результатів порівняльного аналізу має включати не лише ідентифікацію сильних та слабких сторін регіональної політики, але й формування конкретних рекомендацій щодо її вдосконалення. Це може включати адаптацію успішних практик з інших регіонів до місцевих умов, розробку нових інструментів та підходів, а також впровадження системи моніторингу та оцінки для постійного контролю за результатами впровадження політики. Таким чином, порівняльний метод є потужним інструментом для формування ефективної регіональної політики, яка враховує різноманітні аспекти розвитку та сприяє досягненню більшої соціально-економічної рівності між регіонами. Він дозволяє здійснювати обґрунтовані управлінські рішення, базуючись на емпіричних даних та кращих практиках, що, у свою чергу, сприяє більш збалансованому та стійкому розвитку регіонів.

Kobylnyk V. A. Comprehensive approach to analysing regional policies

In today's world, regional policy is in the spotlight to stimulate economic growth, social stability and promote sustainable development. Governments at various levels of government around the world are actively developing and implementing a variety of regional strategies and programmes to address the specific challenges and needs of their regions. These include infrastructure development, investment promotion,

support for small and medium-sized businesses, and access to education and healthcare. The growing diversity of such policies underscores the importance of comparative analysis to assess their effectiveness and impact. It is found that despite a significant number of works devoted to regional development, domestic scholars have not yet reached a consensus on the definition of such concepts as «regional policy» and «state regional policy». The effectiveness of the state regional policy is determined by the thoughtfulness and validity of the decisions made at two stages: the formation of the state regional development policy and its phased implementation. It is important for researchers to take into account specific regional conditions, such as economic structure, socio-cultural characteristics, geographical and demographic factors that may affect policy outcomes. This requires the use of comprehensive and multidimensional indicators that cover economic, social, environmental and infrastructural aspects of development. The benchmarking method plays a key role in shaping and improving regional policy by helping to identify effective strategies, analyse success factors, identify common challenges, increase transparency and accountability, support decision-making and promote international cooperation. The assessment of the benchmarking results should include not only the identification of strengths and weaknesses of regional policies, but also the formulation of specific recommendations for their improvement, which contributes to their effectiveness and efficiency.

Key words: regional policy, comparative analysis, research method, public policy, selective instruments of regional policy, national policy.

Література:

1. Бабінова О. Регіональна політика як предмет науково-теоретичного аналізу. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2009, № 3. С. 143–150.
2. Голікова Т. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 296 с.
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за заг. ред. З. Варналія / З. Варналій, В. Воротін, В. Куйбіда та ін. К.: НІСД, 2007. 768 с.
4. Жук І. Порівняльний аналіз моделей регіональної соціально-економічної політики. Міжнародна економічна політика: науковий журнал. К.: КНЕУ, 2012. Ч. 2. С. 142–149.
5. Кобильник В. Вплив глобалізаційних процесів на перспективи розвитку політичної компаративістики. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр., Харків: Право, 2023а, № 2 (57), с. 118–127.
6. Кобильник В. Проблемні аспекти застосування порівняльного методу дослідження політики. Регіональні студії, Ужгород, 2023b, № 33, с. 162–165.
7. Регіональна політика та управління у країнах Європи: матеріали до навчального курсу / упоряд. М. Лендъел, В. Керецман. Ужгород : [б. в.], 2001. 248 с.
8. Хомич Л. Стратегія регіонального розвитку і планування території. НІСД, Стратег. пріоритети. 2007. № 4(5). С. 142–150.
9. Almond G. Comparative Politics Today. A World View. Third edition. Little, Brown and Company. Boston. 1984. 742 p.
10. Bergman, E., Feser, E. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications. Reprint. Edited by Scott Loveridge and Randall Jackson. WVU Research Repository, 2020. 92 p.
11. Bustani, B., Khaddafi, M., Nur Ilham, R. Regional financial management system of regency/city regional original income in aceh province period year 2016-2020. International Journal of Educational Review, Law And Social Sciences (IJERLAS), 2022, 2(3), 459–468.
12. Brunetti F. Digital Transformation Challenges: Strategies Emerging from a Multi-Stakeholder Approach, 2020, TQM, 32(4), 697–724 p.
13. Dogan M. Strategies in Comparative Sociology. Comparative Sociology, 2002, № 1, с. 63–92.

References:

1. Babynova O. (2009) Rehional'na polityka yak predmet naukovo-teoretychnoho analizu [Regional policy as a subject of scientific and theoretical analysis]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny*. (3), Kyiv. pp.143–150 [in Ukrainian].
2. Holikova T. (2007) Derzhavne upravlinnya terytorial'nym ekonomichnym rozvytkom: teoriya i praktyka: monohrafiya [Public administration of territorial economic development: theory and practice: monograph]. *Kyiv: Vyd-vo NADU*. 296 p. [in Ukrainian].
3. Varnaliy Z. (Ed.). (2007) Derzhavna rehional'na polityka Ukrayiny: osoblyvosti ta stratehichni priorytety: monohrafiya [State regional policy of Ukraine: features and strategic priorities: monograph] *Kyiv: NISD*. 768 p. [in Ukrainian].

4. Zhuk I. (2012) Porivnyal'nyy analiz modeley rehional'noyi sotsial'no-ekonomichnoyi polityky [Comparative analysis of models of regional socio-economic policy] *Mizhnarodna ekonomichna polityka: naukovyy zhurnal* (2), pp. 142–149. Kyiv: Kyiv National Economic University [in Ukrainian].
5. Kobylnik V. (2023a) Vplyv hlobalizatsiynykh protsesiv na perspektyvy rozvytku politychnoyi komparatyvistyky [The influence of globalization processes on the prospects for the development of political comparative studies] *Visnyk Natsional'noho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya*, 2(57), pp. 118–127 [in Ukrainian] [in Ukrainian].
6. Kobylnik V. (2023b) Problemni aspekty zastosuvannya porivnyal'noho metodu doslidzhennya polityky [Problematic aspects of the application of the comparative method of political research] *Regionalni studii*, 33, pp. 162–165 [in Ukrainian].
7. Lendel M. & Keretsman V. (Eds.) (2001) *Rehional'na polityka ta upravlinnya u krayinakh Yevropy: materialy do navchal'noho kursu* [Regional policy and management in European countries: materials for a training course] Uzhhorod: [No publisher] 248 p. [in Ukrainian].
8. Khomich L. (2007) Stratehiya rehional'noho rozvytku i planuvannya terytoriyi [Regional development strategy and territorial planning]. *NISD*, (4(5)), pp.142–150 [in Ukrainian].
9. Almond G. (1984) [Comparative politics today: A world view]. Little, Brown and Company. 742 p.
10. Bergman E., & Feser E. (2020) [Industrial and regional clusters: Concepts and comparative applications] Reprint. Edited by Scott Loveridge and Randall Jackson. WVU Research Repository. 92 p.
11. Bustani B., Khaddafi M., & Nur Ilham R. (2022) [Regional financial management system of regency/city regional original income in aceh province period year 2016-2020] *International Journal of Educational Review, Law And Social Sciences (IJERLAS)*, 2(3), pp. 459–468.
12. Brunetti F. (2020) [Digital transformation challenges: Strategies emerging from a multi-stakeholder approach] *TQM*, 32(4), pp. 697–724.
13. Dogan M. (2002) [Strategies in comparative sociology] *Comparative Sociology*, 1, pp. 63–92.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2024

Стаття рекомендована до друку 10.07.2024

ПОЗИЦІЯ ПРОВІДУ ОУН В УКРАЇНІ ДО КОНФЛІКТУ В ЗАКОРДОННИХ ЧАСТИНАХ ОУН (НА ОСНОВІ АРХІВНОГО ДОКУМЕНТА 1950 Р.)

Сич О. М.,

*доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології*

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Україна

ORCID ID: 0000-0002-3697-7636

sycho@ukr.net

Стаття присвячена висвітленню одного з етапів внутрішнього конфлікту в Закордонних Частинах ОУН, коли за згодою опонентів Провід ОУН в Україні виступив у якості арбітра поміж ними.

У статті розкрито, що в умовах загострення внутрішнього конфлікту Провід ЗЧ ОУН та опозиція погодили, щоб Провід ОУН в Україні виступив «третейським суддею» і спрямували до нього кур'єрів. У відповідь отримали у липні 1950 р. офіційне «Становище Проводу ОУН на Українських Землях до різних спірних або актуальних питань за кордоном».

В процесі аналізу цього концептуального для розуміння суті конфлікту документа з'ясовано, що в питаннях ідеологічно-програмових розбіжностей Провід ОУН в Україні майже повністю визнав рацію опозиції й це відображало реальні зміни, на які підпілля в Україні пішло під тиском умов підпільної національно-визвольної боротьби та зустрічі з реаліями створеної більшовицьким режимом дійсності в Україні.

Водночас розкрито, що в питанні розмежування повноважень між ЗЧ ОУН та ЗП УГВР документ мав суперечливий характер. За аналогією взаємин між ОУН та УГВР в Україні він пропонував їх будувати на засадах автономності обох інституцій, а С. Бандері рекомендував створити Закордонний центр Проводу ОУН і об'єднати в ньому членів, обраних на Другому ВЗ і Третьому НВЗ. Це суперечило намірам ЗП УГВР виступати в еміграції єдиним речником національно-визвольної боротьби та позбавити С. Бандеру організаційної влади. Водночас документ значно погіршив позиції С. Бандери, заперечивши факт існування Бюро Проводу ОУН, до якого він був обраний за рішеннями Конференції ОУН в Україні в лютому 1945 р. та Першої конференції ЗЧ ОУН у вересні 1947 р.

В результаті аналізу архівного документа «Становище Проводу ОУН на Українських Землях до різних спірних або актуальних питань за кордоном» з'ясовано, що він мав суперечливий характер, остаточно не врегулював конфлікту в ЗЧ ОУН і давав підстави для його продовження. Й це в кінцевому підсумку привело до розколу та створення нової організації ОУН-закордоном.

Ключові слова: ЗЧ ОУН, ЗП УГВР, опозиція, конфлікт, ідеологія, політична програма, повноваження, Провід ОУН в Україні, ОУН-закордоном.

Постановка проблеми. З проголошення державної Незалежності України три різні еміграційні формації колись єдиної ОУН відігравали вагомий роль у формуванні націоналістичного сегменту партійно-політичної системи та намагалися впливати та світоглядні орієнтації українського суспільства. Не легалізуючись в Україні, домінуючі позиції серед них займала ОУН-бандерівська (ОУН-б). Зареєструвавшись у якості громадської організації, значну активність проявляла ОУН-мельниківська (ОУН-м), ОУН за кордоном (ОУН-з) більшою мірою сконцентрувалася на культурно-просвітницькій ділянці. Кожна із них відрізнялася ідеологічно-програмовими засадами, що формувалися в процесі внутрішніх дискусій, організаційних розходжень і створення нових організацій з однаковою назвою й ідентифікаційною приставкою. Так, зокрема, ОУН-з була створена в результаті внутрішнього конфлікту в Закордонних Частинах (ЗЧ) ОУН, що тривав протягом 1946–1954 рр. Очевидно, що аналіз впливу цих націоналістичних формацій на сучасне українське суспільно-політичне життя неможливий без знання історії їхнього становлення.

Аналіз останніх досліджень. Діяльність Закордонних частин ОУН в різних аспектах фрагментарно відображена у підсумковій колективній праці робочої групи істориків, створеній при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА під загальною редакцією С. Кульчицького та в працях К. Акименко, Антонока Я. і В. Трофимовича, Д. Веденєєва і Г. Биструхіна, П. Гай-Нижника, А. Камінського, А. Кентія, Ю. Киричука, В. Кука, О. Панченка, І. Патриляка, Г. Рія, А. Русначенка. В. Трошинського. В той же час до сьогодні в українській історіографії відсутнє повноцінне і системне дослідження історії ЗЧ ОУН, а зокрема й тих опозиційних процесів в ній, які в кінцевому результаті привели до розколу та створення ОУН-з.

Завданням статті є аналіз позиції Проводу ОУН в Україні щодо внутрішнього конфлікту в ЗЧ ОУН та впливу на його перебіг, перспективи розколу і створення ОУН-з.

Виклад основного матеріалу. Внутрішні дискусії в еміграційній частині ОУН-б розпочалися ще на етапі створення в 1945 р. Закордонного центру (ЦН) ОУН, що в 1946 р. трансформувалася в ЗЧ ОУН. Вони виникли між двома групами її провідних діячів: з одного боку це були чільні діячі Організації довоєнного періоду, що зуміли на завершальному етапі війни вийти з німецьких тюрем та концтаборів, а з іншого – переважно члени ОУН-б, вислані її підпільним Проводом з України за кордон для організації праці і підтримки національно-визвольної боротьби. Доля першої групи діячів, очолюваної обраним на Другому великому зборі (ВЗ) ОУН в 1941 р. Провідником С. Бандерою, була невідомою для другої, в якій провідні ролі відігравали з боку Проводу, сформованого на Третньому надзвичайному великому зборі (НВЗ) 1943-го, Д. Ребет і з боку Української головної визвольної ради (УГВР) її Генеральний секретар закордонних справ М. Лебедь. Тож закономірно, що при зустрічі між ними постало конфліктогенне питання ієрархічних відносин і права на зайняття посад в утворюваній еміграційній структурі. При створенні ЗЧ ОУН і формуванні їх Проводу його головою був обраний С. Бандера. В управлінні Організацією він притримувалася того провідницького стилю, що був вже апробований в підпільній довоєнній діяльності. В той же час в ОУН-б після Третнього НВЗ почали практикуватися демократичні тенденції. Це спричиняло додаткові тертя й поступово в ЗЧ ОУН сформувалася опозиція до С. Бандери та очолюваного ним Проводу (Сич, 2007, с. 100–101).

Учасник опозиції Р. Ільницький-Кричевський хронологічно розділяє опозицію в ЗЧ ОУН на два періоди: 1946–1948 рр. та 1949–1953 рр. Першу опозицію він називає «зовнішньою», оскільки вона виступила під прикриттям ЗП УГВР, а другу «внутрішньою» – бо вона вже формувалася в самих Закордонних Частин (Кричевський, 1962, с. 24).

Для першого етапу дискусій більш характерними були конфлікти на ґрунті персональних претензій на організаційну владу й щойно на другому вони були підкріплені ідеологічно-програмовими розходженнями. На підставі їх систематизації, здійсненої Р. Ільницьким, вимоги опозиції можна лаконічно звести до декількох головних груп: 1. заперечення принципу і практики «вождизму» та введення широкої демократизації в процесі розбудови ЗЧ ОУН; 2. заперечення монопартійного політичного режиму в майбутній Українській державі та моделювання її демократичного характеру; 3. бачення в ній «безкласового українського суспільства» та збереження колективної форми господарювання в сільському господарстві; 4. визначення ціллю визвольної боротьби «російський імперіялізм», а не російський народ»; 5. заперечення філософсько-ідеалістичної основи ідеології українського націоналізму та ствердження «аморальності» впливу Д. Донцова на її формування (Кричевський, 1962, с. 24–41).

Завершенням «першої» опозиції стала Друга надзвичайна конференція ЗЧ ОУН, що відбувалася в серпні 1948 р. Вона засудила її дії і в результаті гострих дискусій представники опозиції Д. Ребет, І. Гриньох, В. Охримович, М. Прокоп, З. Марцюк здали мандати членів УГВР та членів Проводу ЗЧ ОУН. Однак, невдовзі після конференції вони несподівано заявили, що відкликають свою відставку і будуть самостійно продовжувати діяльність. Після цього Провід ЗЧ виключив їх з ОУН і заборонив виступати в ЗП УГВР від її імені (Сич, 2007, с. 105).

Після створення Закордонних частин вся ОУН структурно складалася із двох рівноцінних частин – ОУН в Україні та ЗЧ ОУН. Спільним для них керівним органом мав би бути Великий збір, а в реальних умовах таким залишалося Бюро Проводу ОУН, сформоване на Третньому НВЗ, до якого вже по завершенні війни за окремими рішеннями конференцій в Україні та на еміграції введено С. Бандеру. Однак за обоюбісною згодою конфліктних сторін Провід ОУН в Україні був вибраний в ролі «третього судді». А тому вони надіслали до нього своїх кур'єрів та поінформували про стан конфлікту й ідеологічно-програмові розбіжності.

В липні 1950 р. з України надійшла підпільна пошта, в якій, серед іншого і документ «Становище Проводу ОУН на Українських Землях до різних спірних або актуальних питань за кордоном». Він був офіційною позицією Проводу ОУН в Україні й обидві сторони опиралися на нього аж до завершення конфлікту, а тому його зміст вимагає детальнішого аналізу.

Структурно документ складається з трьох несиметричних частин: 1. «До світоглядно-ідеологічних та програмових питань»; 2. «До питання структури українського визвольного-революційного

руху. Компетенції й взаємовідносини між різними його органами та організаціями»; 3. «До питань практичної політики».

Перша і третя частини носять критичний щодо ідеологічно-програмових засад та поточної політики ЗЧ ОУН характер. Зокрема, Провід ОУН в Україні наголошував, що «ОУН на Землях продовжує далі твердо стояти на позиціях Постанов III-го НВЗ ОУН» й при цьому вказував, що «ЗЧ ОУН в цілому ряді питань відійшли від духа і букви Програмових Постанов III-го Збору» (Становище, 1951, арк. 1).

Вияви такого «відходу» він бачив у трьох площинах – у світоглядній та в програмних питаннях майбутнього соціально-економічного й політичного устрою Української держави. У світоглядній наголошував, що Організація не зв'язує себе з жодним філософським напрямком, а зокрема й з християнським ідеалізмом та з будь-якою із українських Церков. В сфері майбутнього економічного устрою Української держави критикував Провід ЗЧ за те, що той усупільненому секторові відводив тільки «підпоміжну роль» й натомість акцентував, що він буде основним в господарстві країни. В питанні її майбутнього політичного устрою критикував Провід ЗЧ за авторитарні тенденції і стверджував, що майбутній лад в УССД буде мати демократичний характер.

Окрему увагу Провід ОУН в Україні приділив особі Д. Донцова. «Провід ОУН на Землях признає за Донцовим корисну роль, яку він відіграв в українському житті, а разом з цим стверджуємо, Донцов не вніс нічого до нашого політично-програмового скарбу, а ряд його нинішніх ідей – наскрізь протилежні нашим», – вказував він і дорікав Проводові ЗЧ, що той «офіційно бере Донцова під свій захист» (Становище, 1951, арк. 2).

Однак, значно важливішою є друга частина «Становища», оскільки в ній розставлені чіткі акценти щодо структури національно-визвольного руху в Україні та компетенції його складових частин і взаємовідносин між ними. Її також умовно можна розділити на дві частини. В першій Провід ОУН в Україні змалював його структуру в українському підпіллі та взаємовідносини між ОУН, УПА та УГВР, а в другій вказав на порушення логіки таких взаємовідносин за кордоном між ЗЧ ОУН та ЗП УГВР.

При аналізі першої частини у вічі відразу ж впадає суперечність між реальним станом та декларативними конструкціями взаємовідносин між вказаними підпільними інституціями. Зміст «Становища» однозначно вказує, що ініціатором та реальним керівником національно-визвольної боротьби є і надалі прагне бути ОУН. «ОУН фактично є ініціатором визвольно-революційної боротьби якнайширших мас українського народу на всіх Українських Землях, організатором цієї боротьби та її керівником. [...] Хто ж якусь боротьбу ініціює та її організує, той, зрозуміла річ, теж нею керує», – зазначив Провід ОУН в Україні (Становище, 1951, арк. 3).

Він же відзначав, що саме ОУН ініціювала створення УПА й понад 50% її особового складу та практично все політичне керівництво є членами ОУН. Без зусиль, кадрів і досвіду ОУН існування УПА взагалі не вбачалося можливим. В той же час Провід декларував, що ОУН «ніколи не трактувала і не трактує [УПА] як своєї партійної військової формації» (Становище, 1951, арк. 4).

Аналогічно ОУН ініціювала і створення УГВР, що була проєктована як представницька національно-визвольна формація на «ширшій національній основі». Однак на практиці інші українські політичні сили в національно-визвольній боротьбі участі не брали, а отже й не могли ввійти до її складу. А тому УГВР насправді формувалася не на партійно-політичній, а на індивідуальній основі. Перебуваючи в ній, члени ОУН, тим не менше, зобов'язані були «репрезентувати та заступати в УГВР погляди ОУН».

Стверджуючи, що «ОУН завжди ставила і ставить перед собою завдання керівництва всім українським визвольно-революційним рухом» (Становище, 1951, арк. 3), Провід ОУН в Україні в той же час вказував, що вона визнає УГВР за найвище політичне керівництво і що саме їй підпорядковується УПА. Суперечлива декларативність такого визнання підсилюється твердженням: «УГВР є настільки найвищим керівництвом і представництвом сьогоднішньої визвольно-революційної боротьби українського народу, оскільки її підтримує ОУН» (Становище, 1951, арк. 5).

З цього впливає закономірне питання про причини такої декларативності? Можна припустити, що їх було три. Першою слід вважати реалізацію виробленої на Третьому НВЗ лінії демократизації, що стала відповіддю на ті виклики підсоветської дійсності, з якими ОУН зустрілася в процесі ведення національно-визвольної боротьби. Друга – «демократичне» позиціонування національно-визвольного руху перед зовнішнім світом в умовах закінчення Другої світової війни та поразки в ній тоталітарних режимів. І взаємопов'язана з нею третя – декларування майбутнього устрою Української держави як демократичної. «ОУН стоїть на позиціях демократії в питаннях державного устрою в майбутній Українській Державі і є за свободу політичних і громадських організацій», – наголошував Провід ОУН на УЗ в «Становищі» (Становище, 1951, арк. 4).

В цій частині «Становища» не на користь ЗП УГВР було твердження, що ОУН у взаєминах із УГВР зберігає повну політичну незалежність й що «УГВР не може накидати ОУН своєї окремої політичної лінії» (Становище, 1951, арк. 5). Адже саме таку лінію керівної вищості над ЗЧ ОУН відстоювало ЗП УГВР у дискусіях із Проводом ЗЧ.

В той же час проти позицій С. Бандери, який у цій дискусії відстоював провідницький стиль управління, була спрямована та частина «Становища», в якій зазначалося, що після формування на Третньому НВЗ Бюро Проводу в якості керівного органу ОУН «на найвищому шаблі Організації цілком відкинено провідницький принцип» (Становище, 1951, арк. 4).

Окресливши таку структуру національно-визвольного руху та розподіл повноважень між ОУН, УПА та УГВР, Провід ОУН в Україні в другій частині піддав критиці ті порушення, які в запалі дискусій обоюдно допустили ЗП УГВР та Провід ЗЧ ОУН. Й більшою мірою вона була спрямована саме проти ЗП УГВР.

Так, аналізуючи проєкт «Протоколу співпраці між ЗП УГВР та ЗЧ», Провід ОУН на УЗ піддав жорсткій критиці закладене в ньому положення, що «ОУН, як організація, підпорядкована УГВР». З цього приводу він вказував: «ОУН як політична організація не є і ніколи не може бути підпорядкована УГВР. ОУН тільки визнає і підтримує УГВР. Директиви УГВР для визвольного-революційного руху мають обов'язуючу силу для ОУН остільки, оскільки ОУН через своїх представників в УГВР з ними погоджується. Якщо ж політика УГВР суперечить політиці ОУН, Організація кожночасно має право вийти з УГВР» (Становище, 1951, арк. 6, 7).

Такий же критиці піддано і те положення «Протоколу», яким передбачалося, що якщо член УГВР, який в момент обрання не належав до ОУН і потім вступить до неї, то УГВР замість нього вводить до свого складу нового члена «з поза складу ОУН». Очевидно, що ЗП УГВР прагнуло таким чином не допустити домінування в своєму складі членів ЗЧ ОУН. Однак на це Провід ОУН на УЗ відповів також достатньо жорстко: «Тимчасовий устрій не передбачує такого. Невідомо чим керувалися в даному випадку члени УГВР в ЗП УГВР, коли такий пункт вставили до Протоколу співпраці між ЗП і ЗЧ» (Становище, 1951, арк. 6).

Аналогічно було розкритиковане й намагання ЗП УГВР розбудувати свій організаційний апарат настільки, аби на еміграції «охопити всі ділянки життя», очевидно підмінивши собою ЗЧ ОУН. На це Провід ОУН зазначав, що ЗП занадто широко визначило свої завдання й що зазвичай цим займаються масові політичні та громадські організації (Становище, 1951, арк. 6).

Підсумовуючи, Провід ОУН в Україні висловив бачення, щоби взаємовідносини між ЗП УГВР та ЗЧ ОУН будувалися на тісній співпраці, «при формальному зберіганні повної окремішності обидвох інституцій і при загальному виразному розмежуванні сфер діяльності». Таке розмежування він вбачав у тому, що до виключної сфери діяльності ЗП УГВР мали б належати представництво національно-визвольної боротьби перед зовнішнім світом та українською еміграцією, зовнішньополітичні та дипломатичні акції, здійснення політично-консолідаційних зусиль, інформування про визвольну боротьбу в Україні та організація «допомогових акцій» для її потреб. Натомість до сфери повноважень ЗЧ ОУН відносив розбудову Організації за кордоном, посилення ідейно-виховний та політичний вишкіл кадрів, масову політичну й організаційну роботу серед української еміграції, опрацювання ідейно-програмового змісту українського націоналістичного руху, інформування про визвольну боротьбу в Україні та тісну співпрацю з ЗП УГВР і якнайширшу підтримку її акцій (Становище, 1951, арк. 8).

Окремою неприємною несподіванкою для С. Бандери була та частина «Становища», що стосувалася Бюро Проводу ОУН. «Відносно Бюро Проводу ОУН Провід ОУН на Землях стоїть на становищі, що після того, як літом 1946 р. у зв'язку з смертю сл. п. д. [Д.] Маївського-Тараса Нарада Проводу ОУН на Землях прийняла рішення про те, щоб Бюро не відновлювати з уваги на малу кількість членів Проводу ОУН на Землях, Бюро Проводу ОУН фактично і формально більше не існує. Всі компетенції Бюро перейшли на Провід», – констатувалося в ньому. Провід ОУН також зазначав, що «Конференція ЗЧ ОУН (вересень 1947 р.) не була уповноважена вибирати чи затверджувати членів Бюро Проводу ОУН» (Становище, 1951, арк. 8).

Такий поворот в справі Бюро Проводу ОУН потребує окремого аналізу. Адже для затвердження його складу на вказаній конференції ЗЧ ОУН в 1947 р. підставою було рішення конференції ОУН в Україні з лютого 1945 р., яке за кордон доставив кур'єр Проводу ОУН. З правово-організаційних позицій Конференція ОУН має вищий статус за «Нараду Проводу», а тому остання не могла змінювати її рішення.

Слід зауважити, що в керівному складі ОУН до правових засад її функціонування було надзвичайно уважне ставлення. Наприклад, аналіз архівних протоколів зі змістом дискусій в ЗЧ ОУН показує, що вони часто перетворювалися в суцільну нормотворчу казуїстику. А тому таке грубе порушення цих засад в тексті «Становища» викликало закономірні сумніви С. Бандери щодо особи В. Кука, який змінив Р. Шухевича чолі Проводу ОУН в Україні після його загибелі.

Можна припустити, що В. Кук в тій конфліктній ситуації міг мати свої далекосяжні плани щодо керівництва цілою ОУН. Аналізуючи ситуацію на Шостій конференції ЗЧ ОУН в 1963 р. тодішній Голова Проводу ЗЧ ОУН С. Ленкавський відмічав: «За 2 роки своєї діяльності на пості Провідника ОУН Кук [...] дав директиву, щоб у перевидаванні давнішої підпільної літератури уважно пропускати

слова “бандерівці”, “під проводом Бандери”. Це його хотіння ставити в тінь особу Провідника Бандери могло мати персональний стимул – самому стати центральною фігурою в революційному русі» (Ленкавський, 2022, с. 439)

В той же час морально-політичною компенсацією для С. Бандери виглядала остаточна рекомендація Проводу ОУН в Україні сформувані з тих членів Проводу, яких він надіслав за кордон, й тих, що вийшли з німецьких концтаборів, Закордонний Центр Проводу ОУН «під головуванням Голови Проводу всієї ОУН С. Бандери». При цьому, для Закордонних Частин мав би бути створений «окремий Провід, що був би безпосередньо підзвітний Закордонному Центрові Проводу ОУН» (Становище, 1951, арк. 8).

Водночас для «опозиції» таке рішення було вкрай невідповідним, бо ж від самого початку дискусій вона висувала головну претензію до С. Бандери, що він ні формально, ані фактично не є Провідником ОУН і, що найголовніше, таким його нібито не визнає крайова ОУН. Щоправда, як виявиться в подальшому, і для С. Бандери ця пропозиція стане нереальною для впровадження, бо неможливо було поєднати в одному керівному органі осіб, що так далеко зайшли в конфлікт на ґрунті взаємних персональних звинувачень.

Висновки. Отож, в умовах загострення конфлікту після Другої надзвичайної конференції 1947-го Провід ЗЧ ОУН та опозиція за обопільною згодою обрали Провід ОУН в Україні у ролі «третейського судді» та спрямували до нього своїх кур'єрів. У відповідь отримали підпільною поштою у липні 1950 р. документ «Становище Проводу ОУН на Українських Землях до різних спірних або актуальних питань за кордоном», який став базовим для аргументів обох сторін до остаточного завершення конфлікту.

В питаннях ідеологічно-програмових розбіжностей Провід ОУН в Україні майже повністю визнав рацію опозиції й це відображало реальні зміни в цій сфері, на які підпілля в Україні пішло під тиском обставин. В той же час у питанні розмежування повноважень між ЗЧ ОУН та ЗП УГВР та правово-організаційних засад організації вищої влади в ОУН документ мав суперечливий характер.

За аналогією взаємовідносин між ОУН та УГВР в Україні він пропонував будувати їх між ЗЧ ОУН та ЗП УГВР на засадах автономності обох інституцій і цим підривав наміри ЗП УГВР виступати в еміграції єдиним речником національно-визвольної боротьби. Й до того ж Провід ОУН в Україні пропонував С. Бандері, право якого на організаційну владу опозиція категорично заперечувала, створити Закордонний центр Проводу ОУН, об'єднавши його членів, обраних на Другому ВЗ та Третьому НВЗ. Хоча на практиці такий проект виявився нереальним для втілення.

Водночас документ значно погіршив особисті позиції С. Бандери, заперечивши факт існування Бюро Проводу ОУН, до якого він був обраний за рішеннями Конференції ОУН в Україні в лютому 1945 р. та Першої конференції ЗЧ ОУН у вересні 1947 р. Аналіз вказує, що це положення могло бути виявом далекосяжних планів Голови Проводу ОУН в Україні В. Кука на керівництво в цілому національно-визвольному русі.

Суперечливий характер «Становища Проводу ОУН на Українських Землях до різних спірних або актуальних питань за кордоном» остаточно не врегулював конфлікту в ЗЧ ОУН і давав підстави для його продовження. Й він в кінцевому підсумку привів до розколу та створення нової організації ОУН-закордоном. Однак це вже виходить за окреслені завдання статті і відкриває перспективу для подальших досліджень теми.

Sych O. Position of OUN leadership in Ukraine towards conflict in overseas sections of OUN (based on an archive document from 1950)

This study is devoted to highlighting one of the stages of the internal conflict within the Foreign Units of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), during which, with the consent of the opponents, the OUN leadership in Ukraine acted as an arbitrator between them.

It reveals that amid the intensification of the internal conflict, the leadership of the Foreign Units of the OUN and the opposition agreed that the OUN leadership in Ukraine would act as an «arbitrator» and sent couriers to them. In response, in July 1950, they received the official «Position of the OUN Leadership in the Ukrainian Lands on Various Controversial or Topical Issues Abroad».

Through the analysis of this conceptual document, which is crucial for understanding the essence of the conflict, it was found that on ideological and programmatic disagreements, the OUN leadership in Ukraine almost entirely sided with the opposition. This reflected the real changes the underground movement in Ukraine underwent under the pressure of the national liberation struggle and the realities created by the Bolshevik regime in Ukraine.

At the same time, it was revealed that on the issue of delineating powers between the Foreign Units of the OUN and the External Representation of the Ukrainian Supreme Liberation Council (ZP UHVR), the

document was controversial. By analogy with the relationship between the OUN and the UHVR in Ukraine, it proposed building their relations on the principles of autonomy for both institutions. It recommended that S. Bandera create a Foreign Center of the OUN Leadership and unite members elected at the Second and Third Grand Assemblies. This contradicted the ZP UHVR's intentions to act as the sole representative of the national liberation struggle in exile and to strip S. Bandera of organizational power. Additionally, the document significantly weakened S. Bandera's position by denying the existence of the OUN Leadership Bureau, to which he was elected by the decisions of the OUN Conference in Ukraine in February 1945 and the First Conference of the Foreign Units of the OUN in September 1947.

As a result of analyzing the archival document «Position of the OUN Leadership in the Ukrainian Lands on Various Controversial or Topical Issues Abroad», it was found that it had a controversial nature, did not definitively resolve the conflict within the Foreign Units of the OUN, and provided grounds for its continuation. This ultimately led to the split and the creation of a new organization, the OUN Abroad.

Key words: OS of the OUN, SULC, opposition, conflict, ideology, political program, authority, leadership of the OUN in Ukraine, OUN Abroad.

Література:

1. Кричевський Р. Організація Українських Націоналістів в Україні – Організація Українських Націоналістів закордоном і ЗЧ ОУН. Причинки до історії українського націоналістичного руху. Нью-Йорк-Торонто, 1962. 116 с.
2. Ленкавський С. Український націоналізм. Твори в 4-х т. Т. 1. Історія / упор. і ред. О. Сич. Івано-Франківськ: Ліле-НВ, 2022. 560 с.
3. Сич О. М. Степан Ленкавський в історії Організації українських націоналістів (1929–1977 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 спец. «Історія України». К., 2007. 179 с.
4. Становище Проводу ОУН на Українських Землях до різних спірних або актуальних питань за кордоном. *Архівна збірка ОУН в м. Нью-Йорк (США)*. 9 арк.

References:

1. Krychevskiy R. Organizatsiia Ukrainykykh Natsionalistiv v Ukraini – Organizatsiia Ukrainykykh Natsionalistiv zakordonon i ZCH OUN. Prychynok do istorii ukrainskoho natsionalistychnoho rukhu [Organization of Ukrainian Nationalists in Ukraine – Organization of Ukrainian Nationalists Abroad and OS of the OUN. Contribution to the history of the Ukrainian nationalist movement.]. Niu-York-Toronto, 1961. 116 s.
2. Lenkavskiy S. Ukrainyky natsionalizm. Tvory v 4-kh t. T. 4. Istoriia [Ukrainian Nationalism. Works in 4 Volumes. Volume 1: History] / upor. i red. O. Sych. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 2022. 560 s.
3. Sych O. Stepan Lenkavskiy v istorii Organizatsii Ukrainykykh Natsionalistiv (1929–1977 pp.) [Stepan Lenkavsky in the history of the Organization of Ukrainian Nationalists (1929–1977)]: dys... kand. Ist. Nauk: 07.00.01 spets. «Istoriia Ukrainy». K., 2007. 179 s.
4. Stanovyshche Provodu OUN v Ukraini do riznykh spirnykh abo aktualnykh pytan za kordonom [Position of the OUN Leadership in the Ukrainian Lands to various controversial or topical issues abroad]. *Arkhivna zbirka OUN v m. Niu-York (SSHA)*. 9 ark.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024

Стаття рекомендована до друку 04.06.2024

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНСЬКОГО РУХУ: ОСОБЛИВОСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДИСКУРСУ

Татаркін К. О.,

аспірант кафедри політології, соціології та публічного управління

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0009-0004-9404-7850

tatark@i.ua

У статті досліджено актуальну проблематику – ознаки загострення соціальної адаптації вагомої групи громадян після стресових навантажень військових дій. У рамках неінституційного підходу досягнуто мети роботи – розкрито специфіку теоретичного відображення інституалізації сучасних ветеранських рухів. На основі фахових та загальнонаукових методів політологічного дослідження, розв'язано такі завдання: досліджено огляд основних концепцій розбудови ветеранського руху як громадської спільноти та політичної сили. Встановлено засновні позиції щодо ролі та значення ветеранського руху України у післявоєнний період, серед яких чільне місце посідає є функція підтримки стійкості та спроможності суспільства. Надано увагу діяльності щодо створення політичних партій або груп захисту інтересів, спрямованих на просування державної політики на користь ветеранів. Стаття характеризується науковою новизною, оскільки в ній було встановлено значення реабілітаційного напрямку консолідації ветеранських спільнот, який створює можливість сприяння ветеранам залишатися в статусі активних та спроможних громадян. Результати статті мають практичне значення та можуть використовуватись у подальшому дослідженні потенціалу ветеранських соціальних груп для укріплення сталості суспільства та його демократичного розвитку, що особливо актуально для сучасної України. Крім того, результати дослідження можуть стати корисними для імплементації ветеранських рухів до мирного життя та унормовано висловлювання політичних вимог, надають широкі можливості для соціально-політичної репрезентації потреб ветеранів.

Ключові слова: ветеранський рух, політичні вимоги, політичні інтереси, теоретичний дискурс, концептуальна модель.

Вступ. Увага до ветеранського руху з боку сучасних науковців-політологів та практичних політичних експертів зумовлена загостренням проблеми адаптації вагомої групи громадян після стресових навантажень військових дій. Сучасне розгортання військових загроз для України та інших країн світу спонукає до пошуку підходів щодо формування сприятливого середовища для реабілітації та відновлення ветеранів збройних конфліктів. Ветеранські спільноти в різних країнах світу виступають вагомим середовищем для рекрутування політичних лідерів, управлінців, ефективних менеджерів бізнес-середовища тощо. В умовах політичних трансформацій належить надати увагу умовам, які сприятимуть зростанню ефективності самоорганізації ветеранів. Найбільш поширена форма інституалізації політичних вимог ветеранів – це громадський рух. Водночас його конфігурація в умовах цифровізації суспільства, а також зростання впливу споживачьких настроїв вимагає суттєвого уточнення. Сучасні політичні науки ідуть шляхом виявлення розбіжностей та спільних рис між громадськими утвореннями різних країн. В умовах повномасштабного вторгнення росії до України важливим є встановлення теоретико-методологічної рамки комплексного дослідження ветеранського руху. Починаючи з 2014 року в Україні формуються спільноти захисників Вітчизни, які потребують не лише піклування держави й суспільства, але й визнання на політичному рівні. Відповідно актуальним є огляд основних концепцій розбудови ветеранського руху як громадської спільноти та політичної сили. Ці інституційні форми є перспективними для подальшої демократизації України та формування дієвого та ефективного громадянського суспільства.

Аналіз публікацій. Результати сучасних зарубіжних досліджень демонструють, що соціальними та економічними передумовами консолідації ветеранського руху є рівень довіри до держави та

задоволеності доглядом та піклуванням. Зокрема, М. Брайант висвітлює глибокі розбіжності та занепокоєння щодо національної безпеки та суверенітету серед ветеранів-активістів миру (Bryant, 2024), Л. Годіє-Макбард, Г. Кейбл, А. Вуд, М. Фоссі досліджують гендерні бар'єри на шляху до психічного здоров'я серед військових ветеранів Великобританії. Результати доводять, що жінки-ветерани стикаються з різними проблемами, такими як стигматизація та відсутність індивідуальних послуг, які перешкоджають їхньому доступу до підтримки психічного здоров'я (Godier-McBard, Cable, Wood, Fossey 2022), Е. Харо, М. Мадер, П. Ноель вивчають, як довіра, задоволеність і сприймана якість медичної допомоги впливають на вибір ветеранами з посттравматичним стресовим розладом майбутнього медичного закладу (Haro, Mader, Noel et al. 2019), С.Балбале, С.Локателлі, С. Лавела аналізують ефективність методів участі в проектах покращення якості охорони здоров'я шляхом залучення пацієнтів до процесу (Balbale, Locatelli, Lavela 2016), С. Маллінс, С. Танвір, Г. Грем, С. Баке обговорюють стратегії підвищення довіри в партнерстві спільноти та академічних закладів (Mullins, Tanveer, Graham, Baquet 2020), Е. Літман, Е. Тру, Е. Ешмор, Т. Велленс визначають бар'єри та сприяння участі в дослідженнях, пов'язаних зі здоров'ям, серед американських ветеранів війни в Іраку та Афганістані (Littman, True, Ashmore, Wellens, Smith 2018), у роботі Л. Флінн, К. Краузе-Парелло, С.Чейз та ін. йдеться про проект залучення громади, спрямований на те, щоб зробити дослідження більш орієнтованими на ветеранів (Flynn, Krause-Parello, Chase et al., 2019). Означені доробки демонструють, що безпосереднє залучення ветеранів до розробки та впровадження досліджень підвищує актуальність і застосовність результатів, сприяючи кращим показникам здоров'я та міцнішим стосункам між ветеранами та дослідниками.

Мета статті – розкрити специфіку теоретичного відображення інституалізації сучасних ветеранських рухів. Завданням статті є виявлення напрямків інтерпретації інституційних форм самовизначення ветеранських спільнот.

Основний зміст. Консолідація ветеранських рухів у політичні організації може стати значним процесом у політичній трансформації сучасної України. Ветеранські рухи часто виникають через спільний досвід і невдоволення колишніх військових. Консолідація передбачає об'єднання цих різних груп під спільною парасолькою, сприяючи єдності серед ветеранів із різними походженнями і поглядами. Однією із засновних позицій щодо ролі та значення ветеранського руху України у післявоєнний період є функція підтримки стійкості та спроможності суспільства. Л. Горбата та Т. Синельникова вірно зазначають, що по закінченні російсько-української війни постануть нові виклики, так як більшість ветеранів потребуватимуть соціально-психологічної реабілітації, працевлаштування та/або можливостей для самозайнятості. Держава візьме на себе вирішення проблем ветеранів, оскільки їх зайнятість буде не лише засобом стійкості економіки, але й можливістю уникнути соціальної напруги у суспільстві, спричиненої тим, що ветерани потребуватимуть власної реалізації та матеріальної стабільності» (Горбата, Синельникова, 2023).

У рамках наукових обговорень сучасні вчені наголошують на необхідності посилення інформаційно-комунікативних заходів щодо підтримання ветеранської ідентичності та консолідації ветеранських спільнот. Консолідуючись, ветеранські рухи прагнуть перетворити свій колективний голос та інтереси на політичні дії. Це може включати інформаційно-комунікаційну діяльність щодо створення політичних партій або груп захисту інтересів, спрямованих на просування політики на користь ветеранів, як-от охорона здоров'я, працевлаштування чи підтримка житла. Л. Горбата та Т. Синельникова встановили, що інформаційно-комунікаційні майданчики ініціюють шляхи вирішення проблемних питань, сприяють консолідації ветеранів, збільшують їх можливості у реалізації себе в суспільстві. Процес, що відбувається на державному, регіональному, місцевому рівнях з метою реінтеграції ветеранів можна охарактеризувати як ветеранський рух (Горбата, Синельникова, 2023).

Згідно з сучасними уявленнями, консолідовані (інституалізовані) ветеранські рухи можуть мати більший вплив на формування політики, виступаючи за законодавчі зміни та реформи. Вони можуть лобювати законодавців, брати участь у публічних кампаніях або використовувати свої колективні ресурси для просування своєї програми на місцевому, державному чи національному рівнях. Емпіричні кейси консолідації-інституалізації ветеранських спільнот на основі інтеграції до економічної системи дають можливість утверджувати оптимістичні сценарії інституалізації ветеранського руху в Україні. Л. Горбата та Т. Синельникова одним з кейсів успішної роботи ветеранського руху в Київській області слушно називають створення ветеранського кооперативу у місті Біла Церква. Цей кооператив був заснований ветеранами з метою підтримки ветеранів у пошуку роботи та створенні власного бізнесу. Кооператив забезпечує ветеранам можливість отримувати стабільний дохід та розвиватися професійно. Крім того, кооператив надає соціальну підтримку своїм членам, допомагає вирішувати проблеми зайнятості та забезпечує участь ветеранів у різних проектах та програмах (Горбата, Синельникова, 2023).

Ветерани часто викликають повагу та впливають на громадську думку завдяки своїй службі перед Батьківщиною. Консолідована ветеранська політична організація може використати цей вплив,

щоб підтримати кандидатів, які симпатизують їхній справі, або навіть висувати власних кандидатів на політичні посади. Ретроспективний підхід до питань розвитку ветеранського руху розкриває специфіку опікування ветеранами як окремою верствою з боку держави в період розвитку класичних цивілізацій Середземномор'я. А. Пількевич важливим фактором у забезпеченні лояльності ветеранів справедливо вважає досить широкий комплекс наданих їм пільг та привілеїв, які поступово доповнювалися та розширювалися. Із військових дипломів можна дізнатися, що ветерани разом з батьками, дружинами та дітьми були звільнені від сплати податків, військового постю та громадських робіт (Пількевич, 2014, 187).

Окрім виборчої політики, консолідація може передбачати формування міцнішого почуття спільноти серед ветеранів, надання мереж підтримки та сприяння товариству. Це може мати вирішальне значення для вирішення таких проблем, як проблеми з психічним здоров'ям або реінтеграція в цивільне життя. Отже формування ветеранських осередків за територіальною ознакою має давню традицію і коріння розвитку соціокультурного середовища західного світу. А. Пількевич базовою умовою формування осередків (колоній) ветеранів справедливо вважає утворення громадянсько-землевласницької спільноти. Цікаво, що сам правовий статус римських колоній, на думку вченого, передбачав найпривілейованіше становище. На відміну від *civitates stipendiariae* та *municipium*, колонії не сплачували податків, управлялися за римським законом, мали магістратів та за потреби скликали народні збори (Пількевич, 2014, 188).

Згідно з сучасними уявленнями, ветерани можуть шукати союзів з іншими групами інтересів або політичними партіями, аби посилити свій вплив. Встановлюючи партнерські відносини з організаціями-однодумцями, вони можуть розширити свою базу підтримки та збільшити свої шанси на досягнення своїх політичних цілей. Реабілітаційний напрямок консолідації ветеранських спільнот створює можливість сприяння ветеранам залишатися в статусі активних та спроможних громадян. Українські дослідники О. Кравченко, В. Швець та Л. Мельник доречно ідентифікують основні принципи реінтеграції ветеранів з інвалідністю: 1) Індивідуальний підхід, який передбачає врахування індивідуальних потреб і можливостей кожного ветерана. 2) Комплексність, яка передбачає застосування широкого спектра заходів, спрямованих на реінтеграцію ветеранів у всі сфери суспільного життя. 3) Спільна відповідальність держави, громадськості та самих ветеранів за успішну реінтеграцію (Кравченко, Швець, Мельник, 2023, 39). При цьому досвід російсько-української війни наголошує саме на останньому пункті.

Зусилля щодо консолідації ветеранських рухів також мають бути зосереджені на довгостроковій стійкості, гарантуючи, що рух залишається актуальним і ефективним після початкових етапів. Це може включати організаційну структуру, збір коштів і планування спадкоємності для підтримки імпульсу та безперервності. Отже, можливість успішної розбудови ветеранського руху ґрунтується на цілеспрямованій політиці держави щодо відновлення здоров'я ветеранів та розгляду їх як цінних членів суспільства. О. Кравченко, В. Швець та Л. Мельник вдало висновують, що державна політика у сфері реінтеграції ветеранів з інвалідністю спрямована на створення умов для їхнього повноцінного життя в суспільстві. Основними напрямками державної політики у цій сфері є: забезпечення соціальної реабілітації ветеранів з інвалідністю; створення умов для працевлаштування ветеранів з інвалідністю; забезпечення соціального забезпечення ветеранів з інвалідністю; забезпечення доступу ветеранів з інвалідністю до освіти; створення умов для участі ветеранів з інвалідністю у культурному житті суспільства та у спортивних змаганнях (Кравченко, Швець, Мельник, 2023, 39). Означене формує певну «фахову спеціалізацію» окремих частин загального інституалізованого ветеранського руху.

Політологи часто аналізують ветеранські спільноти через призму теорії груп інтересів. Вони досліджують, як ці спільноти організовуються, мобілізуються та відстоюють свої інтереси в політичній системі. Це включає вивчення формування ветеранських організацій, їхніх керівних структур та їхніх стратегій впливу на державну політику. Загалом, консолідація ветеранських рухів у згуртовану політичну силу може суттєво сформулювати політичний дискурс і політичні результати, зокрема щодо питань, що стосуються ветеранів і суспільства в цілому, якому вони служать. Політична активність ветеранських спільнот ґрунтується на їх на високому рівні громадянської свідомості та спроможності до громадянських дій. У доробку О. Кравченко, В. Швець та Л. Мельник ветеранські організації в Україні справедливо позначаються як важливий елемент громадянського суспільства. Вони об'єднують людей, які зробили свій внесок у захист Батьківщини, і працюють на благо ветеранів та їхніх сімей. Діяльність ветеранських організацій в Україні регулюється Законом України «Про ветеранів та ветеранські організації». Відповідно до цього закону, ветеранські організації є громадськими об'єднаннями, які створюються для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших інтересів ветеранів (Кравченко, Швець, Мельник, 2023, 42).

Дослідники оцінюють інституційну спроможність ветеранських громад, досліджуючи їхні ресурси, як матеріальні, так і символічні. Це включає фінансові ресурси, кількість членів, доступ

до впливових мереж і здатність заручитися громадською підтримкою та симпатією до своєї справи. Американська політична наука розглядає ветеранський рух як одну з частин проактивного сектору громадянського суспільства. Зокрема, О.Бьортін стверджує, що для подолання розриву між політичною наукою та історією, більш продуктивним способом розуміння захисту інтересів ветеранів у Сполучених Штатах є його розгляд як частини соціального руху, а не як продукт «субуряду» чи «залізного трикутника». Ця помітна сфера, де домінує статичний набір акторів, які загалом погоджуються один з одним, вже давно перебуває в центрі гарячих національних дебатів, до яких брали участь не лише еліти, але й звичайні громадяни (Burtin , 2020, 350).

Сучасні зарубіжні вчені також вивчають роль ветеранських організацій у функціонуванні бюрократії, зокрема в таких установах, як американський Департамент у справах ветеранів (VA). Вони оцінюють, як ці організації захищають інтереси ветеранів в рамках адміністративного процесу, у тому числі через участь у консультативних радах, наглядових комітетах та органах, що визначають політику. Розглядаючи емпіричні кейси консолідації та інституалізації ветеранського руху, американські політологи наголошують на високому ступені організованості та спроможності ветеранів. В цьому полягає їх перевага над іншими громадськими групами. Зокрема, одним з прикладів слугує «Американський легіон», більш відомий як «Легіон». Він є патріотичною організацією ветеранів війни США зі штаб-квартирою в Індіанapolisі, штат Індіана. О. Бьортін слушно наголошує, що як і багато інших груп ветеранів, «Легіон» мав федералістську структуру. Національний орган очолив відносно автономні «департаменти» державного рівня, кожен з яких мав владу над своїми місцевими округами та посадами. На вершині піраміди перебував національний командувач, якого щороку обирали для управління повсякденною діяльністю групи разом із невеликою кількістю постійних національних комітетів і посадових осіб (Burtin, 2020, 351).

Дослідники встановлюють, як державна політика щодо ветеранів формує інституційну конфігурацію ветеранських громад. Це включає вивчення впливу політики, пов'язаної з охороною здоров'я, освітою, житлом та зайнятістю, на організаційну спроможність і політичний вплив ветеранських організацій. Можливість охопити значну територію стає однією з ознак ветеранського руху сучасних США. Як свідчить американський досвід, наведений за даними О. Бьортіна, американський ветеранський «Легіон» як інституція був присутній майже в кожній громаді по всій країні, маючи близько 15 000 місцевих посад після Другої світової війни, і тому міг здійснювати прямий вплив на більшість представників країни в Конгресі США (Burtin , 2020, 352).

Отже, тлумачення ветеранських спільнот як особливої соціальної та громадської верстви сучасних наукових дослідженнях здійснюється як на основі перспективних, так і ретроспективних чинників. Спільною рисою наукових розвідок є те, що ветеранська соціальна група має потенціал для укріплення сталості суспільства та його демократичного розвитку, що особливо актуально для сучасної України.

Висновки. Таким чином, громадський рух як форма репрезентації інтересів ветеранських спільнот у провідних країнах світу набуває виразних рис інституалізації. За умов наявності значної кількості ветеранів збройних конфліктів у суспільстві, а також залежно від масштабів та значення військової загрози, ветеранський загал потребує виразу потреб на соціальному та політичному рівні. Означені вимоги можуть стосуватися як побутових питань, так і питань забезпечення представництва в рядних структурах.

Мотивацією для інституалізації громадського руху ветеранів здебільшого стає порушення або недостатній захист їх прав. Вузьке визначення шкоди від військових дій в правовому полі, недостатнє ресурсне забезпечення інтеграції ветеранів до мирного суспільства, ситуативний (кон'юнктурний) підхід держави до потреб ветеранів вимагають комплексних та системних громадянських дій.

Ідентичність ветеранських спільнот в усьому світі є базою для згуртованості громадських організацій та мереж. Західний ліберальний підхід імплементації ветеранських рухів до мирного життя та унормовано висловлювання політичних вимог надає широкі можливості для соціально-політичної репрезентації потреб ветеранів. Водночас він вимагає політичного досвіду, ініціативності та послідовності в політичних діях. Патерналістський підхід натомість звужує потреби та вимоги ветеранів до піклування процесами реабілітації та соціального забезпечення. У трансформаційних етатистських державах ветерани мають формальний статус. Проте через низьку спроможність держави не мають можливостей для ефективності інтеграції. В умовах сучасної України необхідно виробити концептуальну модель розвитку ветеранського руху та його політичної ніші у вигляді потреб та вимог, які будуть зустрічати підтримку широких верств громадян. Цей напрямок є перспективою в подальших дослідженнях за обраною темою.

Tatarkin K. Theoretical basis of veterans' movement institutionalization: features of the interdisciplinary discourse

The article examines a topical problem – signs of aggravation of social adaptation of a significant group of citizens after the stressful loads of military operations. Within the framework of the neo-institutional approach, the goal of the work has been achieved – the specificity of the theoretical reflection of the institutionalization of modern veteran movements has been revealed. On the basis of professional and general scientific methods of political research, the following tasks were solved: an overview of the main concepts of the development of the veteran movement as a public community and political force was investigated. The basic positions regarding the role and importance of the veteran movement of Ukraine in the post-war period have been established, among which the function of supporting the stability and capacity of society occupies a prominent place. Attention has been paid to activities related to the creation of political parties or advocacy groups aimed at promoting state policy in favor of veterans. The article is characterized by scientific novelty, as it established the importance of the rehabilitation direction of the consolidation of veteran communities, which creates an opportunity to help veterans remain in the status of active and capable citizens. The results of the article are of practical importance and can be used in further research into the potential of veteran social groups to strengthen the stability of society and its democratic development, which is especially relevant for modern Ukraine. In addition, the results of the study can be useful for the implementation of veteran movements for a peaceful life and normalized expression of political demands, provide ample opportunities for socio-political representation of the needs of veterans.

Key words: veteran movement, political demands, political interests, theoretical discourse, conceptual model.

Література:

1. Горбата Л. П., Синельникова Т. Б. (2023). Роль ветеранського руху у відновленні та стійкості громад (на прикладі територіальних громад Київської області). Державне управління: удосконалення та розвиток. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_11_18.
2. Кобута С. (2011). Питання ветеранського статусу вояків УПА: консолідаційний ресурс політиків та правові перспективи визнання самих ветеранів. Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 583–584. С. 173–176.
3. Кравченко О. О., Швець В. В., Мельник Л. О. (2023). Роль ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю в умовах військового та повоєнного часу. Психологічний журнал. Вип. 11. 37–44.
4. Пількевич А. Л. (2014). Ветеранські колонії Августа: у пошуках форм та альтернатив. Гілея: науковий вісник. Вип. 91. 187–191.
5. Balbale S.N., Locatelli S.M., Lavela S.L. (2016). Through their eyes: lessons learned using participatory methods in health care quality improvement projects. *Qual. Health Res.* 26(10). 1382–1392.
6. Bryant M. (2024). Sweden's veteran peace movement stung by 'reckless' entry to NATO. URL: <https://www.theguardian.com/world/2024/mar/11/sweden-veteran-peace-movement-nato>
7. Burtin O. (2020). Veterans as a Social Movement: The American Legion, the First Hoover Commission, and the Making of the American Welfare State. *Social Science History.* 44(2):329-354. doi:10.1017/ssh.2020.5
8. Flynn L., Krause-Parello C., Chase S. et al. (2019). Toward veteran-centered research: a veteran-focused community engagement project. *Journal of Veterans Studies.* 4(2). 265–277.
9. Godier-McBard L.R., Cable G., Wood A.D., Fossey M. (2022). Gender differences in barriers to mental healthcare for UK military veterans: a preliminary investigation. *BMJ Military Health.* 168(1). 70–75.
10. Haro E., Mader M., Noel P.H. et al. (2019). The impact of trust, satisfaction, and perceived quality on preference for setting of future care among veterans with PTSD. *Mil. Med.* 184(11–12).708–714.
11. Littman A.J., True G., Ashmore E., Wellens T., Smith N.L. (2018). How can we get Iraq- and Afghanistan-deployed US Veterans to participate in health-related research? Findings from a national focus group study. *BMC Med. Res. Methodol.* 18(1), 88.
12. Mullins C.D., Tanveer S., Graham G., Baquet C. R. (2020). Advancing community-engaged research: increasing trustworthiness within community-academic partnerships. *Journal of Comparative Effectiveness Research.* 9(11). 751–753.

References:

1. Horbata L. P., Synelnykova T. B. (2023). Rol veteranskooho rukhu u vidnovlenni ta stiiokosti hromad (na prykladni terytorialnykh hromad Kyivskoi oblasti). The role of the veteran movement in the restoration

- and stability of communities (on the example of territorial communities of the Kyiv region) Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_11_18 [in Ukrainian].
2. Kobuta S. (2011). Pytannia veteranskoho statusu voiakiv UPA: konsolidatsiinyi resurs politykiv ta pravovi perspektyvy vyznannia samykh veteraniv. (The question of the veteran status of UPA soldiers: the consolidation resource of politicians and the legal prospects of recognizing the veterans themselves). *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Istorii. Politychni nauky. Mizhnarodni vidnosyny.* Vyp. 583–584. S. 173–176 [in Ukrainian].
  3. Kravchenko O. O., Shvets V. V., Melnyk L. O. (2023) Rol veteranskykh orhanizatsii u reintehratsii ta psykholohichnii rehabilitatsii veteraniv z invalidnistiu v umovakh viiskovoho ta povoiennoho chasu. The role of veteran organizations in the reintegration and psychological rehabilitation of veterans with disabilities in war and post-war times. *Psykholohichnyi zhurnal.* Vyp. 11. 37–44 [in Ukrainian].
  4. Pilkevych A. L. (2014). Veteranski kolonii Avhusta: u poshukakh form ta alternatyv. *Veteran colonies of Augusta: in search of forms and alternatives.* Hileia: naukovyi visnyk. Vyp. 91. 187–191 [in Ukrainian].
  5. Balbale S.N., Locatelli S.M., Lavela S.L. (2016). Through their eyes: lessons learned using participatory methods in health care quality improvement projects. *Qual. Health Res.* 26(10), 1382–1392 [in English].
  6. Bryant M. (2024) Swedens veteran peace movement stung by 'reckless entry to NATO. URL: <https://www.theguardian.com/world/2024/mar/11/sweden-veteran-peace-movement-nato> [in English]
  7. Burtin O. (2020). Veterans as a Social Movement: The American Legion, the First Hoover Commission, and the Making of the American Welfare State. *Social Science History.* 44(2):329-354. doi:10.1017/ssh.2020.5 [in English].
  8. Flynn L., Krause-Parello C., Chase S. et al. (2019) Toward veteran-centered research: a veteran-focused community engagement project. *Journal of Veterans Studies* 4(2), 265–277 [in English].
  9. Godier-Mcbard L.R., Cable G., Wood A.D., Fossey M. (2022). Gender differences in barriers to mental healthcare for UK military veterans: a preliminary investigation. *BMJ Mil. Health* 168(1), 70–75 [in English].
  10. Haro E., Mader M., Noel P.H. et al. (2019). The impact of trust, satisfaction, and perceived quality on preference for setting of future care among veterans with PTSD. *Military Medicine.* 184(11-12).708–714 [in English].
  11. Littman A.J., True G., Ashmore E., Wellens T., Smith N.L. (2018). How can we get Iraq– and Afghanistan-deployed US Veterans to participate in health-related research? Findings from a national focus group study. *BMC Medical Research Methodology.* 18(1). 88 [in English].
  12. Mullins C.D., Tanveer S., Graham G., Baquet C. R. (2020). Advancing community-engaged research: increasing trustworthiness within community-academic partnerships. *Journal of Comparative Effectiveness Research.* 9(11). 751–753 [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024

Стаття рекомендована до друку 14.06.2024

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «ПРИЧИНОВИЙ ЗВ'ЯЗОК У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА»¹

Андрушко А. В.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID ID: 0000-0002-7735-7898*

Проблема безпеки дорожнього руху в розвинутих країнах світу набула актуальності із середини минулого століття, а вже на початку XXI століття автомобілізація на планеті сягнула жаклимих результатів – 1 млн 350 тис. загиблих в дорожньо-транспортних подіях щорічно. Незворотні втрати у людському вимірі, колосальні матеріальні збитки, моральна та інші види шкоди, пов'язані з цим процесом, змусили суспільство визнати проблему протидії дорожньо-транспортній аварійності як одну із найбільш пріоритетних у сучасному цивілізованому світі.

Сьогодні пошук шляхів запобігання дорожньо-транспортним деліктам сформувався як самостійний комплексний науковий напрям, який охоплює різні галузі знань, поєднує зусилля науковців та інших фахівців, націлюючи суспільство на створення теоретичних та прикладних засад щодо дослідження дорожньо-транспортних деліктів.

Певний внесок у протидію дорожньо-транспортним деліктам в Україні належить юридичним наукам, проте варто констатувати, що проблема причинового зв'язку в кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту не отримала достатньої уваги з боку вчених-правників. Проблема причинового зв'язку залишається однією з найскладніших у кримінальному праві, а отже не випадково присвячені їй наукові праці мають переважно теоретичний характер, яким не вистачає прикладного аспекту, важливого для практики.

Як показує судова практика, однією із поширених категорій у цьому відношенні є суспільно небезпечні діяння, пов'язані з порушеннями правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а отже монографічне дослідження Мисливого В. А. «Причинний зв'язок у кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: теорія і практика», що рецензується, є певним кроком, що має слугувати розв'язанню цього питання.

Слід відзначити, що вказана наукова праця підготовлена з використанням таких фундаментальних та прикладних наук, як філософія, адміністративне та кримінальне право, кримінологія, соціологія, психологія, інформатика, статистика та інших галузей знань, певний потенціал яких автор використав для вирішення обраних наукових завдань. Свідченням такого підходу є архітектура монографії, яка дозволила об'єднати і дослідити особливості теоретичних та прикладних питань причинового зв'язку у вказаних кримінальних правопорушеннях.

У першу чергу автор монографії, декларуючи наукову проблему причинового зв'язку, враховуючи його генезу на теоретико-прикладному рівні в кримінальному праві, розглянув її у першому розділі «Загальнотеоретичні питання причинового зв'язку в кримінальному праві», де закономірно звернувся до предмета дослідження через призму розроблених ученими теоретичних підходів до з'ясування причинового зв'язку в кримінальному праві. При цьому наведено огляд існуючих доктринальних поглядів на вказану проблему.

Ключові ідеї монографічного дослідження щодо визначення сутності і особливостей причинового зв'язку розглядаються автором у другому розділі роботи «Кримінально-правова характеристика причинового зв'язку у кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху та експлуатації

---

¹ Причинний зв'язок у кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: теорія і практика : монографія / В. А. Мисливий; Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т ім. Ігоря Сікорського». Харків : Право, 2024. 200 с.

транспорту», які ґрунтуються на матеріалах напрацьованої емпіричної бази, яку становить значна кількість прикладів із судової практики у справах даної категорії.

Розглядаючи кримінально-правову характеристику причинного зв'язку, автор вважає, що важливим для його розуміння є врахування механізму цього складного феномену, в структурі якого приймається до уваги три види відомих у філософії умов: супутні, необхідні та достатні. При цьому звертається увага на те, що перші завжди протікають поряд з необхідними та достатніми умовами, але водночас не мають на них суттєвого впливу, але знаходячись на поверхні останніх, зовнішньо маскують їх. Досліджуючи ступінь прикладного характеру вказаних категорій для теорії причинного зв'язку, автор пропонує відоме релевантне визнання співвідношення понять «необхідна умова – небезпечна дорожня обстановка», «достатня умова – аварійна дорожня обстановка», що дозволяє сформулювати поняття причинного зв'язку як сукупність вказаних ланок причинного зв'язку в дорожньо-транспортних деліктах. Таким чином автор вважає, що причинний зв'язок між діями та його наслідком існує, якщо дія чи бездіяльність передувала в часі настанню цього наслідку та була необхідною і достатньою умовою його настання.

Більшість пропозицій автора можуть розглядатися під кутом зору їх впровадження у практичну діяльність. Це підтверджується змістом заключного розділу роботи «Встановлення причинного зв'язку у кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту», який має певне позитивне значення з огляду на особливості встановлення та оцінки доказів, що мають значення для встановлення причинного зв'язку при розслідуванні та судовому розгляді вказаних кримінальних проваджень.

Загальна позитивна оцінка праці Мисливого В. А. не виключає окремих зауважень, а також визначення дискусійних положень, адже закономірно, що у рецензованій роботі, як і в будь-якому творчому дослідженні, є певні положення, з приводу яких виникає бажання зауважити та подискутувати з його автором.

Так у монографії при розгляді інституційних засад предмета дослідження позиція автора могла бути більш переконливою за умов визначення в рамках наукової праці позицій учених, які не солідарні з обраним автором підходом щодо визначення причинного зв'язку та пропонують інші концепції.

Автор є прибічником закріплення поняття причинного зв'язку в майбутньому Кримінальному кодексі України, проте він має рахуватись з тим, що з цього приводу існує протилежна думка окремих фахівців, які вважають що причинний зв'язок є виключно філософською категорією та не повинен отримати «прописку» в законі про кримінальну відповідальність.

Разом з цим, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку монографічного дослідження, а отже можуть бути враховані виключно на розсуд автора.

Багатоаспектний характер проведеного дослідження дає підстави віднести рецензовану монографію до цікавих наукових робіт із зазначеної проблематики, що визнає її своєчасною та актуальною. Структура роботи, застосовані методи, рівень аргументації, наукове обґрунтування найбільш важливих висновків дослідження, форма і науковий стиль роботи відповідають вимогам, що висуваються до монографічних праць.

Загалом рецензована робота вирізняється глибиною дослідницького аналізу, вираженістю та коректністю наукової полеміки, вмідим та творчим підбором матеріалу, завдяки чому автору вдалося визначити власну концепцію дослідження на монографічному рівні та запропонувати відповідні рекомендації для впровадження її результатів.

Монографія може бути корисною для наукових і науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти та аспірантів юридичних закладів вищої освіти, а також для працівників правоохоронних органів та суду в процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації.

Монографія «Причинний зв'язок у кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: теорія і практика», підготовлена доктором юридичних наук, професором Мисливим Володимиром Андрійовичем, рекомендується до опублікування.

РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ВИКЛИКИ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ» (АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ)¹

Дорошенко Л. М.,
*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічного права та економічного судочинства
Навчального національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-9748-6358*

Актуальність теми збірника «Виклики та правове забезпечення економіки в умовах цифровізації» (англійською мовою) не викликає сумнівів, виходячи з наступного. У сучасному світі цифровізація стає невід'ємною частиною економічного розвитку. Впровадження цифрових технологій змінює традиційні моделі ведення бізнесу, структуру ринків та спосіб взаємодії між суб'єктами економічних відносин. У цьому контексті тема правового забезпечення економіки в умовах цифровізації набуває особливої актуальності з кількох причин.

По-перше, цифровізація економіки сприяє підвищенню ефективності виробництва та надання послуг. Застосування цифрових технологій дозволяє автоматизувати процеси, зменшити витрати, прискорити обмін інформацією та поліпшити якість продукції. Проте, одночасно з цим, виникає потреба у забезпеченні правової регуляції нових економічних відносин, які виникають у цифровому середовищі.

По-друге, цифровізація сприяє глобалізації ринків та розширенню можливостей для міжнародного співробітництва. Проте, такі зміни супроводжуються новими викликами, зокрема, у сфері захисту інтелектуальної власності, кібербезпеки, захисту персональних даних та споживачів. Відповідно, виникає необхідність у розробці та впровадженні ефективних правових механізмів для регулювання цих аспектів.

По-третє, розвиток цифрових платформ та фінансових технологій створює нові можливості для фінансування бізнесу та управління фінансовими ресурсами. З'являються нові форми економічної діяльності, такі як криптовалюти, краудфандинг, смарт-контракти, що потребують спеціального правового регулювання для забезпечення їх прозорості, надійності та захисту учасників економічних відносин.

Необхідність правового забезпечення економічних відносин з урахуванням цифровізації обумовлюється наступними факторами:

1. Гарантування прав та обов'язків суб'єктів економічних відносин. Правове забезпечення має створити чіткі правила гри для всіх учасників ринку, забезпечити захист їхніх прав та інтересів, а також визначити відповідальність за порушення встановлених норм.

2. Захист даних та приватності. У цифрову епоху обсяг персональних та комерційних даних значно зріс, що вимагає надійних правових механізмів для їхнього захисту та запобігання неправомірному використанню.

3. Стимулювання інновацій та розвитку технологій. Ефективна правова база сприяє розвитку нових технологій та інновацій, забезпечуючи сприятливі умови для інвестування та впровадження цифрових рішень у різні сектори економіки.

4. Міжнародна гармонізація правового регулювання. З огляду на глобальний характер цифровізації, важливо забезпечити узгодженість національних правових систем з міжнародними стандартами та практиками, що сприятиме ефективній взаємодії на глобальних ринках.

Слід вказати про наявність широкого діапазону наукових розробок в сфері економіки щодо ролі та взаємозв'язку економіки та цифровізації, цифрової економіки, разом з цим такий аспект як правове забезпечення економіки в умовах цифровізації є наразі недостатньо дослідженим і своєчасним. При цьому потреба у правовому регулюванні економічних процесів, які здійснюються з допомогою електронних технологій зростає.

Актуальність збірника наукових праць зумовлена наявністю нових поглядів на роль і значення правового забезпечення відносин, що складаються в сфері цифрової економіки.

¹ Виклики та правове забезпечення економіки в умовах цифровізації : збірник наукових праць. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. – 128 с. – англ. мовою

Збірник є багатограним за своїм змістом. В ньому висвітлюються питання правового регулювання розвитку штучного інтелекту, захисту персональних даних, правового регулювання трудових відносин в умовах цифровізації, цифровізації екологічних відносин та її вплив на суб'єктів підприємництва, правової основи функціонування державного аграрного реєстру, ролі цифровізації для здійснення правосуддя, електронних доказів, правовим аспектам вільного руху капіталу та ін.

Наукова оригінальність даного збірника виявляється у тому, що його автори досліджуючи різні аспекти цифровізації економіки надали пропозиції щодо вдосконалення правового забезпечення економічних правовідносин з урахуванням цифрових трансформацій, які запроваджені вже сьогодні. Також значний інтерес представляють висновки науковців щодо основних загроз цифровізації для економіки, суб'єктів підприємництва.

Збірник характеризується концептуальною цілісністю, багатогранністю і глибиною проникнення у суть питання, має як теоретичне, так і практичне значення.

Дана наукова робота рекомендується до опублікування, оскільки становить значний інтерес та буде корисною для науковців, студентів та аспірантів, викладачів юридичних спеціальностей, практиків, широкого загалу громадськості, усіх, хто цікавиться даною проблематикою.

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПОЛІТОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПРАВО**

**№ 2 (62)
2024**

Коректура • *В.О. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *М.С. Михальченко*

Підписано до друку **25.06.2024**. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно друк. арк. 6,98. Тираж 150. Замовлення № 0824/558.

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022